

Kääntäjä ja karakterisaatio teoksen *The Adventures of Huckleberry Finn* kahdessa suomennoksessa

Suvi Nordenswan
Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö
Käännöstiede (englanti)
Pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2014

Tampereen yliopisto
Käännöstiede (englanti)
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

NORDENSWAN, SUVI: Kääntäjä ja karakterisaatio teoksen *The Adventures of Huckleberry Finn* kahdessa suomennoksessa

Pro gradu -tutkielma 69 sivua + englanninkielinen lyhennelmä 6 sivua
Toukokuu 2014

Henkilöhahmot ovat erottamaton osa lähes kaikkea fiktiivistä proosaa. Henkilöt antavat tarinalle aiheen, toimijat ja kokijat, sekä tarjoavat lukijalle samaistumiskohteen. Siksi henkilöhahmon rakentuminen on teoksessa kuin teoksessa oleellista sekä teoksen kokonaisuuden, että lukijan kokemuksen kannalta. Kaunokirjallisuutta käännetään usein hyvin uskollisesti alkutekstille, eikä kääntäjä voi useinkaan vaikuttaa esimerkiksi tarinan tapahtumiin tai päähenkilöiden toimintaan. Hänellä on kuitenkin paljon valtaa siinä, *miten* hän välittää henkilöt käännökseen. Hyvä esimerkki on kääntäjän sanavalinnat, kun hän kääntää henkilön puhetta tai ajattelua. Kääntäjän valitsema käännösstrategia muuttuu vielä merkittävämmäksi, jos teoksen henkilöt puhuvat standardista poikkeavalla tavalla, esimerkiksi puhekieltä tai murretta.

Tässä tutkielmassa tarkastellaan, millaisia vaikutuksia samasta teoksesta tehtyjen käännösten eroilla voi olla henkilöhahmojen rakentumiseen. Aineistona on Mark Twainin eli Samuel Langhorne Clemensin romaanin *The Adventures of Huckleberry Finn* kaksi suomennosta. Valitsin aineiston sillä perusteella, että alkuteoksessa on käytetty useita puheen varieteetteja, joihin kääntäjät ovat suhtautuneet hyvin eri tavalla. Tarkastelen päähenkilön kertojan ääntä sekä päähenkilön ja toisen keskeisen henkilön dialogeja puheen illuusion kautta selvittääkseni, miten kääntäjien toisistaan poikkeavat käännösstrategiat sekä käännösten muut erot vaikuttavat henkilöhahmojen rakentumiseen eli karakterisaatioon. Tärkeä osa henkilöhahmojen rakentumista on heidän keskinäinen suhteensa, joka on myös tarkastelun kohteena. Olen kiinnostunut lisäksi kääntäjien tuottamien karakterisaation erojen suhteutumisesta henkilöiden kokonaiskarakterisaatioon, jota pyrin selvittämään tarkastelemalla puheen muodon ja sanavalintojen lisäksi myös muita karakterisaation keinoja.

Niin kuin kaunokirjalliselta teokselta voi odottaa, analyysi vahvisti, että käännökset ovat sisällöllisesti hyvin samanlaisia ja erot ovat lähinnä henkilöhahmojen puheen variaatiossa ja muussa dialogissa esiintyvässä puheen illuusiassa sekä yksittäisissä sanavalinnoissa. Merkittävin yksittäinen erojen aiheuttaja on henkilöhahmojen puheen variaatio. Lisäksi jotkin sanavalinnat ja puheen ilmaisemisen keinot tuottavat eroja henkilöhahmojen karakterisaatioon. Kertojan äänessä ei ollut mainittavia karakterisaatioon liittyviä eroja puheen varieteettia lukuun ottamatta. Pienikin ero, vaikka vain yhdessä sanassa tai kursiivin käytössä, saattaa olla merkitsevä puheen kautta syntyvässä karakterisaatiossa, mutta kun otetaan huomioon muut karakterisaation keinot, tällaisen eron merkitys ei ole itsestään selvä teoksen kokonaisuuden kannalta. Alkuteokselle uskollisessa käännöksessä samoina pysyvät asiat saattavat olla yhtä merkittäviä tai merkittävämpiä kuin kääntäjien valinnat. Lopullinen vaikutelma on myös lukijasta kiinni, sillä jokainen lukija konstruoi henkilöhahmot omalla tavallaan, ja yksi lukija saattaa kiinnittää huomiota eri asioihin kuin toinen.

Avainsanat: kaunokirjallisuuden kääntäminen, karakterisaatio, puheen illuusio

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 PUHE JA PUHEEN ILLUUSIO	3
2.1 Puheen illuusio	4
2.2 Kertojan ääni	6
2.3 Puheen variaatio ja kääntäminen kaunokirjallisuudessa	8
2.4 Lounaismurteet ja ulkomaalaispuhe	11
3 HENKILÖHAHMOT JA KARAKTERISAATIO	14
3.1 Millaisia kirjallisuuden henkilöahmot ovat?	14
3.2 Suora ja epäsuora karakterisaatio	15
3.3 Henkilöhahmojen suhde toimintaan	19
3.4 Yksi- ja moniulotteiset, staattiset ja kehittyvät henkilöahmot	22
4 AINEISTO JA MENETELMÄ	25
4.1 Kirjailijan ja alkuteoksen esittely	25
4.2 Aineiston esittely, tutkimuskysymys ja -metodi sekä tutkimuksen kulku	27
5 AINEISTON ANALYYSI	31
5.1 Huckleberry Finn ja Jim: yleiskuva	31
5.2 Henkilöhahmojen toiminta	34
5.3 Kertojan ääni	36
5.4 Dialogi: Huck ja puheen illuusio	43
5.5 Dialogi: Jim ja puheen illuusio	45
5.6 Huckin ja Jimin dialogin sisältö	50
5.7 Huckin ja Jimin välinen suhde	55
5.8 Yhteenveto	59
6 LOPUKSI	62
LÄHTEET	66
ENGLISH SUMMARY	

1 JOHDANTO

Kielellisen variaation kääntämistä pidetään hankalana monista syistä. Maria Tymoczko kirjoittaa kääntämisestä uudelleenkirjoittamisen muotona. Tymoczkon mukaan uudelleenkirjoitusten perustavanlaatuinen ominaisuus on, että ne ovat metonymisia, eli jokin kokonaisuuden osa tai aspekti edustaa kokonaisuutta (Tymoczko 1999: 42). Uudelleenkirjoittamisen muotona käänös ei koskaan voi välittää alkuperäistä tekstiä kokonaan tai sellaisenaan, vaan jotain muuttuu ja jotain jää ennalleen. Tämä käy konkreettisesti ilmi esimerkiksi sellaisen kielellisen variaation kuin murteiden kääntämisessä. Millaisia vaihtoehtoja on kääntäjällä, jonka on käännettävä afroamerikkalaisten kielimuoto suomen kielelle, jossa ei ole vastaavaa varianttia? Kysymys on erityisen tärkeä kaunokirjallisuuden kääntäjälle, sillä tavallisesti kaunokirjallisten teosten kääntämisessä pyritään olemaan uskollisia alkuteokselle, jotta mitään tärkeää sisällöstä tai ilmaisumuodosta ei jäisi pois. Kaunokirjallisessa teoksessa esiintyvällä puheen variaatiolla on monesti harkittu tarkoitus, joten kääntäjän valitsema strategia voi olla oleellisen tärkeä teoksen merkityksen tai henkilöiden karakterisaation kannalta. Taustalla on käsitys puheen illuusiosta, jonka kautta teoksen henkilöt heräävät eloon ja saavat uskottavan äänen.

Tämä pulma on ollut tutkielmani aineiston tuottaneilla kääntäjillä, jotka ovat kumpikin vastanneet haasteeseen omalla tavallaan. Tarkastelen pro gradu –tutkielmassani teoksen *The Adventures of Huckleberry Finn* kahden käänöksen henkilöhahmojen karakterisaatiota sekä heidän keskinäistä vuorovaikutustaan puheen illuusion kautta ja pyrin selvittämään, millaisia eroja käänöksissä on karakterisaation kannalta. Valitsin analysoitaviksi henkilöhahmoiksi nimihenkilö Huckleberry Finnin ja mustan Jimin sen perusteella, että he ovat kirjan tärkeimmät hahmot ja mukana tarinan alusta loppuun. Valinta on käytännössä ainoa mahdollinen myös siltä kannalta, että ensimmäisenä ilmestyneessä Yrjö Kivimiehen käänöksessä Jim on ainoa henkilöhahmo, jonka puhe poikkeaa selvästi standardista. Puheen illuusion osana tarkastelen käänösten kielellistä variaatiota ja pohdin sen merkitystä. Murteen ja puhekielen kääntämisen erityisluonteen takia voi olettaa, että erot käänösstrategioissa ja –ratkaisuissa ovat kyseisiä puhemuotoja käännettäessä huomiota herättäviä.

Tutkin karakterisaatiota jo kandidaatintutkielmassani, mutta silloin ainoastaan dialogissa esiintyvien puheen illuusion keinojen kautta. Keskityin hyvin tiiviisti vain yhteen analysoitavaan katkelmaan, enkä ottanut huomioon puheen murteellisia piirteitä enkä kokonaiskuvaa. Pelkkää katkelmaa tarkastellessani sain kuvan, että henkilöiden puheen erot käänöksissä olivat erittäin merkittäviä heidän karakterisaationsa kannalta tehden heistä lähestulkoon eri ihmisiä. Kun nyt luin teokset tätä tutkielmaa varten, aloin jossain määrin kyseenalaistaa puheen erojen merkitystä. Vaikka erot ovat

huomattavat, havaitsin, kuinka suuri merkitys tapahtumilla ja henkilöiden toiminnalla lopulta on. Pelkän puheen muodon perusteella heistä sai varsin erilaisen vaikutelman, mutta kun sen lisäksi kiinnitti huomiota samana toistuvaan toimintaan ja puheen sisältöön, tuntui henkilöiden ”ydin” kuitenkin pysyvän samana; heidän läsnäolonsa oli lopulta hyvinkin samankaltainen. Sen vuoksi päätin pro gradussa valita hieman laajemman näkökulman, ja dialogin ja henkilöiden puheen lisäksi ottaa tarkastelun kohteeksi myös kertojan äänen sekä muita karakterisaation osa-alueita, joista merkittävin on toiminta, yksi tärkeimmistä karakterisaation keinoista.

Kirjallisuustieteessä henkilöt ovat usein jääneet syrjään mielenkiinnon kohdistuessa itse tarinaan (ks. esim. Nikolajeva 2002). Henkilöhahmoista on kuitenkin kirjoitettu kirjallisuustieteen yleisteoksissa, joista viitataan muun muassa Jakob Lotheen (2000), Seymour Chatmaniin (1980) ja Shlomith Rimmon-Kenaniin (1991). Maria Nikolajeva (2002) on kirjoittanut kaivatun henkilöhahmoihin keskittyvän teoksen. Käännöstieteessäkin ei juuri tapaa karakterisaatioon keskittyvää tutkimusta.

Viime vuosina karakterisaatiosta on kuitenkin näyttänyt tulleen suosittu opinnäytetyön aiheena, sillä ainakin Tampereen yliopistossa on tehty useita karakterisaatioon liittyviä kandidaatintutkielmia ja pro gradu -tutkielmia. Aineistona on useimmiten proosakirjallisuus, elokuva tai televisiosarja, ja karakterisaatiota on tutkittu eri näkökulmista. Jotkin tutkielmat keskittyvät pääasiassa johonkin muuhun kuin karakterisaatioon, mutta sivuavat myös henkilöhahmoihin liittyviä asioita, kuten kielellisten piirteiden osuutta henkilöhahmojen karakterisaatioon kommentoinut Cilla Ekholm-Tiainen pro gradussaan *Fiktiivisen puheen poetiikkaa*, jossa todetaan dialogin kielellisten piirteiden olennaisuuden ja roolin henkilökuvausfunktioiden ilmentäjänä vaihtelevan suuresti suhteessa muihin henkilökuvausten tapoihin sekä teokseen kokonaisuutena (Ekholm-Tiainen 2003: 97).

Puheen variaatiosta sekä puheen esittämisestä ja kääntämisestä kaunokirjallisuudessa on kirjoitettu paljon. Tärkeimmät kielellistä variaatiota sekä puhetta koskevat kirjallisuuslähteeni ovat Sulkala ja Nissilä (2000), Rapola (1961), Tiittula & Nuolijärvi (2013), Tiittula (1992) sekä Suojanen & Suojanen (1993).

Tutkielmani toinen luku etenee autenttisesta puheesta puheen illuusioon ja puheen kääntämiseen, jonka jälkeen kartoitan lyhyesti käännösten leimallisimpia varieteetteja, ulkomaalaispuhetta ja lounaismurteita. Kolmannessa luvussa siirrytään henkilöhahmoteoriaan, ja neljännessä luvussa esittelen tutkielmani aineiston, tutkimuskysymyksen ja menetelmän. Analyysi koostuu useista osista, joiden tärkeimmän annin kokoon yhteenvedon. Viimeisessä luvussa pohdin analyysin tuloksia yleisemmällä tasolla.

2 PUHE JA PUHEEN ILLUUSIO

Puhe on ihmiselämän keskiössä: se on ihmisen ensimmäinen kontakti kieleen ja myös ensisijainen kielenkäytön muoto. Puhutun kielen omaksuminen on osa varhaislapsuudessa alkavaa primaarista sosialisatiota ja sidoksissa jokapäiväiseen toimintaan. Kirjoitettu kieli sen sijaan astuu kuvaan tyypillisesti kouluiässä, opitaan tietoisesti ja liittyy ns. sekundaariseen socialisaatioon. (Tiittula 1992: 15–16.) Puhuttua kieltä voi siis tämän perusteella pitää yksilön alkuperäisenä äidinkielenä. Tiittula toteaaakin, että puhekieli on osa ihmisen persoonaa (Tiittula 1992: 16).

Henkilöhahmojen ja koko teoksen uskottavuuden kannalta on olennaista, että henkilöhahmot puhuvat tarkoituksenmukaisella tavalla. Usein tämä tarkoittaa dialogin, joskus myös kertojanäänien puhekielisyyttä. Koska lukija odottaa tekstiltä selkeyttä, helppolukuisuutta ja ymmärrettävyyttä, ei autenttista puhekieltä voi kuitenkaan käyttää kirjallisessa teoksessa. Puhekielellä on siis kaunokirjallisuudessa oltava tiettyjä kirjakielen ominaisuuksia, etenkin tiiviyyttä. Kirjoitetussa tekstissä on oltava myös kaikki tarpeellinen taustatieto, jota puhetilanteessa ei välttämättä tarvita, ja senkään vuoksi puhutun kielen rönsyilylle ei jää tilaa. (Suojanen & Suojanen 1993: 135.)

Karen Malcolm toteaa osuvasti, että yksi ainoa sana tai painokas tauko voi välittää valtavasti merkityksiä kuulijalle, jolla on yhteistä kokemusmaailmaa puhujan kanssa, ja toisilleen vieraatkin tarvitsevat vain vähän enemmän rakennetta ja täydellisyyttä ymmärtääkseen kontekstissa kuulemansa puheen merkityksen. Malcolm huomauttaa edelleen, ettei kirjallisessa ilmaisussa ole sen paremmin välineitä, joilla voisi välittää puheen hienojakoisia fonologisia piirteitä tai pohjasävyjä. (Malcolm 1991: 39–40.)

Tiittula & Nuolijärvi toteavat, että jos kirjoitukseen siirretään sellaisia puhutun kielen piirteitä, joita siellä ei ole totuttu näkemään, ne herättävät huomiota ja voivat saada erilaisia merkityksiä kuin puheessa. Jotkin puheen piirteet, esimerkiksi sellaiset, jotka liittyvät epäröintiin ja suunnitteluun, eivät kiinnitä puheessa minkäänlaista huomiota, mutta kirjoituksessa ne tekevät puhujasta takeltelijan. Olennaista ei lopulta ole “puheen” autenttisuus, vaan sen antama vaikutelma realistisuudesta. (Tiittula & Nuolijärvi 2013: 36.) Ekholm-Tiainen (2003) viittaa Lindholmiin (2000), jonka mukaan kirjoitettuna sanoilla on myös taipumusta olla voimakkaampia kuin puhuttuina: piirre, joka puhutussa kielessä on leimaton, saattaa kirjallisessa muodossa muuttua leimalliseksi kirjoitetun kielen ja kaunokirjallisuuden konventioille perustuvien odotusten takia. Siksi puhuttuun kielen ja varsinkin tyyllillisesti neutraalista puheenomaisuudesta poikkeavien piirteiden käyttämisen kirjallisessa dialogissa pitäisi olla perusteltua. (Ekholm-Tiainen 2003.)

Kirjailijan ja kääntäjän on siis tehtävä jonkinlainen kompromissi kirjakielen ja puhekielen välillä. Joitain puheen piirteitä, kuten nopeatempoisuudesta aiheutuvia piirteitä ei aina kannata tai käytännössä edes voi välittää kirjoitettuun fiktiiviseen dialogiin. Tiittula toteaa, että puhuja on jatkuvan aikapaineen alaisena, minkä vuoksi hänen on koko ajan tarkkailtava, ohjattava ja korjailtava puhettaan; tuottamisprosessin luonteen takia puheessa on "häiriöitä", kuten taukoja, uusia aloituksia ja katkoksia (Tiittula 1992: 19). Näiden puhekielen piirteiden välittämiseen on omat keinonsa, mutta tekstin luettavuuden ja sujuvuuden kannalta täydellinen puhekielen imitoiminen on harvoin tarkoituksenmukaista. Henkilöhahmojen näennäisessä puhekielessä onkin kyse puhekielen illuusiosta, jonka luomisen keinoiksi Tiittula & Nuolijärvi luettelevat muun muassa lyhyet lauseet, tavalliset ja puhekieliset sanat, yksinkertaiset rakenteet ja sanajärjestyksen (Tiittula & Nuolijärvi 1997: 400).

2.1 Puheen illuusio

Puheen piirteitä voidaan tuoda kirjoitukseen muillakin tavoin. Välimerkein ja muilla keinoin voidaan ilmaista epäröintiä, taukoja, keskeneräisiä virkkeitä, sekä äkillisiä suunnanmuutoksia. Sopivan puheenomaisuuden saavuttaminen on tasapainoilua: on löydettävä tarpeellinen määrä ortografista kekseliäisyyttä osoittamaan puhujan maantieteellistä, ajallista ja sosiaalista taustaa, mutta varottava menemästä puheenomaisuudessa tasolle, joka hämmentää lukijaa ja häiritsee keskittymistä tarinaan. (Malcolm 1991: 41.) Puheen ilmaisua mietittäessä on kuitenkin hyvä huomata, että edellä kuvatus kaltaiset puheen piirteet saattavat fiktiossa ilmaista jotain muutakin kuin puhetta sinänsä, esimerkiksi juoneen tai jonkin henkilön luonteeseen liittyviä asioita. Esimerkiksi henkilöhahmo, jonka puheessa on keskeneräisiä virkkeitä tai taukoja, saattaa olla omissa ajatuksissaan tai tukalassa tilanteessa.

Ekholm-Tiainen mukaan fiktiivisen puheen sijoittuminen aidon puheen ja kirjakielen väliin johtaa siihen, että fiktiivisen puheen poetiikkaa ei voi oppia eikä hallita ainoastaan havainnoimalla aitoa puhetta tai käyttämällä ainoastaan kirjoitetun kielen mallia. Se on siis opeteltava, mikä voi tietoisien opiskelun lisäksi tapahtua tiedostamatta lukemalla runsaasti kirjallisuutta ja siten kehittämällä luku-, tulkinta- ja kirjoittamistaitoa. (Ekholm-Tiainen 2003: 97.)

Puheen illuusiota ei välttämättä luoda voimakkain keinoin. Jokainen esimerkiksi romaaneja lukenut lienee huomannut, että joskus niiden henkilöt puhuvat niin kirjakielisesti, että ääneen luettuna heidän puheensa kuulostaisi epäluontevalta tai teennäiseltä. Oman kokemukseni perusteella kirjakieleksi tai yleiskieleksi kutsutun kielimuodon käyttäminen dialogissa on varsin yleistä.

Kirjakieliseen tekstiin voidaan puheen illuusion luomiseksi ujuttaa hienovaraisia puhekielen piirteitä. Suojanen & Suojanen toteavat, että taidolla puhekielen vaikutelman luominen onnistuu ilman puhekielen piirteiden runsasta viljelyä (Suojanen & Suojanen 1993: 137). Tällaisiksi hienovaraisiksi puheen luomisen keinoiksi voi lukea esimerkiksi Tiittulan (1992) mainitsevat diskurssipartikkelit. Diskurssipartikkelit ovat puhutulle kielelle tyypillisiä pieniä, sisällöltään melko tyhjiä kielellisiä aineksia, jotka ilmaisevat kontekstissa erilaisia diskurssifunktioita. Niiden tehtäviä ovat esimerkiksi diskurssin strukturointi, (*mutta, no, niin, joo*), epäröinnin ilmaiseminen ja ilmauksen pehmentäminen (*musta tuntuu, niinku*), sekä vokatiiveina ja kontaktisignaaleina toimiminen (*kato, kuule*). Diskurssipartikkeleihin voidaan lukea myös erilaiset palauteilmaukset, (*joo, aha, niin*). (Tiittula 1992: 60–63.)

Jos puheen illuusiota halutaan luoda voimakkaammin keinoin, voidaan dialogissa ja toisinaan kerronnassakin käyttää puhekieltä, etenkin yleispuhekieltä. Puheenomaisuuden luominen puhekieltä käyttämällä on vielä melko nuori ilmiö. Hormian mukaan ensimmäiset tärkeät mallit luontevalle puheenomaiselle dialogille ovat peräisin Juhani Aholta (1861–1921), joka oli taitava kansanomaisen vuorosanojen sävyttämisessä sekä muotoilemisessa ns. sivistyneen puhekielen mukaisiksi (Hormia 1971: 16–17). Suojasen ja Suojasen mukaan suomen yleispuhekielelle tyypillisiä äänne- ja muoto-opin piirteitä on luetteloitu jo 1970-luvulla. Jotkin niistä ovat hyvinkin laajalle levinneitä, kuten *i:n* kato painottomista *i*-loppuisista diftongeista, (esim. *tavottaa*), erilaiset pikapuhemuodot ja jotkin persoonapronominien murremuodot. Jotkin paikantuvat Etelä-Suomeen, erityisesti Helsingin seudun puhekieleen, kuten loppuheitto, (esim. *tulisi - tulis*), diftongin avartuminen, (esim. *työ - tyä*), *ea-*, *ua-*, ja *ia*-yhtymien monoftongiutuminen, (esim. *kauhea – kauhee*). Joskus puhekielen käyttö liittyy puhujan sosiaaliseen statukseen. Sosiaalisessa arvoasteikossa alempana olevien henkilöiden puhe voidaan stereotyyppisesti esittää epämuodollisempana, arkisempana, ja puheeseen valitaan siksi runsaasti puhekielen piirteitä (Suojanen & Suojanen 1993: 138.).

Yleis- tai paikallispuhekielen käyttämisen lisäksi voimakas puheen illuusion luomisen keino on slangin tai murteen käyttö. Suojanen & Suojanen toteavat, että murteen käyttämisessä voi kielimuodon paikallisuus aiheuttaa erityisesti kääntämisen kannalta huomattavia ongelmia, joihin palaan luvussa 2.3. Slangiakin saattavat vaivata paikkasidonnaisuuden aiheuttamat mielikuvat ja slangin tyypillisesti nopea vanheneminen. Yleispuhekielenkin hyödyntämisessä puheen illuusiossa on omat ongelmansa, joista yksi on sanaston vanheneminen, etenkin jos siihen sekoittuu slangia; puhekieli muuttuu nopeasti neutraaliksi ja menettää tehonsa. (Suojanen & Suojanen 1993: 141.)

2.2 Kertojan ääni

Kertojalla on oma roolinsa fiktiivisessä puheessa. Kertojan ääni on yksi teoksen äänistä ja kannattelee tarinaa alusta loppuun, kertoo tapahtumat ja kuvailee henkilöhahmoja. Kertojan äänestä on syytä erottaa implisiittisen tekijän ääni, joka viittaa hieman kertojan kaltaiseen tekstuaaliseen rakenteeseen, joka ei kertojan tavoin kuitenkaan esitä tapahtumia tai dialogia, vaan on läsnä teoksen ideologiassa ja maailmankatsomuksessa. Teoksen ideologian voi erottaa esimerkiksi sanavalinnoista, huumorista ja tavasta, jolla henkilöhahmot esitellään. Implisiittinen tekijä vaikuttaa ”kulisseissa”, määräten arvot, joita teos heijastaa. (Implied author s.a.)

Kertoja siis sekä puhuu että osallistuu karakterisaatioon kuvailemalla hahmoja. Kertojan rooli karakterisaatiossa on kuitenkin erilainen kuin hahmojen oman puheen, sillä kertojan luotettavuus sekä asioiden ja henkilöhahmojen tuntemus vaihtelee. Kertoja voidaankin määritellä suhteessa luotettavuuteen sen mukaan, onko kyseessä luotettava vai epäluotettava kertoja. Jakob Lothen mukaan kertojalla on narratiivinen auktoriteetti, ja hänet oletetaan lähtökohtaisesti luotettavaksi. Narratiivisen fiktion peruspiirre on, että kertojaa uskotaan, ellei teksti anna syytä olla uskomatta häntä. Tällaisessa tapauksessa kertojan auktoriteetti saattaa menettää uskottavuutensa ja kertojasta tulee epäluotettava. Epäluotettavuus voi käydä ilmi muun muassa siitä, että kertojalla on rajoittunut tietämys kerronnan aiheesta, hän on vahvasti mukana tapahtumissa tavalla, joka tekee hänen kerronnastaan erittäin subjektiivista, tai kertoja vaikuttaa edustavan jotakin vastakkaista diskurssin esittämän arvojärjestelmän kanssa. (Lothe 2000: 25–26.) Toisin sanoen kertojan äänellä on automaattinen auktoriteetti, jota tarinan henkilöhahmojen äänillä ei välttämättä ole. Kuitenkin kertojakin voi olla subjektiivinen tai muutoin epäluotettava, mikä luonnollisesti vaikuttaa siihen, millaisena tarinan kokonaisuus näyttäytyy ja myös siihen, millaisten tietojen pohjalta lukija henkilöhahmot konstruoi.

Kertoja voidaan jakaa myös näkyvyytensä mukaan kahteen tyyppiin, näkyvään ja näkymättömään kertojaan. Seymour Chatmanin mukaan kertojatyypin määrittelyssä tärkeintä on tunnistaa piirteet, jotka viittaavat kertojan läsnäoloon. Mitä enemmän näitä piirteitä on, sitä voimakkaammin kertojan läsnäolon voi tuntea. Näkymättömän kertojan kerronnassa lukija kuulee äänen, joka puhuu tapahtumista, henkilöistä, ja tapahtumapaikoista, mutta sen omistaja pysyy piilossa. (Chatman 1978: 196-197.) Näkyvässä kerronnassa kertoja on avoimesti läsnä, mikä käy ilmi esimerkiksi suorasta kuvailusta ja kommunikaatiosta kertojan ja lukijan välillä, puheesta jossa kerrotaan lukijan tarvitsemat tiedot (Chatman 1978: 219).

Kolmas merkittävä seikka kertojan äänessä on se, onko kyseessä kolmannen persoonan kertoja vai

ensimmäisen persoonan kertoja eli minä-kertoja. Lothe lainaa Stanzelin (1986: 93) kuvausta, joka valottaa kertojatyypin merkitystä, todeten, että ruumiillistuneen tai minä-kertojan ja auktoriteettiasemassa olevan kolmannen persoonan kertojan kontrasti johtuu kertojan motivaatiosta kertomiseen. Minä-kertojan tai ruumiillistuneen kertojan motivaatio on eksistentiaalinen, välittömässä yhteydessä hänen omien kokemustensa, ilojensa ja surujensa, mielialojensa ja tarpeidensa kanssa. Kolmannen persoonan kertojalla puolestaan ei ole eksistentiaalista pakkoa kertomiseen. Hänen motivaationsa on enemmänkin kirjallisesteettinen. Toisin sanoen minäkertoja on kertojan-roolinsa lisäksi aktiivinen tarinan juonessa, kun taas kolmannen persoonan kertoja on juonen ulko- tai ”yläpuolella”, vaikka onkin tekstissä mukana. Siksi kolmannen persoonan kertojan rooli on lähinnä kommunikatiivinen, kun minä-kertojalle sitä vastoin on tyypillistä kertojan ja henkilöhahmon roolien yhdistyminen. (Lothe 2000: 21.)

Kertojan määrittelemisen kolmannen tai ensimmäisen persoonan kertojaksi tai minä-kertojaksi ei kuitenkaan aina ole aivan yksinkertaista, vaan raja voi olla hyvinkin häilyvä. Usein aktiivinen juoneen osallistuminen yhdessä juuri ”minä”-pronominin käytön kanssa auttaa tunnistamaan kertojan ensimmäisen persoonan kertojaksi, sillä kolmannen persoonan kertojakin voi käyttää ”minä”-pronominia vaikkei osallistuisikaan aktiivisesti juoneen. Vaikka kertojatyypin määrittely on tärkeää, kirjailijan ei tarvitse välttämättä valita vain jompaa kumpaa kirjoittamaan ryhtyessään, vaan samassa tekstissä voi hyvin olla sekä ensimmäisen että kolmannen persoonan kertoja. (Lothe 2000: 21–23.)

Kertojatyypin valinnalla on siis vaikutusta kertomuksesta ja sen henkilöistä saatavaan tietoon. Kertojan voi täten otaksua vaikuttavan myös henkilöhahmojen karakterisaatioon: tarinaan ulkopuolelta tarkasteleva kertoja antaa heistä erilaisen kuvan kuin subjektiivinen minä-kertoja. Kertojan valinta on merkityksellistä tarinankin kannalta, sillä kertojatyypin ratkaisee sen, kuinka paljon ja kuinka objektiivista tietoa lukija häneltä saa.

Kertojaa ja kerrontaa voi tarkastella myös kognition kannalta. Kajanneksen (2000) mukaan kerronnan piirteissä näkyy usein eri tavoin, miten henkilöt hahmottavat ja tulkitsevat asioita. Esimerkkinä hän mainitsee taukojen runsaan käytön, joka selittyy toisinaan sillä, että tauot vastaavat henkilöhahmon ajattelun sanattomia jaksoja. On mahdollista, että teoksen kaikilla henkilöillä on selvästi omanlaisensa kognitio, tunnusomainen tapa jäsentää ja tulkita asioita. Kognitio voi olla esimerkiksi avointa, vapaata ja dynaamista tai jähmeää ja tarkoin rajautunutta. Kerronta voi myös myötäillä henkilöhahmon kognitiivisen kasvun vaiheita esimerkiksi lapsihahmon varttuessa aikuiseksi. (Kajannes 2000: 57.) Henkilön ajattelun ja elämän urautuneisuutta voivat osoittaa kerronnan tiukka muoto ja kehä rakenne. Myös runsas toisto

muodostaa kuvaa henkilön ajattelusta kun samat ainekset toistuvat aina uudelleen hänen kognitiiossaan. (Kajannes 2000: 58.)

Kerronnan keinoin koko teoksessa syntyvässä kognitiivisuudessa on kuva ja tulkinta todellisuudesta. Kyseinen kuva on rikkaampi ja moniulotteisempi kuin päähenkilön kognitiiossa, jonka rajallisuutta saatetaan korostaa kerronnan keinoin, sillä henkilöhahmo ei pysty täysin ymmärtämään kokemiensa tapahtumasarjojen luonnetta ja merkitystä. (Kajannes 2000: 60.)

2.3 Puheen variaatio ja kääntäminen kaunokirjallisuudessa

Kielessä on monenlaista ja eri syistä johtuvaa vaihtelua. M. A. K. Halliday jakaa kielellisen variaation kahteen ryhmään, sosiaaliseen ja funktionaaliseen. Sosiaalista variaatiota kutsutaan dialektiksi, funktionaalista rekisteriksi. Dialekti kiinnittää ihmisen sosiaaliseen ympäristöönsä: synnyin- tai asuinalueeseen, yhteiskunnalliseen luokkaan, kastiin, sukupolveen, ikäryhmään, sukupuoleen tai johonkin muuhun ryhmään. Dialekteilla ei ole selviä rajoja ja niitä voidaan luokitella tarkemmin tai karkeammin. Kieliyhteisön jäsenet kuitenkin tunnistavat tyypilliset piirteet ja kutsuvat niitä tietyksi variantiksi. (Halliday 1986: 44)

Funktionaalinen variaatio eli rekisteri liittyy kielen tilannekohtaisiin funktioihin, siihen, mitä ihmiset tekevät puhuessaan tai kirjoittaessaan, millainen status tai rooli heillä on ja mitä kielellä on tarkoitus saavuttaa. Näitä kolmea muuttujaa Halliday nimittää termeillä *field*, (ala) *tenor* (osanottajat) ja *mode* (tapa), ja yhdessä ne määrittävät tilanteessa käytettävän kielen funktionaalisen variantin tai rekisterin. Dialekti on siis kieltä, jota yksilö tavallisesti puhuu, ja liittyy periaatteessa siihen, kuka kyseinen ihminen on, kun taas rekisteri on tilannekohtaisempaa ja sidoksissa kunkin tilanteen tekemiseen ja tavoitteisiin. Dialektin tapaan rekisterikin on tavallaan kuvitteellinen käsite, mutta samalla tavoin ihmiset ovat tietoisia sen kaltaisesta kielen vaihtelusta, niin että saatetaan puhua esimerkiksi runouden kielestä tai lainopillisesta kielestä. (Halliday 1986: 44.)

Sosiaalinen ja funktionaalinen variaatio koskevat sekä puhetta että kirjoitusta. Puheen variaation voi tutkielmani kannalta myös karkeasti jakaa kielimuodon perusteella yleiskieleen eli standardikieleen, puhekieleen ja murteelliseen kieleen. Lisäksi voidaan puhua yleispuhekielestä. Laila Lehikoinen määrittelee yleiskielen kieliyhteisön jäsenille yhteiseksi kielimuodoksi, joka seuraa yleisesti hyväksytyjä normeja. Yleiskielen hän jakaa kahteen ryhmään, kirjoitettuun yleiskieleen ja huoliteltuun puhekieleen. Termiä *kirjakieli* käytetään joskus yleiskielen synonyyminä, vaikka kirjakieli varsinaisesti viittaa kirjoitettuun, kirjallisen tradition varassa elävään kieleen. Puhekielestä

Lehikoinen käyttää nimitystä arkinen puhekieli tai arkipuhe, joka on yleispuhekielen vapaampi, normittamaton variantti, jossa on paljon vaihtelua esimerkiksi puhujan iän, sosiaaliryhmän, koulutuksen ja kotipaikan mukaan. Puhekieli voidaan määritellä tarkemmin vielä esimerkiksi nykypuhekieleksi, nuorison puhekieleksi tai Helsingin puhekieleksi. Murre on kielimuoto, jota puhuu jonkin paikkakunnan paikallaan pysynyt väestö. (Lehikoinen 2005: 90–91.) Puhekieleen ei tule sekoittaa termiä *puheenomaisuus*, jonka Tiittula & Nuolijärvi määrittelevät kirjoitetussa kielessä luotavaksi puheen illuusioksi. Kielimuotojen välillä ei ole selkeitä rajoja, vaan kieli voidaan nähdä jatkumona, jolla kielimuodot limittyvät toisiinsa (Tiittula & Nuolijärvi 2013: 14).

Kielimuodolla voi olla teoksessa monia tehtäviä. Kielimuodon valinta voi olla niin kirjailijalle kuin kääntäjällekin ideologinen ratkaisu. Tiittula & Nuolijärvi toteavat Lefevereen (1992) viitaten, että dialektin ja idiolektin kääntäminen voi paljastaa kääntäjän asenteen tiettyjä ryhmiä kohtaan. (Tiittula & Nuolijärvi 2013: 247.) Ideologiaa voi myös nähdä kirjakielen perinteisessä arvostamisessa ja suosimisessa: Hallidayn mukaan lukutaitoisissa yhteisöissä kirjoitusta arvostetaan yli puheen, ja jos kirjoituksen ja puheen halutaan muistuttavan toisiaan, halutaan yleensä, että puhe muistuttaa kirjoitusta, eikä toisin päin. Yleensä kuitenkin ollaan sitä mieltä, että liian pitkälle ei siinäkään sovi mennä: puheen voidaan toivoa olevan selkeää ja tarkkaa kuin kirjoituksen, mutta ihmisten ei kuitenkaan odoteta puhuvan kuin kirja. (Halliday 1986: 41.) Siihen, miten käännetään, vaikuttavat myös kääntäjän tausta, lahjakkuus ja kielikorva (Suojanen & Suojanen 1993: 134), joista taustan voi luonnollisesti katsoa vaikuttavan kääntäjän asenteisiin ja ideologiaan. Suojasen ja Suojasen mukaan puhekieltä sisältävien tekstien käännökset ovat varsin erilaisia, koska vielä ei ehkä kuitenkaan ole olemassa yleistä ja yhtäläistä suomalaista puhekieltä, vaikka yleispuhekieli-termiä käytetäänkin ja vaikka puhekielen yhtenäistymistä onkin havaittavissa (Suojanen & Suojanen 1993: 136).

Koska puhutun kielen piirteet eri kielissä eroavat toisistaan ja sijoittuvat kielen eri tasoille, on puhutun kielen kääntäminen vaativaa. Kääntäjän tulee tuntea lähde- ja kohdekielen erilaiset kielimuodot ja osata liikkua niiden välillä. Huomioon on otettava myös lähde- ja kohdekuulttuurin kirjallisuuden perinne ja normit, puhekielen asema kulttuurien kirjallisuudessa, kieliyhteisön suhtautuminen puhekieleen ja sen käyttöön kirjallisessa esityksessä ja se, miten puheen esittäminen on konventionaalistunut. (Tiittula & Nuolijärvi 2013: 238.)

Puhutun kielen kääntämisessä sopivan varieteetin löytäminen on ongelmallista.

Murteiden kääntämisestä on yleisesti pidetty erittäin ongelmallisena, jopa mahdottomana, koska murre on kiinteästi sidoksissa maantieteelliseen alueeseen (Tiittula & Nuolijärvi 2013: 244).

Mannila huomauttaakin, että dialogin, murteiden ja slangin kääntäminen on aina viitteellistä, eli

valitaan luovan sommittelun avulla keinot, joilla tekstin funktio parhaiten toteutuu (Mannila 1983: 35). Murteiden kääntämisen ongelmat eivät ole vain kielellisiä vaan myös pragmaattisia ja semioottisia, sillä murteet antavat tekstiin merkityksiä, kuten tietyn murteen puhujiin liitettyjä sosiokulttuurisia luokitteluja. Sen vuoksi kääntäjän valinnat voivat muuttaa ja heikentääkin teoksen sisäistä koherenssia. Tutun murteen sijoittaminen vieraaseen ympäristöön voi myös olla tekstin kulttuurisen ympäristön kanssa ristiriidassa. Silti murteen välttäminenäkään ei ole ongelmaton ratkaisu, sillä jotain katoaa, jos murteellinen kieli käännetään yleiskielelle. Murteisiin verrattuna sosiolektin kääntäminen on usein helpompaa, sillä tavallisesti kohdekielessä on varieteetteja, jotka eroavat esimerkiksi sosiaalisen ryhmän, iän ja sukupuolen mukaan. (Tiittula & Nuolijärvi 2013: 244.)

Tiittulan ja Nuolijärven (1997) mukaan murteellisen lähdetekstin kääntämiseen on neljä strategiaa. Kääntäjä voi jättää variaation huomiotta, käyttää jotain kohdekielen murretta, luoda uuden "murteen", jossa on piirteitä eri murteista, tai muuttaa murteen leimattomaksi puhekieleksi, jolloin se herättää puheen vaikutelman ilman sidoksia paikkakuntaan. (Tiittula & Nuolijärvi 1997: 400.) Tiittula & Nuolijärvi esittävät, että strategiat voi Ramos Pinton (2009) tapaan jakaa variaation säilyessä myös ajan ja paikan mukaan. Pinton mallissa säilyttämisen strategiat jaetaan sen mukaan, säilyttääkö kääntäjä lähdetekstin ajan ja paikan, vain toisen niistä, vai ei kumpaakaan. Paikan muuttaessaan kääntäjä sijoittaa puheen kohdekieliseen puheympäristöön ja käyttää joko kohdekielen alueellisia varieteetteja, niiden sekamuotoja tai kohdekielisiä sosiolekteja ja idiolekteja. Paikan säilyttäessään kääntäjä voi käyttää strategiana muun muassa standardista poikkeavaa puhetapaa kommentoivia lisäyksiä sekä lähdekielisten piirteiden suoraa siirtämistä käännökseen, kuten vierassanojen käyttö ja puhuttelu. Kääntäjä voi myös kääntää standardikieliset repliikit murteelle, mikäli se hänen mielestään onnistuu kohdekielessä standardia paremmin kuvaamaan henkilöitä. (Tiittula & Nuolijärvi 2013: 245.)

Yleinen tendenssi vaikuttaa olevan ainakin suomenkielisessä kirjallisuudessa käännökseen konservatiivisuus alkutekstiin verrattuna. Tästä Tiittula & Nuolijärvi antavat esimerkkeinä Sampo Nevalaisen (2003) tutkimuksen. Nevalaisen korpustutkimus viittaa siihen, että suomennokset ovat puhekielen käytössä konservatiivisempia ja standardikielisiä kuin samantyyppiset suomeksi kirjoitetut tekstit. Tutkimus antaa kuvan, että kirjailija myös hyödyntää puhekielistämisessä kielen eri tasoja kääntäjää monipuolisemmin. Samansuuntaisia tuloksia on saatu myös ulkomailla Larssonin (1992) ja Brodovichin (1997) tutkimuksissa. Tiittula & Nuolijärvi huomauttavat lisäksi, että kyseinen tendenssi ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö käänнос voisi olla puhekielisempi tai hyödyntää puhekieltä monipuolisemmin kuin alkuteos. Käänनों heterogeenisyys puhekielen käytössä ilmenee esimerkiksi Schwitallan ja Tiittulan (2009) tutkimuksessa saksan- ja

suomenkielisten romaanien käännöksistä. (Tiittula & Nuolijärvi 2013: 243–244.)

Tiittulan ja Nuolijärven mukaan murteiden kääntämisessä edellä kuvatun kaltaista tendenssiä on havainnut Birgitta Englund Dimitrova (1997), jonka tutkimus viittaa siihen, että käännöksissä ilmenee siirtymä jatkumolla murteesta kirjakieleen. Jatkumolla murteelliset muodot korvataan alueellisilla ja laajalle levinneillä puhekielen varianteilla tai ne jätetään kokonaan pois. Leimalliset puhekielisyydet kääntyvät vähemmän huomiota herättäviksi tai standardikielisiksi. Neutraalit muodot muuttuvat edelleen kirjakielisemmiksi. Tutkijan mukaan ilmiö voi johtua siitä, että tunnetut kirjailijat voivat poiketa standardista ja kehittää kieltä luovasti, kun taas kääntäjät kokevat asemansa tekstintuottajina heikommaksi ja mukautuvat normiin ennemmin kuin muuttavat sitä. Toisaalta Tiittula & Nuolijärvi viittaavat Englund Dimitrovaan (2001), joka ottaa huomioon sen, että syy voi olla myös kääntäjän käsityksessä murteen konnotaatiosta, siinä että hän pitää konnotatiivisen vastaavuuden saavuttamista mahdottomana. Murteelle kääntäminen saattaisi merkitä koko tekstin kotouttamista, mikä ei juuri sovi aikuisten kaunokirjallisuuden normeihin. (Tiittula & Nuolijärvi 2013: 245–246.)

2.4 Lounaismurteet ja ulkomaalaispuhe

Aineistossani esiintyvien, lounaismurteita ja ulkomaalaispuhetta muistuttavien puhemuotojen vuoksi on aiheellista luoda katsaus kyseisiin kielen varieteetteihin, joista erityisesti lounaismurteet vaikuttavat hyvinkin tarkasti todellista esikuvaansa jäljitteleviltä. Se ei sinänsä ole yllättävää, sillä lounaismurteita suomennoksessaan käyttänyt Jarkko Laine oli itse kotoisin Turusta (Anhava 2006).

Fiktiivistä ulkomaalaissuomea tutkineiden Siitosen ja Martinin mukaan ulkomaalainen puhuja voidaan erottaa muista puhujista panemalla hänet puhumaan jotakin suomen kielen murretta muistuttavaa kielimuotoa, joista lounaismurre on ollut suosittu. Ulkomaalaispuhetta voidaan jäljitellä myös poikkeamalla kielen ominaisimmista piirteistä, esimerkiksi jättämällä sanoja taivuttamatta. Kumpikaan näistä keinoista ei kuitenkaan tuota todellista ulkomaalaispuhetta muistuttavaa kieltä, mutta niiden tavoitteena onkin ulkomaalaispuheen illuusion luominen. Esimerkiksi täydellisen murteen sijasta murrepiirteitä hyödynnetään tavallisesti ainoastaan sen verran, että lukijalle muodostuu mielikuva murteellisesta kielestä. Henkilön ulkomaalaisuutta saatetaan merkitä jopa niinkin, että hän jättää sanat taivuttamatta vain ensimmäisessä repliikissään ja jatkossa käyttää kompleksisia taivutusmuotoja. Tarvetta autenttiselle puheelle tuskin on ollut senkään vuoksi, että ennen 1990-lukua ei moni ollut ylipäänsä kuullut aitoa ulkomaalaispuhetta.

(Siitonen & Martin 2001: 256–257, 261.)

Ulkomaalaissuomen tunnistaminen kuuluu äidinkielen puhujan kielellisiin taitoihin niin kuin muunkin variaation tunnistaminen. Taito on osa kielellistä tietoisuutta, ja se perustuu kokemuksiin ulkomaalaispuheesta. Tämän tietoisuuden kehittyemisessä on fiktiivistenkin henkilöiden puheella osansa. Esimerkkinä Siitonen ja Martin mainitsevat Tarzanin, jonka puhutavan tietävät lapsetkin. (Siitonen & Martin 2001: 257) Kun otetaan huomioon fiktiivisen ulkomaalaispuheen laaja yleisö verrattuna siihen kuinka monella on ollut kokemuksia autenttisesta ulkomaalaispuheesta, voi fiktiivisen ulkomaalaispuheen vaikutuksen suomalaisten kielitietoisuuteen arvioida merkittäväksi. Siitonen ja Martin mainitsevat omassa tutkimusaineistossaan ilmenneinä todellisen ulkomaalaispuheen piirteinä esimerkiksi vokaaliharmonian puutteen, sanojen taivuttamatta jättämisen, haparoinnin verbin rektioissa ja astevaihteluissa sekä muun äänteiden keston horjunnan (Siitonen & Martin 2001: 259).

Siinä missä Yrjö Kivimiehen Jim-orjan puheessa on selviä ulkomaalaispuheen piirteitä, aineistoni tuoreemman käännöksen tehnyt Jarkko Laine päätyi toisenlaiseen ratkaisuun. Laineen Jimin puhetta merkitsee voimakas lounaismurteisuus, joka on ollut kirjallisuudessa varsin suosittu variantti. Tätä suosiota saattaa osaltaan selittää kyseisten murteiden erottuvuus Suomen murrekartalla. Rapolan mukaan monet tyypilliset piirteet tekevät lounaismurteista jyrkän vastakohdan useimmille muille suomen kielen murteille. Rapola on tätä mieltä niin vahvasti, että sanoo suomen murteiden kahteen ryhmään jakamisen voitavan suorittaa niinkin, että lounaismurteet luettaisiin yksin toiseen ja loput murteet toiseen ryhmään, sillä on helpompi vetää raja lounaismurteiden ja muiden murteiden välille kuin itä- ja länsimurteiden välille. (Rapola 1961: 106) Tyypillisinä lounaismurteiden piirteinä Rapola luettelee muun muassa loppuheiton, sisäheiton, pitkien vokaalien lyhentymisen, äänteiden *k*, *p*, *t* ja *s* kahdentuminen supistumavokaalisen tavun alussa vokaalin ja soinnillisen konsonantin jäljessä, äänteen *s* inessiivin päätteenä, sekä imperfektin *si*-tunnuksen (Rapola 1961: 107–113.)

Lounaismurteet ovat kantasuomen oletetun suomalaismurteen jatkajia. Alueeseen kuuluu lähes koko Varsinais-Suomi, ja aiemmin murrealue lienee ulottunut läpi koko Varsinais-Suomen Ala-Satakuntaan ja mahdollisesti Uudellemaalle asti. (Rapola 1961: 106). Monet suomalaiset tietänevät, että historiallisesti Varsinais-Suomi on ”alkuperäistä” Suomea, joka ensimmäisenä kantoi maan nykyistä nimeä. Olisi mielenkiintoista tietää, onko tämä seikka vaikuttanut kääntäjien ratkaisuun käyttää lounaismurteita. On tietysti mahdollista, että suosio johtuu puhtaasti murrevariantin erottuvuudesta. Entä mikä mahtaa olla lukijoiden murrealueeseen liittyvien mielikuvien vaikutus?

Itse termi *murre* juontuu sanasta murtaa, minkä vuoksi siihen on arkikielessä yhdistetty arvottavia, negatiivisia mielteitä. Murretta on pidetty normatiivista kirjakieltä vähempiarvoisena, jopa eräänlaisena huonompana ja virheellisenä kielimuotona. Ulkomaalaisesta puhujasta on voitu sanoa, että tämä puhuu suomea murtaen. (Palander 2011: 28.) Vaikka nykyasenteet ovat kokemukseni mukaan huomattavasti myönteisemmät, voi olla aiheellista miettiä, näkevätkö jotkin lukijat edelleen murretta puhuvan henkilöhahmon kielen standardia huonompana. Pohdin aihetta tarkemmin tutkielmani viimeisessä luvussa.

3 HENKILÖHAHMOT JA KARAKTERISAATIO

3.1 Millaisia kirjallisuuden henkilöahmot ovat?

Kirjallisuuden henkilöt ovat kuin kuolleita ihmisiä, kerralla ”kirjoitettu” niin ettei lopputulosta voi muuttaa. Heihin voi vain reagoida. Henkilöahmot eivät ole yhtä yhtenäisiä ja monimutkaisia kuin todelliset ihmiset. Heillä ei ole muuta taustaa kuin se, mikä tekstistä käy ilmi. Toisin kuin oikeista ihmisistä, kirjallisuuden henkilöistä voi kuitenkin saada kaiken tarpeellisen informaation, ja kirjailijat voivat järjestellä sen koherentiksi. Heistä ei välttämättä tiedetä kaikkea, mutta kuitenkin se mikä tarvitsee tietää. Myös oikeista ihmisistä tehdään päätelmiä rajallisen tiedon turvin. (Nikolajeva 2002: 20.)

Toisin kuin oikeat ihmiset, henkilöahmot ovat läpinäkyviä, niin että lukija voi monesti nähdä heidän motiivinsa ja arvonsa. Henkilöahmot ovat jäsentyneempiä kuin oikeat ihmiset ja liitoksissa tekstin kokonaisrakenteeseen. On huomionarvoista, että fiktiossa ainoastaan keskeiset henkilöt ovat monimutkaisia ja koherentteja, kun taas toisarvoiset tai ”perifeeriset” henkilöt ovat harvoin monimutkaisia. Todellisessa elämässä kaikki ihmiset ovat lähtökohtaisesti yhtä koherentteja, mutta toisaalta läheisistä (”keskeisistä”) ihmisistä tiedetään enemmän kuin muista, vähemmän läheisistä ihmisistä, jotka itse kunkin elämässä saattavat tuntua hyvinkin yksilönteisiltä. Tässä mielessä kirjallisuus rakentuu samoin kuin oikea elämä. (Nikolajeva 2002: 20.) E. M. Forster huomauttaa, että fiktiivisten henkilöiden ominaisuuksia ei voi täysin yleistää, sillä ne syntyvät satojen kirjoittajien mielessä, ja heillä on erilaisia tapoja henkilöahmojen luomiseen. Yhteistä kirjallisuuden henkilöille on tyypillisesti syntyminen, kuolevaisuus, lähes olematon ruoan ja unen tarve, sekä väsymätön kiinnostus ihmissuhteisiin. (Forster 1927: 63.)

Robert Scholesin, James Phelanin ja Robert Kellogin mukaan henkilöahmot ovat pääasiallisia välineitä narratiivin merkityksen löytämisessä (Scholes et al. 2006: 104). Kirjailijoiden lisäksi lukijallakin voi olla suuri rooli kirjallisuuden henkilön merkityksen muotoutumisessa. Reseptioestetiikka olettaa, että lukija rakentaa henkilöahmon tekstin muiden elementtien rinnalla. Nikolajeva viittaa Baruch Hochmaniin (1985), jonka mukaan vaikutus lukijaan on henkilöahmon tärkein funktio. Esitetään, että lukijat suhteuttavat henkilöahmoista saamansa tiedon osin omiin kokemuksiinsa oikeasta elämästä, osin siihen, mitä he ovat aiemmin lukeneet. Tässä mielessä jokaisen lukijan aiemmat kokemukset määräävät, kuinka henkilöahmoa tulkitaan. (Nikolajeva 2002: 16.) Nikolajevan mukaan lukijan tulkinta ei kuitenkaan ole täysin yksilöllinen, vaan teksti itsekin ohjaa lukijaa päätymään johonkin tiettyyn tulkintaan (Nikolajeva 2002: 16).

3.2 Suora ja epäsuora karakterisaatio

Yksi tapa määrittää karakterisaatiota on erottaa toisistaan suora ja epäsuora karakterisaatio. Shlomith Rimmon-Kenan toteaa, että henkilöhahmon luonteenpiirteet voivat ilmetä tekstissä sellaisenaan tai olla ilmenemättä. Hän jakaa henkilöhahmon tekstuaaliset ilmentymät kahteen perustyyppiin: suoraan ja epäsuoraan esittämiseen. Ensimmäinen tyyppi kuvaa piirrettä adjektiivilla, abstraktilla substantiivilla tai muun tyyppisellä substantiivilla tai jonkin muun sanaluokan sanalla. Suoraksi karakterisaatioksi voi katsoa sekä kuvailun että kerronnan. Epäsuora esittäminen puolestaan ei manitse piirrettä, vaan tuo piirteen esiin implisiittisin keinoin, joiden pohjalta lukija rakentaa henkilöhahmoa.

Yksi tapa hyödyntää niin suoraa kuin epäsuoraa esittämistä karakterisaatiossa on ulkoinen esitys. Nikolajevan mukaan ulkoinen esitys on yksinkertaisin tapa karakterisoida henkilöhahmoja ja muistuttaa myös eniten sitä, miten oikeassa elämässä tutustutaan ihmisiin: ulkonäön, toiminnan ja reaktioiden pohjalta. Ulkoisessa esityksessä henkilöt ovat läpinäkymättömiä, eikä lukija tiedä heistä enempää kuin muut henkilöhahmotkaan. Romaanissa ulkoinen esitys on harvoin ainoa karakterisaation keino, mutta voidaan kylläkin puhua ulkoisesta orientaatiosta, jolloin suurin osa karakterisaatiosta muodostuu ulkoisesta esityksestä: kuvailusta, kertojan kommenteista, toiminnasta ja tapahtumista. Ulkoista orientaatiota esiintyy taajemmin vanhemmissa kuin nykyajan teksteissä, taajemmin juonta painottavissa kertomuksissa, jotka keskittyvät enemmän henkilöidensä toimintaan kuin tunne-elämään, taajemmin kaavakirjallisuudessa kuin psykologisissa kertomuksissa, ja monesti se vaatii kaikkitietävän näkökulman. Siinä missä erityisesti lastenkirjallisuus käyttää paljon ulkoista karakterisaatiota, nuorten aikuisten kirjallisuus suosii usein sisäisiä keinoja, joissa lukija näkee henkilöhahmon mieleen. (Nikolajeva 2002: 182–183.)

Kuvailu on kaikkein perustavanlaatuisin tapa esitellä henkilöhahmoa. Kuvailulla voi olla romaanissa jokin tietty tarkoitus, tai se on saatettu ottaa mukaan vain koska kirjailija on halunnut luoda henkilöstä täydemmän kuvan. (Nikolajeva 2002: 183.) Henkilöiden kuvaukset ovat kuitenkin harvoin niin täydellisiä, että niistä saisi kaikki yksityiskohdat henkilön ulkonäöstä. Oikeassa elämässä kiinnitetään yleensä huomiota tiettyihin asioihin, kuten kasvoihin, silmiin, hiuksiin, pituuteen, ja niin edelleen. Kirjailijat rakentavat henkilöidensä kuvaukset saman periaatteen mukaan: jollei henkilöllä ole jotakin poikkeavaa piirrettä, esimerkiksi arpi tai puuttuva ruumiinjäsen, kuvaus keskittyy samoihin yleisiin piirteisiin kuin oikeassa elämässäkin. Henkilöahmojen vaatteet ovat usein mukana kuvauksessa eri syistä, esimerkiksi henkilöahmon sosiaalisen statuksen välittämiseksi. (Nikolajeva 2002: 184.)

Yleisin tapa kuvailun käyttämisessä on yksityiskohtainen kuvaus henkilöistä heti romaanin alussa kun heidät esitellään. Hieman sofistikoituneempi tapa on antaa jonkun muun tarkastella henkilöahmoa, joko romaanin alussa tai myöhemmin. Usein käytetty keino on myös henkilön itsetarkastelu peilin kautta. Henkilö saattaa myös verrata itseään toiseen henkilöahmoon. (Nikolajeva 2002: 18.) Kuvauksilla voi olla auktoriteettia, jos niiden takana on ekstrapadiegeettinen kertoja, tai ne voivat olla kuvainnollisia, jos ne esittää henkilöahmo (Nikolajeva 2002: 188). Jälkimmäinen kuvailu on aina subjektiivista ja usein tunteiden värittämää (Nikolajeva 2002: 189).

Nikolajeva huomauttaa, että kuvailua käytetään usein naispuolisten henkilöahmojen esittelyyn. Sen sijaan mieskirjailijoiden teksteissä esiintyviä klassisia miespuolisia henkilöahmoja ei useinkaan karakterisoida kuvailulla: esimerkiksi Tom Sawyerin ulkonäöstä ei kerrota mitään, ainoastaan mainitaan vaatteet ja likaiset kädet ja kasvot. Tämä saattaa johtua kirjailijoiden synnynnäisestä ”maskuliinisesta” kirjoitustyylistä, kirjailijoiden käsityksestä, että heidän lukijansa eivät ole kiinnostuneita kuvailusta tai kirjailijoiden käsityksestä, että miespuolinen henkilöahmo ei ole kiinnostunut ulkonäöstään. Joka tapauksessa kuvailu karakterisaation keinona näyttää olevan yksi voimakkaan sukupuolittuneista kaavoista ainakin lastenkirjallisuudessa. (Nikolajeva 2002: 189.)

Kuvailu on siis usein itsetarkoituksellista ja henkilöahmon esittämä kuvaus karakterisoi sekä kuvauksen esittävää henkilöä että kuvauksen kohdetta. Kuvailua voi käyttää edelleen syvällisempiin tarkoituksiin, kuten osoittamaan muutosta henkilöahmossa. (Nikolajeva 2002: 190.) Nikolajeva erottaa kuvauksesta kertojan toteamukset, kuvausta muistuttavan karakterisaation keinon, jota käytettäessä otetaan askel eteenpäin puhtaasti ulkoisesta kuvailusta henkilöahmon sisäisten ominaisuuksien kuvaamiseen. Osana kertojan diskurssia kertojan toteamuksilla on luonnostaan auktoriteettia ja ne pakottavat lukijan hyväksymään kertojan näkemyksen henkilöistä sen sijaan että lukija saisi tehdä omat johtopäätöksensä. Usein ne ovat kuitenkin tarpeettomia, sillä henkilöahmojen käytös ja puhe paljastavat heidän piirteensä eläväisesti. Kertojan toteamuksilla voi sisäisten ominaisuuksien lisäksi kommentoida myös ulkoisia piirteitä. Ne ovat esimerkkejä siitä, miten tekijä täyttää tekstin aukkoja lukijoille, tarjoaa täydellisen ja selkeän kuvan. (Nikolajeva 2002: 197.) Aineistoni Huckleberry Finnin kohdalla on huomattava kertojaminän vaikutus: Huckin oman karakterisaation voi katsoa vaikuttavan siihen, mitä hän muista kertoo.

Toinen tyyppi, epäsuora karakterisaatio, ei siis mainitse luonteenpiirrettä, vaan esittää ja havainnollistaa sitä eri tavoin, jolloin lukijan tehtävä on havaita mistä ominaisuudesta on kyse. (Rimmon-Kenan 1991: 77–78.) Nikolajeva esittää epäsuoran karakterisaation keinoina muun muassa erisnimet, iän, paikan, attribuutit (henkilöä kuvastavat esineet, erityisesti saduissa), vaatteet,

ruokapreferenssit ja muut tavat sekä kontrastiivisen karakterisaation (Nikolajeva 2002: 268-277). Erityisesti lastenkirjallisuudessa näillä voi olla suuri merkitys karakterisaatiossa, ja monet näistä keinoista vaikuttavat merkittävältä myös Huckleberry Finnin luonteessa.

Epäsuorassa karakterisaatiossa voi katsoa dialogilla olevan erityisen suuri merkitys: se, miten henkilöhahmo puhuu tai miten muut hahmot häneen suhtautuvat, kertoo paljon. Rimmon-Kenan tuokin esiin henkilöhahmon puheen yhtenä epäsuoran karakterisaation keinona toteamalla, että puheen muoto tai tyyli on yleinen luonnehdinnan väline teksteissä, joissa henkilöiden kieli on yksilöity ja poikkeaa kertojan kielestä. Tyylistä voi päätellä syntyperän, asuinpaikan, yhteiskuntaluokan tai ammatin. (Rimmon-Kenan 1991: 83.) Aineistossani tämä on erityisen selvää Jim-orjan kohdalla, joka puhuu alkuteoksessa mustille orjille tyypillistä kielivarianttia, mutta käy toisaalta ilmi myös Huckin kohdalla, jonka dialogi on hieman vahvemmin puhekielistä kuin kertojanääni. Nikolajeva tuo esiin sen, että erittäin suuri merkitys karakterisaatiolle on myös puheen sisällöllä, eli sillä mitä henkilöhahmot sanovat tarinan tapahtumista, itsestään ja muista henkilöhahmoista. Henkilöiden toteamuksilla muista on kaksoistehtävä: ne kuvaavat sekä puhujaa että puheen kohdetta. Molempien henkilöiden karakterisaatioon vaikuttaa se, miten lukija puhetta tulkitsee eli luottaako hän siihen, mitä jokin henkilöhahmo sanoo muista henkilöistä. Esimerkiksi jos väitteet osoittautuvat valheeksi, käsitys muuttuu myös niitä kertoneesta henkilöstä. (Nikolajeva 2002: 234–235.)

Nikolajeva huomauttaa, että lapsihahmoilla on harvoin mielipiteitä tai vakaumuksia asioista lukuun ottamatta henkilökohtaisia mieltymyksiä tai inhotuksia. Sen sijaan erityisesti sivuroolissa olevan lapsihahmon puheessa on usein etukäteen muodostettuja, perustelemattomia mielipiteitä ja käsityksiä (Nikolajeva 2002: 234.) Lapsihahmolla saattaa olla myös puutteellinen kyky arvioida ihmisiä oikein. He voivat esimerkiksi liittää myönteisiä piirteitä henkilöön, joka on ollut heille ystävällinen, ja pitää pahana henkilöä, joka on kieltäytynyt täyttämästä heidän toiveitaan. (Nikolajeva 2002: 236.) Varhaisteini-ikäistä Huckleberry Finniä voidaan ikänsä ja vähäisen koulutuksensa puolesta ajatella lapsihahmona, mutta sellaiseksi hänellä on varsin paljon mielipiteitä yhteiskunnallista ulottuvuutta myöten. Toisaalta hänellä on myös yhteiskunnan valmiina antamia käsityksiä, joiden oikeellisuutta tai perusteluja hän ei ole sen kummemmin miettinyt, ennen kuin lähtee jokimatkalle Jimin kanssa ja alkaa kyseenalaistaa erityisesti yhteiskuntansa käsityksiä ihmisyydestä, orjuudesta ja mustista orjista. Huck on myös luonteeltaan tietyllä tapaa melko naiivi ja on joskus valmis myöntämään muiden tietävän enemmän silloinkin, kun se ei pidä paikkaansa. Toisaalta hän osoittaa pystyvänsä arvioimaan esimerkiksi muiden henkilöiden vilpittömyyttä ja luonteenpiirteitä varsin pätevästi ja vaistoamaan, keneen voi luottaa ja keneen ei. Tämä saattaa olla osittain implisiittisen tekijän vaikutusta ja olennaista koko tarinan kannalta, sillä Huckin kerronnan

on tarkoitus antaa lukijalle suora näkymä yhteiskuntansa ja sen toimijoiden mielettömyyteen.

Nikolajeva huomauttaa vielä, että henkilöiden itsearviointi ajaa lukijaa vielä vahvemmin punnitsemaan heidän rehellisyyttään. Kertovatko henkilöt itsestään rehellisen, vilpittömän mielipiteensä? Entä ovatko he kykeneväisiä arvioimaan itseään, vai ali- tai yliarvioivatko he ominaisuuksiaan? Valehtelevatko he tieteen tahtoon, yrittävätkö he esittää itsensä totuutta positiivisemmassa valossa, tai varmistaa saavansa sympatiaa? Totuus selviää usein muiden karakterisaation keinojen avulla, kuten kertojan toteamusten ja toiminnan kautta. (Nikolajeva 2002: 236.) Huck Finnillä on tässä mielessä etulyöntiasema, sillä hän on paitsi henkilö, myös kertoja. Hän päättää itse mitä ja miten kertoo, joten henkilöhahmon vilpittömyyden arvioiminen kerronnan ja toiminnan avulla ja jopa muiden henkilöhahmojen avulla mutkistuu. Sen vuoksi olisi helppo spekuloida henkilöhahmon vilpittömyydellä, mutta tässäkin tarinan kokonaisajatus voi pitää ratkaisevana: Huckin tehtävä on kertoa rehellisesti, mitä hän näkee, kokee ja ajattelee. Hän saattaa kaunistella joskus toimintaansa, kuten kutsumalla ruoan varastamista jokimatkan aikana lainaamiseksi, mutta tässäkin hän ei peittele varsinaista toimintaansa, vaan kertoo tuntevansa huonoa omatuntoa toiminnan välttämättömyydestä huolimatta.

Toinen Rimmon-Kenanin mainitsema epäsuoran karakterisaation keino on toiminta. Hänen mukaansa jokin luonteenpiirre voi tulla esiin tavanomaisissa eli henkilöhahmolle tyypillisissä teoissa, ja toisaalta ainutkertaisissa, tai epätavanomaisissa, teoissa. Molemmat toiminnot kuuluvat johonkin kolmesta kategoriasta: toimeenpanot, laiminlyönnit ja aikomukset. Ainutkertaiset teot kiinnittävät yleensä huomion henkilöhahmon dynaamiseen aspektiin ja merkitsevät usein kertomuksen käännekohtaa. (Rimmon-Kenan 1991: 80.) Huckleberry Finnin tarinassa yksi päähenkilön ainutkertaisista teoista on laiminlyönti, kun hän peruu päätöksensä tehdä ilmoitus karanneesta Jim-orjasta. Toisaalta aikomus tehdä niin kertoo Huckleberrystä myös jotain: hän yrittää noudattaa yhteiskunnan normeja. Rimmon-Kenanin mukaan ainutkertaisen teon dramaattisuuden paljastamat luonteenpiirteet voivat kuitenkin olla ratkaisevampia kuin henkilöhahmon tavanomaiset teot (Rimmon-Kenan 1991: 80), ja näin näyttäisi olevan myös Huckleberry Finnin kohdalla, kuten tutkielmassani käy ilmi.

Myös nimet voivat karakterisoida henkilöä suoraan tai epäsuorasti. Bertillsin mukaan nimet ovat kielellisiä ja kulttuurisia elementtejä, joilla kirjallisuudessa on lisäksi kerronnallisia tehtäviä ja tietynlaisia piirteitä. Niinpä nimien kääntämisen ongelmallisuus johtuu pääasiassa niiden monitahoisesta luonteesta, ja siten nimissä on kyse muustakin kuin että löydetään sopiva vastine kohdekielellä tai tulkita nimen kielellinen muoto tai sisältö. Tietty uskollisuus lähdetekstille on kuitenkin merkityksellistä nimiä käännettäessä, sillä niiden alkuperäinen asema ja tehtävä

lähdetekstissä ja sen kielellisessä kulttuurissa on tunnustettava. (Bertills 2003: 195.)

Lähestymistapa erisnimien kääntämiseen on suomen kielelle on yleisesti ottaen samanlainen kuin ruotsin ja englannin kielelle. Tavanomaisia nimiä, joilla ei ole semanttista sisältöä, ei tarvitse kääntää, kun taas sanat, joilla sitä on, tulisi kääntää, sillä semanttisella sisällöllä on usein tiettyjä tehtäviä. Perinteisesti tavanomaisia nimiä on kuitenkin adaptoitu kohdetekstiin, ja niitä muutetaan edelleen. Nimi tulisi kuitenkin kääntää niin, että sen kansallisuus säilytetään. Tavanomaisillakin nimillä voi olla kulttuurisia konnotaatioita, jotka muodostavat merkittävällä tavalla nimen informaatioarvon. (Bertills 2003: 195–196.)

3.3 Henkilöhahmojen suhde toimintaan

Henkilöhahmojen suhde toimintaan on kirjallisuudentutkimuksessa kiistelty aihe. Henkilöhahmoa voidaan pitää alisteisena toiminnalle tai siitä jossain määrin tai jopa täysin riippumattomana, psykologisena olentona. Voidaan ajatella, että niin kuin virkettä ei ole ilman verbiä, ei kirjallistakaan teosta ole ilman toimintaa. (Rimmon-Kenan 1991: 46). Maria Nikolajeva toteaa, että teoreettiset näkökulmat henkilöhahmoihin ovat soutaneet kahden ääripään välillä. Henkilöt ovat joko pelkkiä juonen vaatimia ”agentteja” tai sitten täydellisiä psykologisia olentoja. (Nikolajeva 2002: 3.) Toiminnan korostamisella on pitkä perinne, sillä Seymour Chatmanin mukaan Aristoteleen henkilöhahmoteoriassa tarinan henkilöt ovat täysin alisteisia toiminnalle ja henkilöhahmot itsessään toissijaisia (Chatman 1978: 108–109).

Tätä traditiota jatkavat formalistinen ja strukturalistinen poetiikka, joissa henkilöt nähdään samalla tavalla vain toiminnan suorittajina, joilla ei ole minkäänlaisia psykologisia piirteitä. Mitä tulee hahmojen kuvaamiseen kirjallisuuden teoriassa, kaikki strukturalistiset mallit kuvaavat hahmoja lähinnä suhteessa juoneen ja vain pinnallisesti suhteessa toisiinsa (Nikolajeva 2002: 11–12). Rimmon-Kenanin mukaan tämänkaltaista ajattelutapaa alistaa henkilöhahmot toiminnan agenteiksi edustaa muun muassa kansansatuja tutkinut Vladimir Propp (1968), jonka ”toimintasfäärien” muotoilemissa kehyksissä henkilöhahmot voidaan luokitella seitsemän yleisen roolin toteuttajiksi. Rooleja ovat konna, lahjoittaja, auttaja, etsitty ja hänen isänsä, lähettäjä, sankari ja väärä sankari. Formalistinen ja strukturalistinen poetiikka suosivat tällaisen tyypittelyn mahdollistavaa toiminnan korostamista, sillä henkilöhahmojen reduktiota pidetään näissä tutkimussuuntauksissa metodologian kannalta välttämättömänä. (Rimmon-Kenan 1991: 46.) Formalistien ja joidenkin strukturalistien mukaan henkilöhahmot ovat siis juonen tuotteita, pikemminkin aktantteja kuin persoonallisuuksia. Tämän ajattelun mukaan on vältettävä psykologisten ainesten käsittelyä, sillä henkilöhahmo voi

koostua vain sen funktioista. (Chatman 1978: 111)

Henkilöhahmon korostajiakin on. Rimmon-Kenanin mukaan osa tutkijoista, joiden joukossa on myös strukturalisteja, pyrkii kumoamaan toimintakeskeisen hierarkian. Esimerkkeinä hän esittää Roland Barthesin henkilöhahmolle antaman erillisen, semanttisen koodin ja pohdinnan, että ”kertomukselle ei ole ominaista toiminta, vaan henkilöhahmo Erisnimenä”, sekä Fernando Ferraran hahmotteleman kertomakirjallisuuden rakenneanalyysin mallin, jossa henkilöhahmo on ”fiktiossa sitä konstruoiva aines”. (Rimmon-Kenan 1991: 47–48.) Chatman puolestaan huomauttaa, että lukijaa ei kiinnosta ainoastaan henkilöhahmon rooli tarinassa, vaan myös hahmon piirteet itsessään, myös sellaiset joilla ei ole osaa siihen mitä tarinassa tapahtuu. Chatman kyseenalaistaa myös Proppin roolien merkityksen huomauttaen, että kaikki henkilöhahmot eivät niihin sovi. (Chatman 1978: 112.)

Nikolajeva mainitsee yhtenä henkilöhahmokeskeisen näkökulman puolustajana Henry Jamesin, jolle henkilöhahmo on fiktion keskipiste, ja kaikki muut tekstin elementit kuten juoni, tapahtumapaikka, aihe ja tyyli alisteisia henkilöhahmoille. James erottaa toisistaan vielä henkilöt – täysin kehittyneet psykologiset olennot – tyypeistä, jotka saattavat selittää toimintaa tai tilanteita mutta eivät ole yhtä hienosyisiä kuin henkilöt. (Nikolajeva 2002: 13–14.) Myös Chatman esittää että toimivan henkilöhahmoteorian tulee nähdä henkilöhahmo avoimena, autonomisena olentona, ei ainoastaan juonen kuljettajana. Hahmon rakentaa lukija saatavilla olevan tiedon pohjalta. Hahmojen ei kuitenkaan pidä nähdä rajoittuvan vain sanoihin: lukija muistaa kuvitteellisen henkilön usein elävästi, vaikkei muistaisi sanaakaan tekstistä jossa henkilö esiintyy. (Chatman 1978: 118–119.)

Se, korostetaanko henkilöhahmoa vai toimintaa, liittyy osin vastakkainasetteluun mimeettisen ja semioottisen lähestymistavan välillä, johon Chatmaninkin (1978) viittaa. Nikolajevan mukaan henkilöhahmojen tarkastelussa on keskeistä, nähdäänkö heidät todellisina, elävinä ihmisinä vai puhtaasti tekstuaalisina konstruktioina. Näiden näkökulmien kuvaamiseen on käytetty termejä avoin ja suljettu, mimeettinen ja ei-mimeettinen, sekä mimeettinen ja temaattinen. Mimeettinen näkökulma henkilöhahmoihin perustuu mimeettiseen käsitykseen fiktiosta yleensä eli siihen, että fiktio on suora heijastus (”mimesis”=imitaatio) tai edustus todellisuudesta. Semioottinen tai temaattinen lähestymistapa taas olettaa, että henkilöhahmot, kuten kaikki tekstuaaliset elementit, on tehty yksin sanoista, eikä niillä ole referenttejä oikeassa maailmassa. Siinä missä mimeettinen näkökulma kohtelee henkilöhahmoja yksilöinä, semioottinen näkökulma kohtelee heitä kielellisinä kokonaisuuksina. (Nikolajeva 2002: 7–8.)

Nikolajevan mukaan mimeettisen henkilöhahmon oletetaan ”tarkoittavan” tai ”edustavan” jotakin. Marxistinen kritiikki näkee henkilöt luokkansa edustajina, feministinen kritiikki sukupuolensa edustajina ja niin edelleen. Mimeettinen näkökulma sallii ja joskus vaatiikin tekstin ulkopuolelle menemistä ja hahmon konstruointia lukijan omista kokemuksista käsin. Heidän käyttäytymistään voi selittää sosiaalisella taustalla, etnisellä ryhmällä, sukupuolella, kulttuurilla ja kasvatuksella, asioilla joista teksti saattaa kertoa tai olla kertomatta. Mimeettisessä näkökulmassa vaarana kuitenkin on, että henkilöille saatetaan oman kokemuksen perusteella antaa piirteitä tai taustoja, joita kirjailijalla ei ollut aikomustakaan antaa. (Nikolajeva 2002: 8.) Toisessa ääripäässä hahmon edesottamukset ja luonteenpiirteet nähdään yksinkertaisesti juonta palvelevina (Nikolajeva 2002: 9).

Chatmanin tavoin Nikolajeva pitää järkevimpänä jonkinlaista keskitietä semioottisen ja mimeettisen välillä (Nikolajeva 2002: 18). Tietyn tyyppisessä kerronnassa henkilöt voivat olla tärkeämmässä asemassa ja siten psykologisesti motivoituneita, kun taas toisen tyyppisessä kerronnassa toiminta voi olla tärkeämpää ja henkilöhahmot juonikuvion elementtejä. (Nikolajeva 2002: 18) Esimerkkinä henkilöhahmon suvereenisti ”hallitsemasta” tarinasta Forster antaa Daniel Defoen romaanin *Moll Flanders*, jonka päähenkilö on niin tärkeässä osassa, että koko kirja saa muodon hänen persoonastaan, eikä juonella ole henkilöhahmon rinnalla juurikaan merkitystä (Forster 1927: 63, 68).

Rimmon-Kenankin pitää mielekkäänä näkökulmien sovittamista yhteen. Hänen mukaansa henkilön ja toiminnan voi katsoa olevan riippuvuussuhteessa. Toiminnan tai henkilön keskeisyyden voi katsoa riippuvan kertomustyyppistä, ja toisaalta hierarkioiden käänteisyys voidaan asettaa yleiseksi periaatteeksi genreen tai kertomustyyppiin katsomatta, jolloin keskeiseksi määrittelijäksi nousee lukija tai tutkija: kulloinkin tarjolla oleva informaatio sijoittuu alisteiseksi toiminnalle tai henkilöhahmolle sen mukaan, mihin lukija tai tutkija kiinnittää huomionsa eli mikä kulloinkin on huomion keskipisteessä. Täten lukijan tai tutkijan vaihtuessa myös tulkinta hierarkioiden rakentumisesta saattaa vaihtua. (Rimmon-Kenan 1991: 48–49.)

Vaikka kääntäjäkin lukiessaan rekonstruoi henkilöhahmon tekstistä pitkälti tämän toiminnan mukaan ja näin ollen voidaan ajatella, että näkökulma on toimintakeskeinen, on karakterisaatioissa mielekästä lähteä henkilöhahmosta itsenäisenä, psykologisena kokonaisuutena, jonka olemus määrittää toimintaa. Vaikka karakterisaatio rakentuu periaatteessa vain tekstin tarjoaman informaation pohjalta, oletan, että kääntäjä hahmottaa käännettävän teoksen kokonaisuutena, niin että henkilöhahmot ja tapahtumat näyttäytyvät hänelle lukukokemuksessa todellisina niin kuin kelle tahansa lukijalle, jolloin todellisuuden illuusio astuu voimaan. Tällainen näkökulma painottaa todellisen maailman rakennetta: romaanissa on yhteiskunta, sen jäsenet ja näiden toiminta joka on

osittain alisteinen yhteiskunnalle, osittain heille itselleen. Todellisuuden illuusiassa henkilöhahmot ovat todellisia ihmisiä, jotka toimivat todellisessa maailmassa. Lisäksi on otettava huomioon, että, että niin tavallinen lukija kuin tutkijakin saattaa huomaamattaan konstruoida henkilöitä oletustensa pohjalta, vaikka teksti itsessään ei antaisi siihen suoraa syytä.

Pidän aineistoani hedelmällisenä tällaisesta näkökulmasta toteutetulle karakterisaation tarkastelulle. Vaikka Huckleberry Finnin asema poikakirjojen klassikkona määrittelee sen helposti toiminnalliseksi seikkailukirjallisuudeksi, korostuu teoksessa ihmisyyys. Teos kritisoi seikkailukertomuksen keinojen kautta yhteiskunnallisia epäkohtia humoristiseen sävyyn puettuna, ja sillä voi katsoa olevan yhteiskunnallinen funktio. Tämän funktion takia toiminnan voi katsoa olevan alisteista sekä henkilölle että teoksen yhteiskunnalliselle tavoitteelle, jolle henkilötkin luonnollisesti ovat alisteisia. Samaan aikaan henkilöhahmojen voi kuitenkin nähdä syntyvän itseoikeutettuina rakenteina, jotka mimeettisen näkökulman mukaan heijastavat todellista maailmaa. Samaten päähenkilön sisäinen elämä on vilkasta ja muuttuvaa, hän on syvälinen ja kompleksinen hahmo, joka on olemassa omalla oikeudellaan. Teoksen ihmiskeskeisyyteen viittaa myös puhekielen käyttö, joka korostaa henkilöhahmojen asemaa aitoina, todellisina ihmisinä. Näin näen myös henkilöhahmojen keskinäisen vuorovaikutuksen juontuvan hahmoista itsestään.

3.4 Yksi- ja moniulotteiset, staattiset ja kehittyvät henkilöhahmot

Karakterisaation keinojen tavoin myös itse henkilöhahmot jaetaan usein tehtävänsä mukaan eri tyypeihin, joiden voidaan katsoa luovan pohjaa karakterisaatiolle. Rimmon-Kenan esittelee Forsterin (1927) näkemystä henkilöhahmojen jaosta litteisiin ja täyteläisiin. Litteät edustavat karikatyyrejä, ”temperamentteja”, tyyppejä, jotka puhtaimmillaan rakentuvat yhden idean tai ominaisuuden varaan. Täyteläiset taas määritellään kontrastiivisen implikaation kautta henkilöiksi, jotka eivät ole litteitä: heillä on useampia ominaisuuksia ja he kehittyvät toiminnan edetessä. Forsterin näkemyksen mukaan litteä henkilöhahmo on sekä yksinkertainen että staattinen, kun taas täyteläinen henkilöhahmo on sekä kompleksinen että kehittyvä. (Rimmon-Kenan 91: 54.)

Seymour Chatman mainitsee litteälle henkilöhahmole tunnusomaiseksi piirteeksi sen, että sillä on selvä suunta, minkä takia tämän tyyppinen hahmo piirtyy lukijan mieleen selvärajaisesti. Muistettavaa on vähemmän kuin täyteläisestä henkilöhahmosta, joka puolestaan saattaa tuntua paljon läheisemmältä ja toisaalta hankalammalta kuvata, hieman kuin todellisen elämän ihmiset: Chatmanin mukaan lukija muistaa täyteläiset hahmot todellisina ihmisinä tai jopa läsnäolona, jossa lukija on elänyt, erillisten olentojen sijaan. (Chatman 1978: 132–133.) Nikolajeva huomauttaa, että

kyseiset käsitteet ovat yleistyksiä, ja että tosiasiaa kaikki kirjallisuuden henkilöt ovat monimutkaisempia kuin vain litteitä tai täyteläisiä. Monimutkaisuudessa ja ennalta-arvaamattomuudessa todellista henkilöä lähenevän henkilökahmon luominen on kiinni kirjailijan taidoista, eikä ole aina tarkoituksellista. (Nikolajeva 2002: 129.)

Rimmon-Kenan kritisoi Forsterin erottelun reduktiivisuutta sanoen, että vaikka Forsterin esittämät kriteerit esiintyvät usein yhdessä, fiktiiviset henkilöt voivat silti olla kompleksisia mutta staattisia, tai yksinkertaisia mutta kehittyviä. Rimmon-Kenan lisää, että staattisuus voi myös olla psyykkisen trauman aiheuttama katko kehityksessä, jolloin kyseessä voi olla staattinen mutta kompleksinen henkilöhahmo. (Rimmon-Kenan 1991: 54) Nikolajeva on samaa mieltä kyseisten ominaisuuksien keskinäisestä riippumattomuudesta, joskin toteaa, että radikaali muutos on vakuuttavampi, jos kyseessä on täyteläinen henkilöhahmo, jolla on alusta alkaen sekä hyviä että huonoja piirteitä (Nikolajeva 2002: 131).

Paremmaksi vaihtoehdoksi Forsterin jaottelulle Rimmon-Kenan esittää Joseph Ewenin luokituksen. Tyhjentävien kategorioiden sijaan henkilöhahmot sijoitetaan kolmelle eri jatkumolle. Jatkumot ovat kompleksisuus, kehittyvyys ja sisäisen elämän kuvaus. Kompleksisuusjatkumon ”yksinkertaisempaan” päähän sijoittuvat allegoriset henkilöhahmot, karikatyyrit ja tyypit. Allegoristen erisnimi edustaa luonteenpiirrettä, jolle henkilöhahmo rakentuu. Karikatyyrissä jokin henkilöhahmon piirre on liioiteltu ja erityisen silmiinpistävä, kun taas tyypistä on kyse, kun silmiinpistävän piirteen voi katsoa edustavan jotain ihmisryhmää eikä vain yksilöä. Jatkumon toisessa päässä taas ovat kompleksiset hahmot, mutta äärimmäisyyksien välillä on rajattomasti asteeroja. (Rimmon-Kenan 1991: 55.)

Allegoriset henkilöhahmot, karikatyyrit ja tyypit ovat myös staattisia, joten ne sijoittuvat myös kehittyvyysjatkumon toiseen päähän. Toisin kuin Forster väittää, staattisilla henkilöhahmoilla saattaa kuitenkin olla useampia piirteitä, ne eivät välttämättä ole ”yksinkertaisia” vastakohtana kompleksisuudelle. Staattiset henkilöhahmot ovat usein sivuhenkilöitä, ja he saattavat Rimmon-Kenanin mukaan edustaa esimerkiksi yhteiskunnallista miljöötä, jossa päähenkilöt toimivat. (Rimmon-Kenan 1991: 55.) Kehittyvyysjatkumon vastapäähän sijoittuvat täyteläisesti kehitellyt henkilöhahmot, joiden kehitys kuvataan joskus kokonaisuudessaan, joskus vain vihjeillä. Viimeinen jatkumo, sisäisen elämän kuvaus, ulottuu henkilöhahmoista, joiden tietoisuus esitellään sisältä käsin henkilöhahmoihin, joita kuvataan vain ulkopuolelta; viimeksi mainituilla tietoisuus vain jää läpinäkymättömäksi. (Rimmon-Kenan 1991: 56.)

Nikolajevan mukaan henkilöhahmon kehitys voi olla kahden tyyppistä, kronologista eli ajankulusta

johtuvaa, tai eettistä, eli muutoksia henkilön moraalisisissa ja eettisissä ominaisuuksissa (Nikolajeva 2002: 131). Päähenkilöt eivät Nikolajevan mukaan ole välttämättä täyteläisiä, eikä sivuhenkilöiden täydy olla välttämättä litteitä. Päähenkilöt eivät myöskään ole aina dynaamisia, vaan dynaamisuuden aste vaihtelee kirjallisuuden genren ja aikakauden mukaan. (Nikolajeva 2002: 130.) Nikolajeva huomauttaa vielä, että sillä, voiko lukija nähdä henkilöhahmon mieleen, on oleellinen vaikutus: jos henkilöhahmon esittämiseen käytetään vain ulkoisia karakterisaation keinoja, henkilöhahmosta ei voi tulla täysin täyteläistä (Nikolajeva 2002: 137).

4 AINEISTO JA MENETELMÄ

4.1 Kirjailijan ja alkuteoksen esittely

Mark Twain ja Huckleberry Finn kuuluvat erottamattomasti yhdysvaltalaiseen kirjallisuuskaanoniin. Kirjailija ja hänen teoksensa ovat herättäneet keskustelua omasta ajastaan aina nykypäivään, ja ovat tunnettuja koko maailmassa. Pelkästään teoksesta *The Adventures of Huckleberry Finn* on kirjoitettu lukemattomia artikkeleita, kirjoja ja esseitä, ja se on käännetty suomeksi viisi kertaa. Mark Twain itse on monisyinen hahmo, josta on samaten sekä kirjoitettu kirjoja että tehty tutkimusta.

Mark Twain, oikealta nimeltään Samuel Clemens (1835–1910), syntyi Missouriissa, joka on osa miljöötä muun muassa Huckleberry Finnin tarinassa. Twain on nähty usein ensisijaisesti humoristina ja persoonana. E. Hudson Longin mukaan hänen elämänsä ja kirjoituksensa olivat kietoutuneet tiiviisti yhteen ja kirjailijan minä on usein vahvasti mukana hänen teoksissaan. Twainin tuotantoon kuuluukin töitä, jotka voi määritellä omaelämäkerralliseksi fiktioksi. (Long 1957: 3.)

Mark Twainin maine humoristina ulottui hänen uransa alkua ajoista myöhempään tuotantoon asti. Twain kasvoi Yhdysvaltain etelälle tyypillisen huumorin keskellä, mikä on vaikuttanut hänen kirjallisiin töihinsä. (Long 1957: 399.) Ajan myötä Twainin teosten vakavampi puoli sai huomiota, kun häntä alettiin arvostaa sosiaalishistorioisijana, ja huomiota kiinnitettiin huumorin lisäksi teosten syvälliseen puoleen ja yhteiskunnalliseen merkitykseen (Long 1957: 402).

Erityisesti kiitosta huumorin välittämästä syvällisestä yhteiskunnallisesta viestistä on saanut aineistoni alkuperäinen teos. *The Adventures of Huckleberry Finn* on kirjailijan teoksista kuuluisimpia, ellei kuuluisin. Teos sijoittuu aikaan ennen Yhdysvaltojen sisällissotaa. Päähenkilö Huckleberry Finn on nuori poika, joka karkaa väkivaltaiselta kulkuri-isältään. Pakomatalla hän tapaa tutun orjan, joka on samoin karannut, ja yhdessä he matkaavat lautalla kohti orjuuden kieltäneitä valtioita kokien erilaisia seikkailuja, myötä- ja vastoinikäymisiä. Ernest Hemingway totesi kyseessä olevan "kirja, josta koko amerikkalainen kirjallisuus juontuu", ja kriitikot ja tutkijat ovat kohdelleet teosta yhtenä Amerikan suurimmista taiteellisista töistä. Ylistyksen lisäksi teos sai omana aikanaan kritiikkiä karkeudesta ja myöhemmin aikoina jotkut ovat pitäneet sitä rasisena. Kirja poistettiin aikoinaan Concord Public Library'stä, ja on yhä usein uutisaiheena, kun koulut eri puolilla Yhdysvaltoja kieltävät teoksen tai palauttavat sen luokahuoneisiin. (Railton, s.a.)

Suuri osa *Huck Finnin* huumorista on ironista. Barbara Wallin mukaan ihmisten toiminnan ironinen

tarkastelu sosiaalisessa ympäristössä oli huomattavassa osassa 1800-luvun romaaneissa, mutta kuitenkin verraten harvinaista lasten fiktiossa. Se ei ole yllättävää, sillä elämää ironisesta näkökulmasta katselevien kirjailijoiden, jotka käyttävät ironiaa henkilöidensä esittämisessä, on kehitettävä erityinen suhde implisiittisiin lukijoihinsa – implisiittisen tekijän vastapariin. Ironia saattaa vaatia sitä, että kirjoittajalla ja lukijalla on yhteinen, sitoutumaton ja analyttinen näkökulma elämään sekä näkemys henkilöistä, joka ei ole heidän näkemyksensä itsestään. Kun sekä romaanin henkilöt että lukijat ovat lapsia, ilman huomattavaa opastusta lukijat eivät välttämättä näe ilmeisen taakse, ja saattavat ottaa tarinan ja henkilöt sellaisinaan, jolloin ironia jää huomaamatta. (Wall 1991: 111.)

The Adventures of Huckleberry Finn julkaistiin ensimmäisen kerran vuonna 1884. Se on poikakirjana tunnetun romaanin *The Adventures of Tom Sawyer* (1876) jatko-osa, mutta edeltäjäänsä taiteellisesti vakavampi teos ja realistisempi kuvaus Mississipin alueellisesta luonteesta ja rajaseutukokemuksesta. (Hart 1965: 392.) Vaikka näitä romaaneja pidetään usein nuorten tai lasten kirjallisuutena, niiden ironisuus ja etenkin tutkielmani romaanin yhteiskunnallinen näkökulma antaa syyn pitää niitä enemmän aikuisia puhuttelevina. Wallin mukaan molemmissa on havaittavissa kaksinaisuutta, joka johtuu siitä, ettei kirjailija ole tietoisesti tai tiedostamatta tehnyt lopullista päätöstä teostensa kohdeyleisöstä. Toisaalta hän suuntaa kirjansa nuorille, toisaalta hän *Tom Sawyeria* kirjoittaessaan uskoi kirjoittavansa aikuisille, ja etenkin *The Adventures of Huckleberry Finnin* yhteiskunnallinen ironia voi olla nuorelle lukijalle hämmentävää ja jäädä ymmärtämättä, minkä takia Wall pitää romaania ensisijaisesti aikuisten kirjana. Wall huomauttaa, että Huck kertojana puhuu vertaisilleen, joiden hän olettaa olevan yhtä ymmällään kuin hän itsekkin, eikä Mark Twainin ironia ole lapsille tarkoitettua. (Wall 1991: 115.)

Wallin mukaan *Huckleberry Finnin* hienous piilee ennen kaikkea implisiittisen tekijän oletuksessa, että implisiittinen lukija on tekijän tavoin aikuinen ironikko. Kaksinaisuudesta huolimatta Twain onnistui kirjoittamaan menestyksekkäästi kirjan lapsille kirjoittaessaan *Tom Sawyerin*. *Huckleberry Finnessä* hän puolestaan onnistui tekemään aikuisten kaunokirjallisuudelle uuden aluevaltauksen. Wall huomauttaa, että toisin kuin *Tom Sawyer*, *Huckleberry Finn* on kirjoitettu ensimmäisessä persoonassa. Tekemällä Huck Finnistä, yksinäisestä sudesta, kapinallisesta, ihmettelevästä ja sitoutumattomasta tarkkailijasta, kertojan, Twain saattaa lukijan näkemään lapsen sisäisen maailman sijaan ulkopuolelle, yhteiskunnan jäseniin ja rakenteeseen, ja näkemään ne puhtaalta pöydältä totunnaisten ajattelutapojen häiritsemättä. Mikä kirjailijan tavoite sitten olikaan, hänen työnsä osoittaa, että ainakin yhtenä tarkoituksena oli, että aikuiset näkisivät ennakkoluulottomasti. (Wall 1991: 115–116.)

Olen Wallin tavoin tullut *Huckleberry Finnin seikkailuja* lukiessani siihen tulokseen, että päähenkilön lapsenomainen viattomuus, joka yhdistyy kouluttamattoman kulkurin elämään, nuori ikä ja asema kertojana ovat merkityksellisiä ajan yhteiskunnan kuvaamisessa ja vaikuttavat paitsi luonnollisesti henkilön omaan, myös erityisesti Jimin karakterisaatioon: Huck näkee Jimin tämän statuksesta huolimatta ihmisenä, kun muille hän näyttää olevan ”vain neekeri”, mikä kirjan henkisessä miljöössä kyseenalaistaa tämän ihmisyyden. Palaan tähän myöhemmin analyysissäni.

4.2 Aineiston esittely, tutkimuskysymys ja –metodi sekä tutkimuksen kulku

The Adventures of Huckleberry Finn on suomennettu kaikkiaan viisi kertaa. Ensimmäisen kerran *Huckleberry Finnin seikkailut* ilmestyi Tyko Hagmanin suomennoksena vuonna 1904, toisen kerran Yrjö Kivimiehen versiona 1927, kolmas suomennos ilmestyi lyhennettynä ilman mainintaa kääntäjästä 1936 Petroskoissa, neljäs, edellisen tavoin lyhennetty, Kirsti Laipion työnä 1945 ja viidennen käänsi Jarkko Laine 1972. (Tiittula & Nuolijärvi 2013: 392-393.) Käytän aineistonani Yrjö Kivimiehen ja Jarkko Laineen suomennoksia, jotka ovat molemmat ilmestyneet nimellä *Huckleberry Finnin seikkailut*. Kumpikin käännös asettaa mielenkiintoisia kysymyksiä puhekielen ja murteiden kääntämisestä.

Huckleberry Finnin käännöksiä on tarkasteltu useissa teoksissa sekä Suomessa että maailmalla. Birgitta Englund-Dimitrovan mukaan murre käännösongelmana koskettaa monia keskeisiä käännöstieteen kysymyksiä (Englund-Dimitrova 2004: 121). Ei siis ole yllättävää, että yleensä mielenkiinnon kohteena ovat kirjassa esiintyvät murteet ja muu puheen variaatio. Suomennoksien lähes vuosisadan mittainen aikajänne tarjoaa hedelmällistä aineistoa myös ajan kuluessa muuttuvien käännösnormien tutkimiseen. Erityisesti Jarkko Laineen suomennos lienee kiinnittänyt huomiota, sillä suomennos on pitkälti murteiden kääntämiseen liittyvien teorioiden ja uudelleenkääntämisteorian vastainen: käännös on puhekielisempi kuin aiemmat suomennokset ja hyödyntää murteita varsin ennakkoluulottomalla, joskin riskialttiilla, tavalla käyttäessään leimallisia lounais- ja itämurteita.

Kääntämisen tapoja on useita, ja on todettu, että jos usealle kääntäjälle annetaan sama teksti käännettäväksi, jokaisen käännös on erilainen. Murteen ja puhekielen kääntämisen erityisluonteen takia voi olettaa, että erot käännösstrategioissa ja –ratkaisuissa ovat niitä käännettäessä huomiota herättäviä. Oma mielenkiintoni kohde on puheen vaikutus henkilöhahmojen karakterisaatioon. Bertills huomauttaa, että henkilöhahmo on kuitenkin tarinan rakennelma, jonka lukija rakentaa

lukiessaan, ja siksi lukijan reaktiot ja tulkinnat henkilöhahmoista ovat merkityksellisiä. Henkilöhahmot siis rakentuvat aina uudelleen ja hyvinkin eri tavoin lukijan vaihtuessa. (Bertills 2003: 55.) Henkilöhahmon karakterisaatiota on toisin sanoen hyvin vaikeaa, ellei mahdotonta tutkia täysin objektiivisesti. Vaikka lähdekirjallisuus antaa tarkastelulle pohjaa, analyysini perustuu omaan käsitykseeni ja tulkintaani lukijana, joten joku muu voisi saada samoja asioita tarkastellessaan erilaisia tuloksia. Tämän vuoksi pyrin kirjoittamaan tulkintani mahdollisimman läpinäkyväksi ja esitän lainauksina tekstin kohdat, joita olen analysoinut.

Tutkin kahden henkilöhahmon, Huckleberry Finnin ja Jimin, karakterisaatiota sekä heidän keskinäistä vuorovaikutustaan ja sen kehittymistä tarinan edetessä puheen kautta.

Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat: Millaisiksi henkilöhahmot rakentuvat suomennoksissa? Millaista vuorovaikutusta heidän välillään on ja miten heidän suhteensa kehittyy? Millaisia eroja suomennoksissa on näissä asioissa? Käännösten erojen vaikutus henkilöiden karakterisaatioon ja suhteeseen on pääasiallinen mielenkiintoni kohde. Pyrin saamaan kysymyksiin vastauksen tarkastelemalla toisaalta henkilöhahmojen välisiä dialogeja ja toisaalta Huckleberry Finnin kerrontaa.

Karakterisaatio-osuus pohjautuu osittain kandidaatintutkielmaani, jonka pohjalta oletan, että käännöksissä on henkilöhahmojen rakentumisen kannalta merkittäviä eroja, ja että kääntäjän käännösratkaisut saattavat antaa erilaisen kuvan myös hahmojen suhteesta ja sen kehittymisestä kehittämisestä romaanin aikana. Toisaalta oletan, että suomennoksissa samana pysyvät tapahtumat ja henkilöhahmojen toiminta sekä puheen sisältö tasoittavat käännösten eroja, jolloin henkilöhahmojen ”ydin” pysyy samana molemmissa suomennoksissa. Tämän tarkastelemiseksi otan huomioon myös muut kuin puheen muotoon liittyvät karakterisaation keinot, joista tarkastelun kohteeksi olen valinnut toiminnan, dialogin sisällön ja kertojan toteamukset.

Tutkielmani kannalta mielenkiintoista on, että teoksessa on suoraa karakterisaatiota eli henkilöiden ulkonäön, luonteen tai taustan eksplisiittistä kuvailua sangen vähän tai (kun otetaan huomioon subjektiivinen kertoja) ei lainkaan: karakterisaatio rakentuu siis pitkälti dialogin ja kertojan äänen varaan, joka karakterisoi itse kertoja-Huckia että Jimiä muun muassa esittämällä väitteitä jälkimmäisen persoonasta. Koska kertoja on subjektiivinen, Huckin suoriakin kommentteja voi kuitenkin pitää epäsuorina karakterisaation keinoina. Henkilöiden välisten suhteiden kuvaus on enimmäkseen implisiittistä; Huckleberry kuvaa suoraan suhdettaan Jimiin melko vähän, ja heidän suhteensa käy ilmi lähinnä siitä, miten he toisilleen puhuvat, sekä Huckleberryn Jimin luonnetta koskevista toteamuksista.

Analyysissä hyödynnän Tiittulan ja Nuolijärven mainitsemia keinoja: puhekielen äänne- ja muotopiirteet, lyhyet lauseet, tavalliset ja puhekieliset sanat, yksinkertaiset rakenteet ja sanajärjestys (Tiittula & Nuolijärvi 1997: 400). Näiden keinojen lisäksi otan huomioon myös Tiittulan (1992) mainitsemat diskurssipartikkelit ja erittelen murteellisten piirteiden esiintymistä. Forsman-Svensson (1995) viittaa Pajusen ja Palomäen (1984) tutkimukseen, josta ilmenee, että myös liitepartikkelit ovat tyypillisempia puhutulle kuin kirjoitetulle kielelle. Liitepartikkeleiden melko runsaan esiintymisen vuoksi otan nekin analyysissäni huomioon. Puhekielen ja murteiden laajan esiintymisen vuoksi jätän lauseiden pituuden, rakenteet ja sanajärjestyksen vähemmälle huomiolle. Puhekielisyydellä ja yleis- tai kirjakielisyydellä ja muulla variaatiolla on siis analyysissä oleellinen merkitys. Huomiota saa myös puheen sävy, joka on sekin oleellinen osa henkilöistä ja heidän suhteestaan muodostuvaa kuvaa. Lisäksi pohdin Laineen käännöksessä puhutun murteen ja Kivimiehen käännöksessä puhutun ulkomaalaissuomen henkilöistä luomaa vaikutelmaa.

Analyysi koostuu kuudesta osasta sekä niiden yhteenvedosta. Luvussa 5.1 esittelen lyhyesti Huckleberryn ja Jimin taustoineen ja pohdin, millaisia he ovat henkilöinä, mitä heistä voi olettaa etukäteen ja miten he suhteutuvat kirjallisuustieteen henkilöteoriaan. Luvussa 5.2 pohdin toiminnan vaikutusta molempien karakterisaatioon teoksen tärkeimmissä käänteissä. Luvussa 5.3 tarkastelen Huckleberryn kertojanäänäen erityisesti Jimiä koskevien ajatusten ja toteamusten vaikutusta molempien karakterisaatioon, ja selvitän onko käännösten välillä tässä eroja. Luvuissa 5.4 ja 5.5 analysoin Huckin ja Jimin puheen illuusiota kokonaisuudessaan ja puheen varieteetin kannalta ja pohdin, miten käännösten erilaiset strategiat vaikuttavat henkilöihin. Luvussa 5.6 siirryn analysoimaan puheen sisällön sekä yksittäisten käännösratkaisujen osuutta karakterisaatiossa ja henkilöiden vuorovaikutuksessa sekä niiden eroissa. Luvussa 5.7 pohdin henkilöiden suhdetta ja käännösten erojen vaikutusta siihen. Yhteenvedossa tarkastelen havaintoja kokonaisuutena ja pohdin, miten kertojanääni ja dialogi toimivat karakterisaation ja henkilöiden suhteen luomisessa, ja kuinka suuri merkitys käännösten eroilla on henkilöiden karakterisaatiossa.

Valitsin analysoitavat katkelmat sillä perusteella, että ne sisältävät Huckleberryn ja Jimin pisimmät ja yhtenäisimmät dialogit. Poimin analyysin yhteydessä käännöksistä esimerkkejä, jotka havainnollistavat esittämiäni huomioita ja päätelmiä. Joissain kohdin olen lainannut molempia käännöksiä ja joissain vain toista sen mukaan, onko kyseisessä kohdassa ollut tarpeellista tuoda esiin ainoastaan katkelman sisältö, vai myös käännösten erot. Joissain katkelmissa käännöksissä on ollut jonkin verran eroja myös sisällössä, jolloin olen lainannut molempia käännöksiä. Hyvin lyhyet esimerkit ovat myös pareittain. Kohdissa, joissa olen lainannut vain toista käännöstä, vuorottelen käännöksiä, jotta molempien kääntäjien versiot saavat suunnilleen yhtä paljon näkyvyyttä. Olen

kursivoinut esimerkeistä kohdat, joihin viitataan. Katkelmissa esiintyy muutama sana, joiden kursiivi on alkuperäinen. Mainitsen kursiivin alkuperäisyyden erikseen jokaisessa näistä kohdista.

Aineistoni on harkinnanvarainen ja suppeahko, joten analyysi on laadullista ja aineistolähtöistä, joskin lähdekirjallisuus ja murteista ja puhekielestä esitetyt ajatukset ohjaavat huomioitani ja tulkintaani. Vaikka pääasiallinen tutkimuskysymykseni koskee käännösten erojen vaikutusta karakterisaatioon, käsittelen myös karakterisaation muita osa-alueita, jotta voin pohtia erojen merkitystä ja suhteutumista karakterisaatioon kokonaisuutena. Tutkimusmenetelmässäni yhdistyvät lähdekirjallisuudessa mainitut puheen illuusion luomisen keinot (esimerkiksi Tiittulan ja Nuolijärven listaamat lyhyet lauseet, tavalliset ja puhekieliset sanat, yksinkertaiset rakenteet ja sanajärjestys), sekä karakterisaation keinot – dialogi, kertojan ääni, sekä toiminta – joiden avulla pyrin vastaamaan tutkimuskysymykseeni.

Koska analyysini sisältää lähes kaiken Huckleberryn ja Jimin välisen dialogin, ja kaikki Huckleberryn kertojanäänien tekemät Jimiä koskevat huomautukset sekä molempien henkilöhahmojen toiminnan teoksen käännekohdissa, on syytä olettaa, että analyysini antaa varsin kattavan kuvan Huckin ja Jimin karakterisaatiosta koko teoksessa. Kattavuus sallii myös päätelmien tekemisen kääntäjien vaikutuksesta henkilöhahmojen kokonaiskarakterisaatioon. Analyysissä esittämäni tulkinnat ovat kuitenkin osin subjektiivisia, sillä uskon oman taustani vaikuttavan siihen, miten aineistoa tulkitseen. Joku toinen saattaisi saada erilaisia tuloksia ja olla eri mieltä eri asioiden merkityksestä. Pyrin kuitenkin tarkastelemaan aineistoa myös yleiseltä kannalta.

5 AINEISTON ANALYYSI

5.1 Huckleberry Finn ja Jim: yleiskuva

Huckleberry Finnin seikkailujen itseoikeutettu päähenkilö on tarinan nimihenkilö Huckleberry. Mustan Jim-orjan rooli tarinassa on kuitenkin aivan yhtä tärkeä. Yhdessä nämä henkilöt ovat keino peilata yhteiskuntaa ja osoittaa sen epäkohtia ja surkuhupaisuuksia. Huckleberry, lyhyesti Huck, on noin 14-vuotias poika, jonka äiti on kuollut ja isä on väkivaltainen, kulkurin elämää viettävä alkoholisti. Huck on tottunut pitämään itsestään huolta ja elää itsenäistä, joskin ryysyistä elämää, kunnes eräs leski ottaa hänet kasvatikseen. Huck on tosiasiasa varakas, sillä kirjan alussa hänen ja Tom Sawyerin kerrotaan löytäneen kulta-aarteen, jonka tuomari Thatcher on tallettanut heidän puolestaan pankkiin kasvamaan korkoa. Huck ehtii käydä muutaman kuukauden koulua ja oppia muun muassa lukemaan, ennen kuin kateissa ollut isä palaa hakemaan häntä. Huckin lopulta karattua lavastamalla oman kuolemansa alkaa hänen jokiseikkailunsa niin ikään emännältään karanneen, pojalle entuudestaan tutun Jimin kanssa.

Huckleberry on siis nuori poika, joka on saanut vain vähän koulutusta ja jonka maailmankuva on melko rajoittunut. Huck on toisaalta villi pojannulikka, joka eläisi mieluummin vapaata elämää rääsyissä ja asuisi sokeritynnryrissä kuin lesken kurinpidon alaisena. Hän valehtelee ja varastaa tarpeen tullen. Toisaalta hän on hyvin turmeltumaton ja naiivi ja perustavanlaatuisella tavalla rehti: hän tuntee syyllisyyttä valehdellessaan ja varastaessaan, ja koettaa huolehtia siitä, ettei kenellekään koidu hänen vuokseen harmia. Kirjasta piirtyy yleistasolla kuva Huckleberrystä viattomana, mutkattomana, vapautta rakastavana ja hyväntahtoisena, vaikka hänen kulkurin luonteensa, ajattelemattomuutensa ja siloitlematon käytöksensä pahastuttavatkin muita ihmisiä tuon tuosta. Juuri Huckin turmeltumaton ja rehellinen luonne yhdistettynä minäkertojaan muodostaa pohjan romaanin idealle: hänen kauttaan kirjailijan satiirinen yhteiskuntakritiikki peilautuu terävästi ja mahdollistaa henkilöhahmon moraalisen kasvun syvällisen kuvaamisen.

Tarinan edetessä Huck joutuu yhä syvempään konfliktiin ympäröivän yhteiskunnan arvojen ja normien kanssa. Järjetön verenvuodatus verikoston nimissä ja yleinen anarkia saa pojan kyseenalaistamaan vallitsevat olot. Ennen kaikkea karanneen Jim-orjan huono kohtelu ja tämän ihmisyyden oivaltaminen saavat Huckin kasvamaan ulos yhteiskuntansa normeista. Yhteiskunnan käsitykset orjista ovat iskostuneet häneen vankasti, mitä kuvaa Huckin toteamus kirjan puolivälissä, kun hän valkoihoisten väkivaltaisuutta todistettuaan sanoo häpeävänsä sitä, että hänet ”oli luotu ihmiseksi” – ihmisellä hän tarkoittaa tässä nimenomaan valkoista valtaväestöä– , ja että hän haluaisi

olla mieluummin ”neekeri”, jos vielä joutuisi näkemään jotain vastaavaa. Tarinan loppupuolella hän tuntee huonoa omaatuntoa siitä, että ei ole tehnyt Jimistä ilmoitusta, mutta kun hän yrittää tehdä sen, hän käsittää, ettei se saisi hänen oloaan yhtään paremmaksi; ilmianto tuntuu yhtä väärältä. Lopuksi hän päättää ”menevänsä mieluummin helvettiin” kuin antavansa ilmi orjan, josta on tullut hänen hyvä ystävänsä.

Henkilöhahmon syvyyden ja kehityksen takia Huckia voi pitää Ewenin luonnehdinnan mukaan kompleksisena ja kehittyvänä. Nämä piirteet ovat Huckleberryn karakterisaation pohja, joka on osittain kääntäjän vallan ulottumattomissa, mutta johon hänen on vivahdetasolla mahdollista vaikuttaa esimerkiksi sanavalinnoilla. Niin kuin edellä mainitsin, Kivimiehen ja Laineen käännösten dialogien kieli on hyvin erilaista, ja Huckleberryn puheessa on suuria eroja puhekielisyyden asteessa. Kivimiehen käännöksessä hän puhuu puhekielenomaista yleiskieltä, joka on kuitenkin paljon formaalimpaa kuin Laineen läpikotainen puhekielisyyys

Huckleberry Finnin maailma on noin 1800-luvun puolivälissä eläneen, alemman yhteiskuntaluokan verraten kouluttamattoman nuoren maailma. Kuten kirjailija huomauttaa esipuheessaan, kirjassa esiintyvät monet taikauskot olivat tuohon aikaan tavallisia lasten ja mustien orjien keskuudessa. Huckleberry ei anna kovinkaan suurta arvoa rahalle, vaan omista kultarahoistaan hän toteaa: ”- - me saatiin mieheen dollari päivässä koko vuoden ajan - sellaisille rahoille ei enää keksi käyttökään” (Laine 11) Huck kertoo inhoavansa kunnollista elämäänsä lesken luona puristavissa vaatteissa hienoinen ruokailutapoineen, koulunkäynteineen ja raamatunlukuineen siinä määrin, että hän karkasi hetkeksi tiehensä kun ei voinut enää kestää sivistyneen elämän vaatimuksia. Hän arvostaa kuitenkin lesken hyvää tahtoa ja koettaa olla tälle mieliksi.

Olennainen piirre Huckissa koko romaanin kannalta lienee se, että hän ei lapsenviattomuudessaan ja yhteiskunnasta syrjässä kasvaneena kulkurina tunne käsitettä poliittinen korrektius, eikä hänellä ole niin voimakkaita yhteiskunnan välittämiä ajatusmalleja kuin aikuisilla ja koulutetummilla nuorilla voi olettaa olevan, vaikkakin hän näyttää sisäistäneen ajatuksen orjista ihmisolennon sijaan omaisuutena. Hänen vilpittömän ja turmeltumattoman mielensä kautta muiden ihmisten huvittavat piirteet, ahdasmielisyys ja raakuus piirtyvät terävästi ja usein ironian sävyttämänä.

Itse nimeä *Huckleberry* voi pitää karakterisaation keinona, sillä nimellä on useita merkityksiä. Sillä tarkoitetaan alun perin gaylussacia-sukuisia Amerikassa esiintyviä pensaita ja niiden marjoja (Merriam-Webster s.v. huckleberry). 1800-luvun alkupuolella, aikana johon teos sijoittuu, siitä tuli *nöyrän, vähäisen tai pienen määrän* synonyymi, ja myöhemmin sillä tarkoitettiin *vähäistä ihmistä*. Twain kertoi haastattelussa valinneensa nimen näiden merkitysten takia osoittaakseen, että

Huckleberry on vähäisempää syntyperää kuin keskiluokkainen Tom Sawyer. (Huckleberry, s.a.)

Teoksen toinen päähenkilö Jim on Huckia huoltavan lesken sisaren musta orja. Hän on aikuinen mies, jolla on vaimo ja lapsia, jotka asuvat muualla. Muiden orjien tapaan Jim on hyvin taikauskoinen, ja kirjassa on useita kohtauksia, joissa Jim ja Huckleberry keskustelevat uskomuksista ja käyttävät niitä esimerkiksi käärmeenpureman hoitoon ja tulevaisuuden ennustamiseen. Tarinan alussa Jim ja Huckleberry tuntevat jo toisensa, mutta eivät vaikuta olevan vielä läheisissä väleissä. Jimin maailma on kouluttamattoman, alimpaan yhteiskuntaluokkaan kuuluvan ihmisen maailma. Hänen yleissivistyksensä on rajallinen, mutta hänellä on sitäkin enemmän niin sanottua maalaisjärkeä.

Jimin kiintymys ja ikävä perhettään kohtaan vaikuttaa Huckleberryn ajatteluun orjien ihmisyydestä. Jim on luonteeltaan sympaattinen, rehti ja yksioikoinen. Hän on teoksen alkupuolella hieman yksinkertaisen oloinen iso mies, jonka kustannuksella Huckleberry ystävänsä Tom Sawyerin kanssa pilailee. Tarinan edetessä Jimin käytännöllisyys ja maanläheinen ajattelu korostuvat yksinkertaisuuden sijasta, ja tämän persoona alkaa näyttäytyä moniulotteisempana. Kirjan loppupuolella Jimin epäitsekkyys tulee vahvasti ilmi, kun hän ottaa riskin kiinni jäämisestä auttaakseen luodin jalkaansa saanutta Tom Sawyeria. Huckleberryn tapaan Jim voidaankin mielestäni nähdä kompleksisena, joskaan ei välttämättä kovinkaan kehittyvänä henkilöhahmona. Hänestä paljastuu uusia puolia, mutta niiden voi katsoa olleen hänessä jo tarinan alussa; Huckleberry vain oppii tuntemaan hänet paremmin heidän yhteisen matkansa aikana.

Orjana Jim kuuluu yhteiskunnan alimpaan kerrokseen. Hän on sisäistänyt oman asemansa niin perin pohjin, että jos joku puhuisi hänelle loukkaavasti, hän vastaisi voimalla – olettaen, että kyseinen henkilö ei ole valkoinen; hän ei antaisi kenenkään "neekerin" puhua loukkaavasti. Sosiaaliluokka ja sen tuomat erot sivistyksessä ovatkin suurin ero Jimin ja Huckin välillä. Molemmissa käänöksissä tämä näkyy siinä, että Jim teitittelee Huckia. Mieleltään ja luonteenlaadultaan he ovat lähempänä toisiaan, eikä heidän karakterisaationsa juuri rakennu toisen vastakohtaisuuksien avulla sosiaaliluokkaa ja sen tuomia eroja lukuun ottamatta.

Käänöksessä Jimin kohdalla erityisen mielenkiintoista ovat kääntäjien hyvin erilaiset strategiat. Alkuteoksessa Jim puhuu paikallista, afroamerikkalaista murrevarieteettia. Edellä esittelin eri tapoja murteen kääntämiseen, joista luultavasti yleisin on murteen kääntäminen leimattomalla puhekielellä. Jimin kohdalla molemmat kääntäjät ovat kuitenkin päätyneet toisenlaisiin ratkaisuihin. Kivimiehen Jim puhuu ns. ulkomaalaiskieltä, johon on sekoittunut lounaisia piirteitä ja puhekieltä. Laine on pannut Jimin puhumaan kenties hieman uhkarohkeasti lounaismurteita, joissa korostuu

Turun murre. Kummassakin strategiassa on varmasti sekä hyviä että huonoja puolia, ja on pitkälti lukijasta kiinni, millaisen henkilöhahmon hänen mielensä konstruoi. Pohdin kuitenkin tuonnempana kääntäjien strategioiden toimivuutta karakterisaation ja lukukokemuksen kannalta.

5.2 Henkilöhahmojen toiminta

Kertoja välittää monia karakterisaatioon liittyviä asioita, niin eksplisiittisiä kuin implisiittisiä. Kolmannen persoonan kaikkitietävä kertoja voi karakterisoida henkilöitä suoraan, ja subjektiivinen minä-kertojakin on arvokas tiedon välittäjä. Olen poiminut tähän osioon henkilöhahmojen toimintaa ja tapahtumia, jotka kertovat jotain oleellista Huckleberrystä ja Jimistä. Osa näistä liittyy toistuvaan toimintaan, kuten Huckin kepposet, ja osa edustaa tarinan käännekohtia. Esittelen ensin kyseiset tapahtumat, minkä jälkeen tarkastelen niiden vaikutusta karakterisaatioon. Sen jälkeen siirryn kertojan puheessa toistuviin, Jimiin tai Huckiin itseensä, liittyviin asioihin. Koska Huck ei kertojana ole täysin objektiivinen, kertovat hänen toteamuksensa myös hänestä itsestään. Otan ne myös muodollisen analyysin kohteeksi selvittääkseni, onko näissä karakterisaation kannalta tärkeissä osuuksissa eroja käänöksissä.

Kun Huckleberry ja Jim kohtaavat teoksessa ensimmäisen kerran, Huckleberry ja Tom Sawyer ovat hiipimässä talosta ulos iltahämärässä. Tom haluaa tehdä Jimille kepposen sitomalla hänet puuhun, mutta Huck pelkää kiinni jäämistä. Toisessa kohtauksessa isänsä mahdollista paluuta pelkäävä Huck pyytää Jimiä ennustamaan tulevaisuutensa maagisen karvapallon avulla, ja tämä pyytää rahaa sanoen, ettei karvapallo suostu yhteistyöhön ilman sitä.

Kolmannen kerran he kohtaavat molempien paettua samalle saarelle. Huckleberry on iloinen kohtaamisesta, eikä anna Jimiä ilmi. Yhteiselo sujuu rauhallisesti, kunnes Huck tekee Jimille kepposen kuolleele kalkkarokäärmeellä. Tämän jälkeen elävä käärme puree Jimiä, joka paranee juomalla viskiä sekä tekemällä taikoja. Kaksikko lähtee yhdessä pakoon etsijöitä pitkin Mississippia ja löytää hylyn, jota Huckleberry haluaa mennä tutkimaan. Jim on ajatusta vastaan, mutta antaa periksi.

Myöhemmin he joutuvat erilleen, kun Huck on kanootissa ja eksyy sumussa lautan jäljiltä. Kun hän lopulta löytää lautan, Huckia kuolleeksi luullut Jim on nukahtanut. Huck tekee jälleen kepposen uskottelemalla, että Jim on nähnyt unta, eikä mitään eksymistä ole tapahtunut. Jim uskoo lopulta ja loukkaantuu syvästi, kun Huck lopulta myöntää kepposensa. Sitten Jim kertoo suunnitelmistaan vapaana miehenä, ja Huck tuntee syyllisyyttä orjan pakoon auttamisesta. Hän aikoo antaa Jimin

ilmi, mutta muuttaa mielensä, kun Jim kutsuu häntä ystäväkseen. Samassa yhteydessä Huck saa sattumalta 40 dollaria, jotka hän empimättä jakaa tasan Jimin kanssa.

Rahat eivät lohduta pitkään, sillä höyrylaiva törmää lauttaan, ja Huck joutuu jälleen erilleen Jimistä. Huck löytää suojan paikallisen Grangerfordin perheen luota, ja hänen tietämättään perheen orja pitää salaa huolta Jimistä. Huckia isännöivän suvun ja toisen paikallisen suvun välinen veriviha leimahtaa, ja Huck joutuu taistelun keskelle. Huck pelastuu ammuskelusta niukin naukin, ja lautalle palannut Jim osoittaa ilonsa halaamalla häntä.

Parivaljakon seuraan liittyy kaksi huijaria, jotka väittävät olevansa eurooppalaisen herttuan ja kuninkaan jälkeläisiä. Huck huomaa miehet pian huijareiksi heidän ansaitessaan jokimatkalla rahaa vilpillisillä keinoilla, ja sietää kaksikkoa vain ongelmien välttämiseksi. Kun miehet lopulta tekeytyvät varakkaan vainajan veljiksi ja yrittävät huijata kuolleen miehen perillisiltä näiden koko perinnön, Huck paljastaa juonen perillisille ja yrittää paeta miehiltä Jimin kanssa. Pako epäonnistuu, ja rahapulassa kaunaiset ”kuningas” ja ”herttua” myyvät Jimin karkurina läheiselle maatilalle. Huck haluaa auttaa Jimiä, mutta ei tiedä miten. Ensin hän päättää toimia lain mukaan ja kertoa Jimin omistajalle neiti Watsonille kirjeitse Jimin olinpaikan, mutta huomaa, ettei pysty tekemään sitä. Huck hylkää lopullisesti ajatuksen Jimin palauttamisesta ja päättää vapauttaa tämän maatilalta, vaikka uskookin joutuvansa sen tähden helvettiin. Paljastuu, että maatila kuuluu Tom Sawyerin tädille, jota Tom saapuu tervehtimään samana päivänä, jona Huck tulee tilalle. Herttua ja kuningas ovat joutuneet tervattaviksi ja höyhennettäväiksi, ja näyttävät Huckista niin surkeilta ihmisjoukon keskellä, että hän säälii heitä ja unohtaa kaunansa.

Tom Sawyer auttaa Jimin vapauttamisessa ja laatii hovin vuoksi mutkikkaan pakosuunnitelman. Huckin on vaikea hyväksyä ”kunniallisen” Tomin osallisuutta orjan vapauttamiseen, eikä hän ymmärrä tämän pelleilyä pakosuunnitelman kanssa, mutta myöntyy. Paon aikana Tom saa luodin jalkaansa, ja Jim jää lääkäriä odottaessaan hoitamaan häntä. Jim jää kiinni, mutta Tom paljastaa, että hiljattain kuollut neiti Watson on vapauttanut tämän testamentissaan. Jim paljastaa isänsä edesottamuksista huolestuneelle Huckille, että heidän jokimatkallaan näkemänsä ruumis oli Huckin isä. Kirjan aikana Huck osoittaa toistuvasti neuvokkuutta hankalissa tilanteissa: hän mukautuu tilanteeseen vaistomaisesti ottaen usein väärän henkilöllisyyden välttääkseen antamasta itseään tai Jimiä ilmi. Hän valehtelee sujuvasti täpärisissä tilanteissa, mutta aina päästäkseen pulasta, mikä on vahvassa kontrastissa herttuan ja kuninkaan harjoittamaan ammattimaiseen ja harkittuun petkuttamiseen.

Näistä juonen ja henkilöhahmon kehityksen kannalta tärkeistä käänteistä käy ilmi jotain oleellisia

piirteitä Huckleberrystä ja Jimistä. Tekemättä jättäminen tai laiminlyönti on yksi toimintaan liittyvä karakterisaation keino (Rimmon-Kenan 1991: 80). Huckin karakterisaatiossa tekemättä jättäminen on oleellista: kun hän tapaa karanneen Jimin ensimmäisen kerran, hän ei edes harkitse tämän ilmiantamista, ja myöhemmät aiheet peruuntuvat. Tämä kertoo siitä, että Huck ei automaattisesti toimi yhteiskunnan sääntöjen tai lain mukaan, vaan käyttää omaa harkintaa tai pikemminkin toimii omatuntonsa mukaan, vaikka se on normien kanssa ristiriidassa. Tässä tapauksessa ensin lupaus olla antamatta ilmi ja myöhemmin toisen ihmisen luottamus ja kiintymys saavat hänet toimimaan sääntöjenvastaisesti, jopa kuolemanjälkeisen rangaistuksen uhalla.

Samalla tavalla tekemättä jättäminen kertoo myös Jimistä. Koska lukija ei lainkaan näe hänen mieleensä, hänen motiivinsa on pääteltävä hänen toiminnastaan ja sanoistaan, minkä lisäksi Huckin kommentit kertovat Jimistä hänen näkökulmastaan. Jimin kohdalla merkittävää on hänen luottamuksensa Huckia kohtaan. Sen sijaan, että hän varmuuden vuoksi hankkiutuisi tästä eroon vapautensa pitämiseksi, mihin hänellä on useita tilaisuuksia, hän ottaa Huckin ilmeisen mielellään kumppanikseen pakomatkalleen. Tällainen toiminta voi kertoa sekä Jimin luottavaisesta luonteesta, että Huckista luotettavana henkilönä ja toisaalta karkulaisena itsekin. Samoin se voi kertoa Jimin ystävällisestä tai seuraa kaipaavasta luonteesta. Toisaalta menettely voi olla myös osoitus käytännöllisyydestä: yksin matkaava orja olisi luultavasti epäilyttävämpi kuin valkoisen pojan kanssa kulkeva. Jimille tärkeintä kirjassa on vapaus, kun hän kerran on paennut orjuudesta. Hän ei kuitenkaan aseta vapautta Huckin edelle: hän luulee Huckin kuolleen vihollissukujen yhteenotossa, mutta on valmistautunut odottamaan Huckia ja lykkäämään pakoa kunnes saa asiasta varmuuden. Tom Sawyerin saadessa luodin jalkaansa Jim jää ennemmin hoitamaan Tomia kuin lähtee pakoon. Tämä kertoo Jimin uhrautuvaisuudesta.

5.3 Kertojan ääni

Huckleberry on tarinan tapahtumiin osallistuvana minä-kertojana subjektiivinen, mutta nähdäkseni varsin luotettava kertoja. Oletus Huckin vilpittömyydestä henkilöhahmona antaa hänen kertomukselleen auktoriteettia, jota tosin iän ja kokemuksen puute saattavat kyseenalaistaa. On jossain määrin kiistanalaista, tuleeko hänen toteamuksensa Jimistä tulkita suoraksi vai epäsuoraksi määrittelyksi.

Ainoa Jimiin liittyvä kertojan toteamus tai kuvaus, jota voi melko huoletta pitää varsinaisena suorana karakterisaationa, on kirjan alussa, jossa Huck esittelee hänet lukijalle ”neiti Watsonin

isona neekerinä”. Tämä onkin lähes ainoa ulkoinen piirre, joka Jimistä selviää. Dialogi paljastaa hänellä olevan karvaiset käsivarret ja rinta, mutta hänen ulkoinen olemuksensa on muuten lukijan mielikuvituksen varassa. Jimin ikää ei kerrota, vaan sen voi päätellä vain suuripiirteisesti vaimon ja lasten olemassaolosta. Myös Huckin ulkonäkö on hämärän peitossa: ainoa hänestä mainittu ulkoinen seikka on virityneet vaatteet, jotka sekä Kivimies että Laine ovat suomentaneet ”ryysyiksi”.

Sen sijaan kertojan ääni paljastaa monia seikkoja molemmista henkilöhahmoista ihmisinä. Jotkin asiat toistuvat teoksen aikana. Näitä ovat Huckin kuvaukset omasta tunnemaailmastaan ja erityisesti hänen tietäntyyppiset mielipiteensä tai ajatuksensa Jimistä. Huckin sisäisessä maailmassa nousee esiin erityisesti moraalinen ongelma: tulisiko hänen antaa Jim ilmi vai ei. Huckin sisäisen taistelun ja uskollisuuden Jimiä kohtaan voi tulkita toisaalta henkilöhahmon hyväsydämisyydeksi, toisaalta sen voi tulkita kertovan lämpimästä suhteesta Huckin ja Jimin välillä. Huckin toteamukset ja ajatukset Jimistä liittyvät tavallisimmin tiettyihin Jimin persoonallisuuden piirteisiin: toisaalta siihen, että Huck näyttää pitävän Jimiä hieman yksinkertaisena, koska hän on tummaihoisin, toisaalta siihen, että hän kuitenkin vaikuttaa samalla pitävän Jimiä poikkeuksellisen ”neekerinä” niin älynlahjojen kuin joidenkin muidenkin piirteiden suhteen.

Huck tekee Jimistä myös muita huomautuksia, jotka kertovat tämän luonteesta tai saattavat epäsuorasti viestiä Huckin mielipidettä Jimistä poikkeuksellisen orjana. Nämä ajatukset voisi tulkita niin, että Jim todella on erilainen kuin yksikään toinen Huckin tuntema orja, mutta teoksen kokonaistulkintaa ajatellen kyseessä saattaa olla Huckin herääminen orjien ihmisyyteen, kun hän oppii tuntemaan yhden heistä paremmin. Kolmas mahdollinen tulkinta on se, että Huck huomaa Jimin edustaman etnisen ryhmän olevan yhtä lailla yksilöitä kuin hänen omakin ryhmänsä. Kolmas toistuva ajatus on Jimin mukavuus tai kiltteys erityisesti Huckia itseään kohtaan.

Seuraava esimerkki havainnollistaa Huckin tätä ympäröivästä yhteiskunnasta peräisin olevia ajatuksia kirjan alkupuoliskolla, kun hän on vasta jonkin aikaa matkannut Jimin kanssa.

Omatunto sanoi: ”Mitä pahaa neiti Watson-parka on sinulle tehnyt, kun noin voit sanaakaan sanomatta antaa silmiesi edessä hänen neekerinsä karata? Mitä se vanha vaimoraukka on sinulle tehnyt, kun kohtelet häntä näin katalasti? Hänhän koetti opettaa sinua ymmärtämään kirjojasi, hän koetti opettaa sinua lukemaan ja käyttäytymään, hän koetti joka lailla, sen kuin osasi, olla hyvä sinulle. *Sellaista* hän teki.” (Kivimies 100)

Tässä tämä neekeri, jota minä melkein olin auttanut karkaamaan, tulee ja sanoo muutta mutkitta, että hän varastaisi lapsensa – lapset, jotka kuuluivat ihmiselle, jota en lainkaan tuntenut ja joka ei ikinä ollut tehnyt minulle kirpun kipeätä. - - Omatussi rupesi piinaamaan minua entistä tulisemmin, kunnes sanoin sille: ”Annan minun olla rauhassa – ei vielä ole

liian myöhäistä – minä melon rannalle, kun ensimmäinen valo näkyy, ja annan hänet ilmi.” Tunsin helpotusta, ja mieleni oli onnellinen ja kevyt kuin höyhen. (Kivimies 101)

Nämä kaksi katkelmaa kuvaavat, kuinka Huck ensimmäisen kerran alkaa tosissaan miettiä, mitä orjan karkuun auttaminen tarkoittaa. Hänen yhteiskuntansa käsitys orjuudesta ja ihmisen omistamisesta luonnollisena ja oikeana ja orjan vapauttamisen vertaaminen minkä tahansa omaisuuden varastamiseen tulevat Huckin ajattelussa ilmi. Sanan *neeker*i käyttäminen Jimin etunimen sijasta etäännyttää Huckia hänestä ja korostaa Jimin alhaista yhteiskunnallista asemaa. Kohtauksella on myös tärkeä yhteiskunnallisen kritiikin funktio: implisiittinen tekijä tuo sanavalintojen kautta esiin orjuuden järjettömyyden: - - sanoo muutta mutkitta, että hän varastaisi lapsensa – lapset, jotka kuuluivat ihmiselle, jota en lainkaan tuntenut - -. Jimin luottamus Huckiin ja heidän ystävyytensä muistaminen kuitenkin estää poikaa toimimasta sen mukaan, mitä hän on oppinut pitämään oikeana:

Lähtiessäni aivan hikoilin innosta päästä ilmiantamaan Jimin; mutta kun hän sanoi tuon, tuntui aivan kuin kaikki voimani olisi vaipunut. - - Voi, olin aivan sairas. Mutta sanoin itseseni, että minun täytyi mennä – en *voinut* siitä päästä. - - En voinut vastata heti. Koetin, mutta sanat eivät tulleet. Koetin sekunnin pari puristaa totuutta ulos, mutta en ollut tarpeeksi mies – minulla ei ollut kaniinin sukkeluutta.(Kivimies 102)

Seuraavassa katkelmassa Huck on kyllästynyt siihen, että Jim ei ymmärrä kuningas Salomoon liittyvän tarinan ajatusta eikä sitä, miksi ranskalaiset puhuvat eri kieltä kuin he, vaan tulkitsee ne itsepintaisesti omalla tavallaan.

Huomasin, ettei maksanut vaivaa tuhlata sanoja – ettei voi opettaa neekeriä väittelemään. (Kivimies 91)

Mä huomasin, ettei kannattanut sanoa enää mitään – ei neekeriä voi opettaa väittelemään. (Laine 99)

Huckin kerronnasta käy ilmi hänen turhautumisensa Jimin ymmärtämättömyyteen, jonka hän liittää ”neekereihin” yleensä. Kivimiehen käänöksessä Huck vaikuttaa hieman turhautuneemmalta kuin Laineen puhuessaan ”vaivan maksamisesta”. Molemmista kuultaa ylenkatse toisen tietämättömyyttä kohtaan. Huck siis näkee tässä Jimin ajattelutapoineen etnisen ryhmänsä kautta, mikä taas pohjimmiltaan johtunee siitä, että orjat ovat todennäköisesti hänen yhteiskuntansa kouluttamattomin ryhmä.

Seuraavassa katkelmassa Huck nimittää Jimiä järjen puutetta merkitsevällä sanalla, tällä kertaa viitaten Jimiin yksilönä:

Toivoin, että tuo hölmö olisi tullut ajatelleeksi kastrullia ja rummuttanut sillä koko ajan, mutta hän ei tehnyt niin - - (Kivimies 93)

Toivoin, että se hölmöläinen olisi keksinyt ruveta paukuttamaan läkkipannua ja olisi paukuttanut sitä koko ajan, mutta ei se mitään älynnyt - - (Laine 101)

On vaikea sanoa varmasti, tarkoittaako Huck sanomisillaan, että Jimillä yleensä ottaen taipumusta hölmöyteen, vai tarkoittaako hän vain hetkellistä neuvokkuuden puutetta, mutta käänöksissä on sävyeroja, jotka viittaavat hieman eri suuntiin. Kivimies käyttää sanaa *hölmö* ja Laine *hölmöläinen*, joka on *hölmön* diminutiivi, ikään kuin pehmennetty versio. *Tullut ajatelleeksi* ja *keksinyt* merkitsevät periaatteessa samaa, mutta niissäkin on sävyero: *keksiä* voi viitata sekä sen hetkiseen että yleiseen kekseliäisyyteen tai älynjuoksuun, kun taas *tulla ajatelleeksi* viittaa ainoastaan tiettyyn tilanteeseen. *Mutta hän ei tehnyt niin* on puhtaan toteava, kun taas *mutta ei se mitään älynnyt* kommentoi Jimin hoksaamisen puutetta, ja saattaa kertoa Huckin ajattelusta yleisemminkin; toisaalta kyseessä saattaa olla turhautuminen sen hetkiseen tilanteeseen. Niinpä Kivimiehen Huck tuntuu suhtautuvan Jimin neuvokkuuden puutteeseen jyrkemmin kutsumalla tätä hölmöksi, mutta toisaalta saattaa pitää tätä hölmöyttä tilapäisempänä kuin Laineen Huck, jonka ilmaus toisaalta lievenee diminutiivin käytöllä, toisaalta muuttuu jyrkemmäksi myöhemmällä sananvalinnalla.

Huck huomaa pian, etteivät kuningas ja herttua ole sitä, mitä väittävät olevansa, mutta päättää olla kertomatta Jimille:

Mitä hyödytti kertoa Jimille, että nämä eivät olleet oikeita kuninkaita ja herttuojia? Ei siitä olisi ollut mitään hyötyä ja sitä paitsi oli niin kuin sanoin: ette olisi voinut erottaa niitä oikeasta lajista. (Kivimies 172)

Mitä se olisi hyödyttänyt, jos olisin kertonut Jimille, ettei nämä olleet oikeita kuninkaita eikä herttuojia? Vahinkoa siitä olisi vain ollut, ja sitäpaitsi, niin kuin mä sanoin, ei niitä pystynyt erottamaan aidoista. (Laine 181)

Yhteistä käänöksille on, että Huck pitää parempana kertomatta jättämistä, mutta Kivimiehen versiossa hän kertoo motiivikseen hyödyttömyyden, ja Laineen versiossa lisäksi kertomisen vahingollisuuden. Jälkimmäinen viittaa siihen, ettei Huck usko Jimin suhtautuvan tietoon sopivalla tavalla. Joka tapauksessa päätöksen voi tulkita niin, ettei Huck pidä Jimiä täysin vertaisenaan. Seuraava esimerkki kertoo toisesta Huckin kerronnassa esiintyvistä, äskeiseen nähden lähes päinvastaisesta ajattelusta:

Niin, hän oli oikeassa; hän oli melkein aina oikeassa; hänellä oli tavattoman terävä pää ollakseen nekeri. (Kivimies 88)

Ja oikeassahan se oli; se oli melkein aina oikeassa, sillä oli epätavallisen terävä pää, noin neekerin pääksi. (Laine 94)

Tästä Huckin huomautuksesta käy ilmi, että hän arvostaa Jimin ajattelua ja luottaa hänen arvostelukykynsä, ja että hän pitää Jimiä tavallista älykkäämpänä ryhmänsä edustajana. Toteamukset tuovat ristiriitaa joko Jimin tai Huckin karakterisaatioon riippuen siitä, kuinka paljon Huckin toteamuksille annetaan arvovaltaa.

Seuraavassa katkelmassa Huck päivittelee Jimin itsepäisyyttä, kun tämä ei anna Huckin korjata väärää käsitystään kuningas Salomosta kertovasta tarinasta:

En ikinä ole nähnyt sellaista neekeriä. Jos hän oli saanut jotakin kalloonsa, niin sitä ei maksanut vaivaa koettaa saada pois. En ikinä ole nähnyt neekeriä, joka olisi niin kiukkuinen Salomolle. (Kivimies 90)

Mä en ole ikinä nähnyt sellaista neekeriä. Jos se sai jonkin ajatuksen päähänsä, se ei lähtenyt pois sieltä millään. Mä en ole nähnyt neekeriä, joka olisi ollut niin kiukkuinen Salomonille. (Laine 97-98)

Tässäkin Huck siis ilmaisee, kuinka poikkeuksellinen Jim on, ja samalla antaa ymmärtää Jimin olevan itsepäinen yleensäkin. Huckin ajatukset voi jälleen tulkita useammasta kuin yhdestä lähtökohdasta: hän ei tunne kovin monia orjia ja pitää Jimiä siksi poikkeuksellisen itsepäisenä, toteamus on objektiivinen ja karakterisoi siten Jimiä itsepäiseksi, tai kyseessä saattaa olla Huckin havainto, että Jim ei asemastaan huolimatta omaksu vapaan väestön edustajan näkemystä, vaan pitää omastaan kiinni ja osoittaa näin itsenäisyyttä.

Seuraavassa katkelmassa Huck kommentoi Jimin nauruherkkyyttä.

- - äkkiä tuli oikein kunnollinen vaahtoharja, joka pyyhkäisi minut mennessään. Jim oli aivan pakahtua nauruun. En ikinä ole nähnyt neekeriä, joka olisi niin herkkä nauramaan. (Kivimies 144)

- - yhtäkkiä tuli varsinainen hyöky ja pyyhkäisi mut mukaansa. Jim oli haljeta naurusta. Se neekeri osasi kyllä löytää naurunaiheen vaikka mistä. (Laine 152)

Molemmat käännökset viestivät, että Jim nauraa paljon, mutta niissä on lievä merkitysero: Kivimiehen Jim nauraa herkemmin kuin kukaan muu Huckin tuntema musta, kun taas Laineen Huck ei vertaa Jimiä muihin ryhmänsä edustajiin. Molemmissa Huck kuitenkin näkee Jimin jälleen tämän etnisen ryhmän kautta. Lukijalle piirtyy kuva Jimistä hyväntuulisena ja huumorintajusena luonteena.

Seuraavat katkelmat kertovat, kuinka Jim usein antaa Huckin nukkua ja pitää vahtia tämän puolesta, minkä voi tulkita Jimin kiltteydeksi tai kiintymykseksi Huckia kohtaan.

Minä rupesin nukkumaan, eikä Jim herättänyt minua, kun vuoroni tuli. Usein hän antoi minun nukkua kaikessa rauhassa. (Kivimies 172)

Mä menin nukkumaan, eikä Jim herättänyt mua vahtivuorolleni. Se antoi mun usein nukkua. (Laine 181)

Minulla oli keskivahti, tiedättehän, mutta siihen aikaan olin jo koko lailla uninen, ja niinpä Jim sanoi, että hän mielellään valvoi minun sijastani ensipuoliskon siitä; Jim oli aina hirvittävän kiltti siinä suhteessa. (Kivimies 143)

Mulla oli koiravahti, mutta mä olin silloin jo ihan nukkuksissa, ja Jim sanoi hoitavansa mun vuorosta ensimmäisen puoliskon; se oli aina hirveän mukava tuommoisissa asioissa. (Laine 152)

Huckin kuvaama Jimin toiminta on toistuvaa ja epätavallista, ja kertoo luonnehtii tätä voimakkaasti. Tämä esimerkki osoittaa myös, että Huck kykenee ajattelemaan Jimiä myös yksilönä, eikä ainoastaan etnisen ryhmänsä edustajana. Samantapainen, positiivinen luonnehdinta Jimistä esiintyy myös seuraavassa esimerkissä:

Hän ajatteli vaimoaan ja lapsiaan, jotka olivat tuolla kaukana yläjuoksun varrella, ja hän oli masentunut ja koti-ikäväissään. Hän ei näet ikinä aikaisemmin ollut ollut pois kotoaan, ja luulen, että hän piti perheestään yhtä paljon kuin valkoinen ihminen omastaan. Se ei näytä luonnolliselta, mutta niin ainakin luulen. Usein hän öisin valitteli ja uikutteli tuolla tavoin, kun luuli minun nukkuvan, ja huokaili: ”Pikku Lizabeth-parka! Pikku Johnny-parka! Tämä ole kova – ei ikinä näke teitä – ei ikinä!” Jim oli oikein mainio neekeri. (Kivimies 172)

Se ajatteli vaimoaan ja lapsiaan, jotka oli siellä kaukana yläjuoksun varrella, ja sillä oli paha mieli ja koti-ikävä, sillä se ei ollut koskaan aikaisemmin ollut pois kotoaan, ja mä luulen, että se tykkäsi perheestään ihan yhtä paljon kuin valkoiset tykkää omistaan. Se tuntuu luonnottomalta, mutta mä luulen, että niin se vain on. Tuolla lailla se voihki ja vaikeroi usein öisin, kun se luuli minun nukkuvan, ja hoki: ”Voi piän Lizapeth-parka! Voi pikkane Johnny-ressukka! Kyl tämä o sit kauhia; mää luule, ettem mää saa enää koskaan nährä teit, en enää milloinkaan! Se oli valtavan hellämielinen neekeri. (Laine 182)

Huck siis tietää Jimin ikäviivän perhettään ja suhteuttaa Jimin ikävää valkoisten tunne-elämään. Siten Huck tässäkin havainnoi Jimiä osin tämän etnisen ryhmän kautta kiinnittäessään huomionsa siihen, että Jim tosiaan kaipa perhettään, ja että tämän kiintymys on kuin valkoisilla. Yhteistä käännöksille on se, että Jimistä saa perheeseensä kiintyneen ihmisen kuvan, joka on myös kyllin tunteellinen valittaakseen suruaan ääneen. Huck sanoo sen tuntuva tai näyttävän luonnottomalta, mutta hän uskoo siitä huolimatta omiin havaintoihinsa. Tässäkin käännösten välillä on kuitenkin ero: Kivimiehen Huck puhuu näyttämisestä ja Laineen Huck tuntumisesta. Näin Kivimiehen

Huckista voi saada vaikutelman, että hän katsoo asiaa lukijan näkökulmasta, kun taas Laineen Huckin voi olettaa katsovan asiaan omasta näkökulmastaan, vaikka toki *tuntea* voi olla myös lukijan tunne. Huckin tunteena katkelma voisi viestiä Huckin muutoksessa olevasta käsityksestä orjista tai Jimistä. Käännökset myös tulkitsevat Huckin mielipiteen eri tavalla: Kivimiehen Huck kutsuu Jimiä mainioksi neekeriksi, kun taas Laineen Huck sanoo häntä hellämieliseksi. Jälkimmäinen viittaa Jimiä tunnemaailmaan, toinen kehuu Jimiä ilman tarkkaa viittausta.

Tulkinnasta riippuen Huckin omatunto, hyväsydämys tai Huckin ja Jimin ystävyys voittaa yhteiskunnan vaatimukset lopullisesti seuraavassa kohdassa, jota voi pitää käänteen tekivänä Huckin kehityksessä.

Ja minä mietin tuota jokimatkaamme; ja koko ajan näin Jimin edessäni päivällä ja yöllä, milloin kuutamossa, milloin myrskyssä, ja me kelluimme virran mukana pakinoiden, nauraen ja laulaen. En muistanut hänen missään asiassa toimineen minua vastaan, mieluummin päinvastoin. Muistin hänen pitäneen vahtia asemestani, sen sijaan että olisi herättänyt minut, niin että saatoin rauhassa nukkua, ja muistan kuinka iloiseksi hän oli tullut, kun minä olin palannut sumusta ja sieltä rämeiköistä, missä sukuviha vallitsi. Kaikkea sellaista muistelin - -

Olinpa pinteessä. Nostin paperin ja pidin sitä kädessäni. Vapisin, sillä minun oli tehtävä valintani kahdesta asiasta, ja vieläpä ikuisiksi ajoiksi, ja tiesin sen hyvin. Mietin hetkisen melkein henkeä pidättäen ja virkoin sitten itsekseni: - Selvä on, minä menen sitten helvettiin – ja revin paperin.

Kauheita olivat ajatukseni ja kauheita sanani, mutta ne oli sanottu. Ja ne saivat olla sanotut, enkä milloinkaan ajatellutkaan niitä muuttaa. (Kivimies: 235-237)

Ja siitä ajatukseni sitten siirtyi muistelemaan meidän matkaa joella; ja koko ajan mä näin Jimin silmiäni edessä, päivin öin, milloin kuutamossa, milloin myrskyssä, ja aina vain me ajelehdittiin eteenpäin jutellen ja lauleskellen ja nauraen. Mutta miten ollakaan, en saanut päähäni yhtään sellaista asiaa, josta olisin voinut olla sille katkera, ihan päinvastaisia asioita vain. Muistin, miten se otti mun vahtivuoron omansa päälle eikä herättänyt mua, vaan antoi nukkua rauhassa; ja muistin miten iloinen se oli, kun mä tulin takaisin sumusta ja silloin kun mä palasin sen luokse sieltä rämeeltä, missä se sukuviha oli ja paljon muuta sellaista --

Se oli tiukka paikka. Otin paperin ja pidin sitä kädessäni. Mä vapisin, sillä mun oli tehtävä lopullinen valinta kahden asian välillä, ja mä tiesin sen. Mietin minuutin verran, pidätkin henkeäni, ja sitten mä ajattelin:

– Mikäs tässä, mennään sitten helvettiin. Ja sen jälkeen mä revin sen paperin. Ne oli hirveitä ajatuksia ja hirveitä sanoja, mutta sainpa ne sanotuksi. Ja siihen asia sai jäädä; en ajatellut enää koskaan parannuksen tekoa. (Laine 247-248)

Kyse ei ole pelkästään yhteiskunnan vaatimuksista, sillä siinä missä Huck kirjan alussa näytti suhtautuvan kevyesti taivaaseen ja helvettiin, hän tässä näyttää pelkäävän yhteiskunnan tuomion lisäksi taivaallista tuomiota. Huck on siis ehkä tietoisempi moraaliin liittyvistä asioista kuin romaanin alussa. Samalla katkelma vahvistaa kuvan Jimin kiltteydestä, kiintymyksestä ja huolehtivasta suhtautumisesta Huckia kohtaan ja kertoo molempinpuolisesta ystävyystyöstä.

5.4 Dialogi: Huck ja puheen illuusio

Kivimiehen ja Laineen käännöksessä Huckleberryn puheen illuusio on rakennettu hyvin erilaisilla keinoilla. Käännöksissä on suuria eroja erityisesti puhekielisyyden asteessa. Kivimiehen käännöksessä Huck puhuu etupäässä yleiskieltä ja ääntää sanat huolellisesti loppuun asti.

Kivimiehen Huckin puheen yleiskielinen vaikutelma on niin voimakas, että sen puhujasta saa helposti erittäin koulutetun ja muodollisen kuvan:

– *Kuinkako?* Etkö sinä ole jutellut jotakin minun takaisintulostani ja kaikkea muuta tuollaista roskaa, ikään kuin minä olisin ollut poissa. (Kivimies 96, kursiivi alkuperäinen)

Edellinen esimerkki kuvaa hyvin Kivimiehen Huckin puhetta. Sanavalinnat ja -muodot ovat yleiskielisiä: *minun, tuollaista, ikään kuin, minä*, ja ainoa arkityyliyempi sana on *roskaa*.

Kivimiehen Huckin puheen illuusio muodostuukin pääasiassa muilla keinoilla kuin puhekielisillä muodoilla, kuten diskurssipartikkeleilla, liitepartikkeleilla (-s, -pa, -han) ja joillakin arkityylyisillä sanoilla. Seuraavissa esimerkeissä puheenomaisuutta on luotu käyttämällä arkityylyisiä sanoja *turpa, mätä* ja *kännissä*, sekä diskurssipartikkelia *no*. Esimerkissä puheenomaisuutta lisäävät myös liitepartikkeli *-han* (*kerrohan*).

– Ihmiset saavat sanoa minua halpamaiseksi orjainvapauttajaksi ja halveksia minua, kun pidän *turpani* kiinni – mutta mitä minä siitä välitän. En aio kannella enkä liioin mennä takaisin sinne. *No*, *kerrohan* nyt koko juttu. (Kivimies 52)

– *Joo*, herttuoiden laita on eri. Vaikka ero ei kyllä ole kovin suuri. Tämä on koko lailla *mätä* herttuaksi. Kun hän on *kännissä*, niin ei kukaan likinäköinen ihminen voisi erottaa häntä kuninkaasta. (Kivimies 172)

Näiden keinojen lisäksi Huckin kirjakielimäisyyttä lievittää mietojen kirosanojen ajoittainen käyttö, kuten *hemmetti* seuraavassa esimerkissä:

– Ollut poissa? Mitä *hemmettiä* sinä tarkoitat? *Minä* en ole ollut missään. (Kivimies 96, kursiivi alkuperäinen)

Katkelmasta käy myös ilmi, että Kivimies on toisinaan käyttänyt Huckin puheessa kursiivia, joka tuo puheeseen painoa. Kivimiehen Huckin karakterisaation kannalta olisi mielenkiintoista tietää, miten eri lukijat suhtautuvat hänen yleiskielen ja arkityylysten sanojen sävyttämään puheeseensa. Onko tuloksena toimiva kompromissi yleiskielen ja puhekielen välillä, vai antaako hänen puheensa lukijalle kuvan ”isottelevasta” nuoresta, joka koettaa olla ikäistään vanhempi?

Laineen Huck on eri maata: muodollisen yleiskielen sijaan hän käyttää hyvin vapaamuotoista puhekieltä, mikä tuntuu sopivan paremmin yhteen hänen taustansa kanssa. Laineen Huckin persoonapronominit ovat yleensä muotoa *mä, sä, se, ne*. Hänelle on tyypillistä loppuheitto eli sanan viimeisen äänteen pois jättäminen erityisesti verbin partisiipista, sekä silloin tällöin äänteen pois jättäminen sanan keskeltä, erityisesti *i*-loppuisten diftongien *i:n* kato. Huck käyttää puhekielisiä versioita *tää* ja *toi* pronomineista *tämä* ja *tuo*. Laineen Huckin dialogissa on myös yleensä pilkku siinä missä Kivimiehellä puolipiste. Voimakkaasta puhekielisyydestä huolimatta Laineen Huckin puheessa on joskus myös yleiskielen piirteitä, ja toisinaan on käytetty puolipistettä.

Seuraavasta katkelmasta käyvät ilmi Laineen Huckin puheelle tyypilliset piirteet sekä yleiskieleen nojaavat piirteet, lähinnä sanojen loppuun ääntäminen. Puheenomaisuutta esimerkissä tuovat puhekieliset muodot *aatellaan, tota, tää, sitte, riehu, sun olis pitäny, kaheksas, sillon*. *Tota* ja *tää* ovat puhekielisiä muotoja pronomineista *tuota* ja *tämä*, muista sanoista on puhekielelle tyypilliseen tapaan pudonnut äänne pois ja persoonapronomini *sinun* on Laineen Huckille tyypilliseen tapaan muodossa *sun*. Näin puheenomaisessa katkelmassa arkityyliset ilmaukset *riehua*, ja *pistää ranttaliksi* eivät juuri nouse muiden puhekielisyyksien joukosta esiin, vaan ovat luonteva osa puhetta. Hieman vastapainoa puhekielisille muodoille tuovat muutamat yleiskielen mukaan äännettyt sanat, joissa kaikki äänteet ovat tallella, *kuten lukisit, puhumattakaan, ja ennen vanhaan*.

– *Lukisit* niistä joskus – niin näkisit. *Aatellaan* vaikka *tota* Henrik kahdeksannetta; *tää* meidän kuningas on siihen verrattuna pyhäkoulunopettaja. Ja otetaan *sitte* Kaarle toinen ja *Ludvikki* neljästoista ja *Ludvikki* viidestoista ja Jaakko toinen ja Rikhard kolmas ja vaikka neljäkymmentä muuta, puhumattakaan *sitte* noista saksilaisista heimopäälliköistä jotka *riehu* ennen vanhaan ja pisti elämän ihan ranttaliksi. *Sun olis pitäny* nähdä Henrik *kaheksas, sillon* kun *se* oli vedossa. (Laine 180)

Laineen Huckin puheesta saa Kivimiehen Huckiin verrattuna helposti mutkattomamman ja nuoremman kuvan. Tähän vaikuttavat Kivimiehen yleiskielisyyden ja Laineen puhekielisyyden lisäksi jotkin Kivimiehen Huckin vanhahtavat ilmaukset. Seuraavassa katkelmassa Kivimiehen Huckin käyttämä ilmaus *orjainvapauttaja* kuulostaa varsin vanhahtavalta, kun taas Laineen Huckin puhekielisyyys korostuu entisestään, kun hän käyttää runsaiden puhekielisten muotojen lisäksi käyttää ilmausta *kurjaks neekerien vapauttajaks*:

– Niin sanoinakin. Sanoin etten kertoisi, ja en totisesti kerrokaan. Ihmiset saavat sanoa minua halpamaiseksi *orjainvapauttajaksi* ja halveksia minua, kun pidän turpani kiinni – mutta mitä minä siitä välitän. En aio kannella enkä liioin mennä takaisin sinne. No, kerrohan nyt koko juttu. (Kivimies 52, kursiivi lisätty)

– Niin lupasin. Mä sanoin etten mä kerro kenellekään, ja kyllä mä pidän sanani. Niin totta ku täsä istun. Ihmiset saa sanoo mua *kurjaks neekerien vapauttajaks* ja halveksii mua siit etä mä pidän suuni kii – ei sil oo mitään välii. Emmä kieli kellekään, ja se on ihan varma. Mut kerro ny sentään koko juttu. (Laine 57–58, kurssiivi lisätty)

Äskeisestä esimerkistä käy myös ilmi, että loppuheiton lisäksi Laineen Huckin puheessa esiintyy myös toinen puhekielelle tyypillinen piirre, verbin monikon kolmannen persoonan taivuttaminen yksikön kolmannen persoonan mukaan. Lehikoisen (2001) mukaan yksi puhutun ja kirjoitetun kielen näkyvimmistä eroista on subjektin ja predikaatin kongruenssin rikkoutuminen monikon kolmannessa persoonassa, mikä tuokin osaltaan Laineen Huckin kieleen puheenomaista uskottavuutta. Lisäksi äskeisestä katkelmasta ilmenee kaksi muuta Laineen Huckille tyypillistä piirrettä, eli monoftongiutuminen (sanoa – *sanoo*, halveksia – *halveksii*), sekä Laineen Huckille tyypillisesti voimakkaan puhekielinen muoto *emmä*.

Seuraava repliikki tuo hyvin esiin eron Kivimiehen Huckin muodollisuuden ja Laineen Huckin voimakkaan epämuodollisuuden välillä:

– Kuinka sinä voit tuollaista löpistä! (Kivimies 94)

– Kato ny vähän mitä sä puhut. (Laine 102)

Kivimiehen Huck kuulostaa esimerkissä jopa hiukan loukkaantuneelta tai pöyristyneeltä, ja sanan *löpistä* käyttäminen yhdessä kirjakielen kanssa tuo pikemminkin mieleen aikuisen, joka toruu lasta tai hölmöksi heittäytynyttä toista aikuista, kuin teini-ikäisen pojan. Näin Huckista voi saada hyvinkin pikkuvanhan vaikutelman. Laineen versiossa Huck kuulostaa pikemminkin puhuvan tuttavalliseen sävyyn toiselle teini-ikäiselle pojalle, vertaiselleen, mutta tulkinnasta riippuen lauseen takana voi ajatella olevan alentumista.

5.5 Dialogi: Jim ja puheen illuusio

Kivimiehen Jim puhuu huomattavasti puhekielisemmin kuin Kivimiehen Huck. Alkuteoksessahan molempien puhe poikkeaa standardista, ja hahmojen karakterisaation kannalta on perusteltua kysyä, miksi toisen puheen standardista poikkeavuus on säilytetty ja toisen muutettu yleiskieliseksi. Vastaus saattaa piillä ajan käänösnormeissa, jotka suosivat yleiskieltä, tai kenties kääntäjä on halunnut luoda kontrastin etuoikeutettuun valkoisten ”luokkaan” kuuluvan Huckleberryn ja orjana yhteiskunnan alimpaan kerrokseen kuuluvan Jimin välille. Joka tapauksessa Kivimiehen Huckin ja Jimin puhemuodot ovat voimakkaassa kontrastissa, jossa Huckin huolellinen yleiskieli ja Jimin

epämuodollinen puhekielisyys ja ulkomaalaispuheen piirteet korostuvat. Kaksikon puheen erot korostuvat erityisen selvästi kohdissa, joissa Huckin ja Jimin suunnilleen samansisältöiset repliikit ovat allekkain:

– Mikä sinua vaivaa, Jim? *Oletko* sinä *ryypännyt*?

– *Ryypänny?* *Ei olla* minä *ryypänny*? Mistä minä olisi *ryyppy saanu*?

(Kivimies 96, kursiivi lisätty)

Äskeisessä esimerkissä Huck ääntää sanat tapansa mukaan huolellisesti, kun taas Jimin puheessa esiintyy loppuheittoa sanoissa *ryypänny* ja *saanu* sekä predikaatin kongruenssin rikkova *ei olla*, jossa taipumaton kieltosana *ei* sekä perusmuodossa oleva verbi ovat fiktiossakin laajalti tunnettuja ulkomaalaispuheen piirteitä. Toisaalta Jim käyttää yleiskielistä persoonapronominia *minä*.

Yhdistettynä ulkomaalaispuheelle tyypilliseen piirteeseen yleiskielisten muotojen voi ajatella korostavan ulkomaalaispuheen merkitystä Jimin puheessa ja sitä kautta karakterisaatiossa: hänen puheensa puhekieliset piirteet eivät ole kovin johdonmukaisia, mutta toisaalta hän ei hallitse kieltä riittävän hyvin puhuakseen yhtä yleiskielisesti kuin Huckleberry.

Kivimiehen Jimin kohdalla ulkomaalaispuheella näyttääkin olevan suuri merkitys puheen illuusion luomisessa. Merkittävä osa Jimin puheen standardista poikkeavista piirteistä on ulkomaalaispuheen piirteitä. Tyypillisimpiä näistä ovat Siitosen ja Martinin (2001) mainitsema sanojen taivuttamatta jättäminen, verbin yksikön 3. persoonan käyttäminen ja äänteiden keston horjunta.:

– Minä *tulla* tänne *seuraava yö*, kun *te* tapettiin. (Kivimies 51)

Yllä olevassa esimerkissä sana *tulla* on perusmuodossa, samoin *seuraava yö* ja *te* on jätetty taivuttamatta. Seuraavassa esimerkissä puolestaan sanat *loukkasi*, *ei* ja *jäi* ovat kolmannessa persoonassa, *koko joukko* ei taivu ja sanassa *jälken* on pitkä äänne lyhentynyt.

– Minä *loukkasi* vähän ja *ei* jaksanu uida ja niin minä *jäi koko joukko* teijä *jälken* - - (Kivimies 126)

Äskeisessä esimerkissä loppuheitto sanassa *jaksanu* ja persoonapronomin *teidän* muoto *teijä* edustavat puhekieltä. Kivimiehen Jimin puheessa onkin myös joitain leimattomampia puhekielen muotopiirteitä, mutta ne hukkuvat helposti ulkomaalaispuheen vaikutelman alle, ja nousevat esiin vasta lähemmässä tarkastelussa. Suurin osa Jimin puheen illuusiosta rakentuu kielen muotopiirteiden kautta. Hän käyttää kuitenkin myös joitain puhekielisiä sanoja ja voimasanoja, joilla on nähdäkseni oma tärkeä roolinsa puheenomaisuuden luomisessa, kuten seuraavan esimerkin

piru ja *saakuri*.

- Toi Jack on hyvä neekeri ja *piru* terävä. (Kivimies 127)
- Mut *saakuri*, kuin minä olla voinu uneksi kaikki tämä kymmenes minuutis? (Kivimies 97)

Vaikka Jimin puheessa on selvä ulkomaalaispuheen vaikutelma, kyseisen kielimuodon piirteiden määrittely ei ole aivan yksinkertaista. Esimerkiksi äänteiden keston horjunnan voi joissain tapauksissa tulkita myös lounaismurteiseksi pitkien vokaalien lyhentymiseksi. Osan äskeisen esimerkin muotopiirteistä voi tulkita sekä yleispuhekielen että lounaismurteiden piirteiksi. Näitä ovat sanan lopussa olevan *t:n* katoaminen ja loppuheitto. Voimakkaimmin ulkomaalaispuheen vaikutelma syntyykin sanojen, erityisesti *olla*-verbin taivuttamatta jättämisestä. Seuraavasta esimerkistä käy ilmi Jimin puheen kirjo kaikkine varieteetteineen: ulkomaalaispuhe, lounaismurre, yleispuhekieli ja puhekieliset sanat:

- No niin, yksi yö *minä hiipi* ovelle, missä *ne istu*, ja se ovi ei *olla* oikein kiinni ja minä *kuulla*, kun se vanha neiti *juttele leski*, että häne *meina* myy *minä* Orleansiin, vaikka ei oikein tahtoisi, mutta hän voisi saada *kahdeksansata* dollari *minust* ja se *ole* niin suuri kasa *raha*, ettei hän voi pitää *vastan*. Leski *yrittä* sano, ettei hän tekisi *se*, mutta minä *ei* jää kuunteleman loppu. Minä *saa kinttu* alle ja kyllä minä juokse, *uskoka* pois! (Kivimies 52)

Katkelmassa sanat *hiipi, olla, kuulla, juttele, leski, minä, dollari, raha, vastan, ei, kuunteleman, loppu, saa, kinttu, uskoka, meina* edustavat kaikki ulkomaalaispuhetta, joissa sellaiseksi tunnistettavat piirteet ovat yksikön 3. persoonan sijasta (*hiipi, ei, saa*) pitkien äänteiden lyhentymisen (*juttele, kuunteleman, vastan, uskoka, meina*) ja niin verbien kuin substantiivien taivuttamatta jääminen (*olla, kuulla, leski, minä, dollari, raha, loppu, kinttu*). Pitkien äänteiden lyhentymisen voi tulkita myös lounaismurteiseksi piirteeksi. Puhekieltä edustavat monikon kongruenssin rikkoutuminen (*ne istu*) sekä arkityyliset sanat *meina* ja *kinttu*. Yleiskieltä edustavat persoonapronomini *minä* sekä usean sanan katkelma *mutta hän voisi saada*.

Jotkin sanat ja sanonnat toistuvat Jimin puheessa kerran toisensa jälkeen, jolloin ne voi katsoa osaksi hänen idiolektiaan vastapainona ulkomaalaispuheelle, joka merkitsee hänen sosiaalista ryhmäänsä. Näitä sanoja ja sanontoja ovat erityisesti *juu, mitä maksaa* merkityksessä *mitä hyötyä*, sekä *jutella* tarkoittamassa kaikenlaista puhumista. Jimin puhe antaa hänestä varsin suoraviivaisen kuvan ja korostaa hänen kouluttamattomuuttaan ja käytännöllisyyttään. Aiemmin mainitsemani voimasanojen käyttö antaa pontevan vaikutelman.

Kivimiehen Jim käyttää voimasanoja joskus kiihtyneenä, joskus vain painottamaan sanojaan.

Eriyisen runsaasti hän ei niitä viljele eivätkä ne ole osa hänen jokapäiväistä puhettaan, vaan esiintyvät hänen puheessaan suunnilleen yhtä usein kuin Huckin puheessa. Huomion ne kuitenkin kiinnostavat, kenties siksi että orjana hänen voisi olettaa välttävän niitä valkoisen pojan kanssa puhuessaan. *Saakuri*, *saakutti* ja *pentele* ovat voimasanoja, jotka Uusi suomen kielen sanakirja luokittelee samaan kategoriaan määritellen ne lieviksi kirosanoiksi (Nurmi 1998: 932). Ne antavat Jimin sanoille pontta ja tunnetta antamatta hänestä kuitenkaan aggressiivista tai epäkunnioittavaa kuvaa (vrt. esim. *saatana*). Lievät kirosanat sopivat hänen yhteiskunnalliseen asemaansa ja kertovat toisaalta Jimistä mukavana tai sopuisana luonteena, joka ei halua käyttää ”pahaa” kieltä.

Kirosanojen käyttäminen tai poissaolo erottavat Kivimiehen ja Laineen Jimin idiolektit toisistaan. Laineen Jim ei kiroile, vaan kirosanan tilalla on muunlainen painokas tai neutraali ilmaisu, kuten seuraavan esimerkin *ihmees*:

– Mite *ihmees* mää olsin ehtin nährä noi paljo unta kymmänes minuutis? (Laine 104)

Laineen käännöksessä Jimin lauseet ovat usein myös pidempiä kuin Kivimiehen käännöksessä. Edellisessä korostuvat pronominiin määrä, jälkimmäisessä muotoseikat ja lyhyt ja ytimekäs ilmaisu. Muutoin suurin ero Kivimiehen Jimiin lienee Laineen Jimin voimakkaan puhekielisessä ja murteisessa puhetavassa: Jimin puheessa korostuu jopa vahvempi puhekielisyyys kuin Laineen Huckin kielessä. Seuraavassa katkelmassa on edustettuna suurin osa Laineen Jimin puheen lounaismurteisista piirteistä. Esimerkki paljastaa, kuinka suuressa kontrastissa Laineen Jimin puhe on murretta hienovaraisemmin hyödyntävän Kivimiehen Jimin puheeseen.

– Juu, *tämmöttis siin sit kävi*. Vanha *fröökynä* – Watsonin *fröökynä* – hän oli koko aja *nalkuttamas mul ja kohtelemas* mua kauhia *huonost*, mut ain hän silti sano ettei *myisis* mua *Orleanssi*. Mut *mää huamasi*, et yks neekerikauppias *rupes pyärimä* siäl *talol alvariins*, ny viime *aikoin*, ja *mää rupesti* vähän *hermostuma*. *Yhten iltan mää sit hiipisi* ove taakse, se ol aika *myähäne* aika jo, eikä ovi *ollu kunnol kiin*, ja *mää kuuli* ko vanha *fröökynä sanos leskifrouval*, et hän o *meinän myyrä* munt *Orleanssi*, ja *leskifrouva* ei *tykänny* siit, mut *fröökynä sanos* et hän saisi munst *kahreksasata* dollarii, ja *simmst* rahamäärää hän ei kuulemma *pystyn vastustama*. *Leskifrouva* koitti sanno *hänel*, ettei hän *tekis* *simmst*, mut *mää en jääny kuuntelema* et mitä sit *seuras*. *Mää kyl sain konttini liikkuma* niin äkki et iha.

Mää laukkasi mäkke alas ja ajattelin et varastasin paatin jostan rannan *varrelt kaupunkist* päin, mut *siäl ol ihmissi* nii *pal viäl liikkeel*, ja *mää meni piilosse rannal siihe vanha tynnäriverstasse* ja *orotin siäl* et *kaik ol menny tiähes*. (Laine 58)

Katkelmasta käy ilmi, että lounaismurteiden käyttö on runsasta, mutta ei täysin johdonmukaista: esimerkiksi imperfekti ja konditionaali ovat välillä yleiskielen mukaisia, välillä niissä on murteinen *is*-tunnus. Muut lounaismurteiset piirteet ovat loppuheitto (esim. *pal*, *kunnol*, *kohtelemas*), Turun lähellä tavallinen *sse(n)*-loppuinen illatiivi (*tynnöriverstasse*, *piilosse*), kahdentunut *k* ja *s* diftongin kohdalla (*mäkke*, *ihmissi*), *r d*:n tilalla, avartunut diftongi (*kauhia*) sekä pitkän tavun lyhentyminen ensi tavua edempänä (*kahreksasata*).

Muotopiirteiden lisäksi Jim käyttää kahta lounaismurteille ominaista sanaa *fröökynä* ja *frouva* (Koski ym.1989: 30) sekä murteista muotoa *tämmöttis* ilmauksesta *tällä tavoin* (Koski ym. 1989: 164). Lounaisuus ilmenee myös persoonapronomineissa: yleiskielen *minä*:n tai yleispuhekielen *mä*:n sijasta Jim sanoo *mää*. Jotkin lounaispiirteet esiintyvät myös hämäläismurteissa, kuten *mää* ja äänne *r* äänteen *d*:n tilalla, joten kaikki Jimin puheen murteiset muodot eivät paikallistu vain ja ainoastaan Lounais-Suomeen. Osa puhekielisyyksistä on luettavissa myös yleispuhekieleen.

Siinä missä Kivimiehen Huckin ja Jimin puhe on kontrastissa yhteiskunnallisen aseman kautta, Laineen Jimin puhe on kontrastissa Huckin puheeseen puhekielen varieteetin kautta. Huckin leimaton puhekieli ja Jimin murteellinen puhe korostuvat rinnakkain esiintyessään:

– Mikä sul oikeen on? Oleksä *juopotellu*?

– *Juapotellu*? Olenks *mää juapotellu*? Misä mul simmonen *mahrollisuus olisis* ollu?

Huckin tavoin Kivimiehen ja Laineen Jimin puheen eri varieteeteilla on vaikutusta henkilöhahmon karakterisaatioon. Ulkomaalaispuheen piirteet antavat kuvan ihmisestä, joka ei osaa ilmaista itseään syntyperäisen tavoin, kun taas murre viittaa äidinkieliseen puhujaan. Koska Jim kuitenkin on syntynyt kieliyhteisöön ja puhuu äidinkieltään, ulkomaalaispuheen vaikutelma saattaa antaa hänestä hieman yksinkertaisen, rajoittuneen tai hämmentyneen vaikutelman. Tällaista vaikutelmaa voivat luoda myös yksittäiset ratkaisut, kuten ajatusviivan käyttö ja Kivimiehen Jimin puheessa ajoittain esiintyvä yllättymistä kuvaava ilmaus *älkä*, kuten seuraavassa:

– *Älkä*, juu, se on tosi; minä – minä unohti se. Haarem ole kai sama kun täysihoitola. Kyllä niillä olla meteli lapsenkamari. Ja minä luulla, että ne moni vaimo riitele kans koko joukko; ja se synnyttä melske. (Kivimies 94)

– Jassoo, vai sil taval, *mää* olin unohtanu sen. *Mää* luulen et se haaremi o samanlainen ko täysihoitola. Mahtaa nii olla aika parkumine siäl lastenkammaris. Ja kai mar ne vaimokki tappeleva aika taval, ja siit se parkumine senko kasvaa. (Laine 102)

Kivimiehen Jim vaikuttaa hämmästyneeltä, aprikoivalta ja hieman nololta siitä, ettei muistanut, mitä

haaremi tarkoittaa. Laineen Jim vastaa toteavan ytimekkäästi käyttäen ilmausta *jassoo*, eikä vaikuta hämmentyneeltä, vaan sen sijaan viimeisessä lauseessa voi erottaa paheksuvan sävyn. Myös seuraavassa esimerkissä Kivimiehen Jimistä saa helposti hämmästyneen vaikutelman, kun taas Laineen negaation käyttö antaa kuvan skeptisyydestä.

– Älkä; ihan totta? (Kivimies 94)

– Ei kai ny senttä? (Laine 102)

Lisäksi jotkin yksittäiset käännösratkaisut poikkeavat käännöksissä tavalla, joka jossain määrin vaikuttaa henkilöhahmon karakterisaatioon. Yhdessä kohdassa vaikuttaa siltä, että Jim on arvannut kuninkaan ja herttuan huijareiksi, vaikka Huck ei sitä kerrokaan. Kivimiehen käännöksessä hänen sanoissaan on tulkinnan varaa, kun taas Laineen Jim tekee mielipiteensä selväksi:

– Mutta, Huck, nää meidän kuninkaat on paljas roisto; niin, just roisto; ne ole oikea roisto. (Kivimies 170)

– Mut mun miälest nää kuninkaat o iha tavallissii rosvoi; semssi ne o, iha tavallissi rosvoi. (Laine 179)

Paljas roisto ja *oikea roisto* ovat kahdella tavalla tulkittavissa: ne voivat korostaa roistomaisuutta luonteenpiirteenä tai ominaisuutena, tai ne voivat tarkoittaa, että joku tosiasiasa on roisto merkityksessä rikollinen. *Iha tavallissii rosvoi* sen sijaan viittaa suoraan jälkimmäiseen tulkintaan eli siihen, että kuningas ja herttua ovat valehdelleet henkilöllisyytensä ja ovat todellisuudessa rikollisia. Tämä on siinä mielessä oleellista Jimin karakterisaation kannalta, että Laineen versiossa hän osoittaa omaa ajattelukykyä, kun taas Kivimiehen versiossa hänen ajattelunsa jää tulkinnanvaraiseksi; pitääkö hän kuningasta ja herttuaa roistomaisina ihmisinä, vai tosiasiallisina rikollisina. Laineen Jimistä saattaa siis saada ”terävemmän” kuvan.

5.6 Huckin ja Jimin dialogin sisältö

Tässä luvussa analysoin ensin dialogien sisältöä karakterisaation ja henkilöhahmojen keskinäisestä suhteesta muodostuvan kuvan kannalta, minkä jälkeen vertaan käännöksiä toisiinsa ja pohdin, miten kääntäjien käyttämät puheen illuusion keinot varieteetti pois lukien vaikuttavat karakterisaatioon. Dialogien välillä on lyhyitä kertojan äänen luomia siltoja, joiden sisältöä tarkastelen myös tarvittaessa, sillä ne ovat niin tiivistä yhteydessä dialogiin, että niitä ei kannata tarkastella erikseen. Havainnollistan huomioitani kirjoista lainatuilla katkelmilla. Sisältöä analysoidessa käytän tiiviyn vuoksi vain toista käännöstä, ellei niiden sisällössä ole eroa. Pohjustan dialogeja kuvaamalla

lyhyesti, minkä tapahtumien yhteyteen ne sijoittuvat.

1. katkelma: Kivimies s. 50–57, Laine s. 56–62

Huckin ja Jimin ensimmäisessä pidemmässä ja kaiken kaikkiaan toisessa dialogissa he kohtaavat toisensa karkulaisina Jacksonin saarella lähellä kotikaupunkiaan. Jim on kaikkien muiden tavoin luullut Huckin joutuneen murhatuksi, Huck puolestaan ei tiedä Jimin karanneen myydyksi joutumisen pelossa. He laittavat yhdessä ruokaa, minkä jälkeen Huck kertoo tarinansa ja suostuttelee Jimin kertomaan, miksi tämä on saarella. Myöhemmin he juttelevat enteistä ja Jimin taannoisista yrityksistä rikastua. Huck on hieman skeptisempi kuin Jim, joka väittää että karvaiset käsivarret ja rinta merkitsevät tulevaa rikkautta:

- Onks sulla karvaset käsivarret ja rinta?
- Mitä nyt tommossi kysytte? Ettekste nää et mul o.
- Oletko sä sitte rikas?
- E, mut mää ole kerra ollut rikas ja munst tule kerra taas. Mul oli kerra neljästoista tollari, mut mää keinottelin sen kans ja hävisin sen. (Laine 61)

Sananvaihdesta käy ilmi Huckin skeptisempi ja Jimin optimistisempi suhtautuminen kyseiseen enteeseen sekä Jimin aikomus vaurastua. Muutoin Jim pitää pahoja enteitä hyödyllisempinä, mikä kertoo hänen käytännöllisyydestään ja halusta välttää onnettomuuksia. Toisin sanoen dialogin sisältö kertoo Jimin taikauskoisuudesta sekä siitä, että hänellä on tavoitteita ja uskoa näihin tavoitteisiinsa.

2. katkelma Kivimies 88–92, Laine 96–101

Toisessa katkelmassa Huck lukee Jimille kuninkaista vanhasta hylystä löytyneistä kirjoista. Aihe on Jimille uusi ja kiinnostava ja hän esittää Huckille joukon kysymyksiä. Ensimmäisenä hän kysyy, paljonko kuninkaat ansaitsevat, mikä tuo toistamiseen esiin Jimin kiinnostuksen rahan ansaitsemiseen. Jim ei pelkää kertoa mielipidettään, kyseenalaistaa valkoisen henkilön mielipidettä tai kiistellä Huckin kanssa: kun Jim käsittää väärin Salomosta kertovan tarinan luullen, että Salomo aikoi tosiaan halkaista lapsen kahtia, hän ei halua kuulla Huckin selitystä vaan pitäytyy omassa käsityksessään.

Väärinymmärrys saattaa kertoa toisaalta Jimin kouluttamattomuudesta, toisaalta hänen maailmankuvastaan orjana, jolla ei ole samanlaista ihmisarvoa kuin vapailla ihmisillä. Katkelma

myös vahvistaa kertojanäänän antamaa kuvaa Jimistä itsepäisenä. Katkelma on tärkeä sekä Jimin karakterisaation että Jimin ja Huckin suhteen kannalta, sillä siinä Jim osoittaa olevansa valmis väittelemään Huckin kanssa, jos se tuntuu hänestä tarpeelliselta.

- Minä ei välittä mitä leski juttele; hän *ei* sittenkään ollu mikän viisas mies. Ei kellän ole ollu niin kumma tapa. Tietä te toi lapsi, jonka hän meina pistä halki?
- Joo, leski kertoi minulle siitä.
- No, siinä näky! Mitä saakuti järki siinä? Kuulla nyt yks minuutti. Toi kanto tossa, se – se olla se toinen vaimo; te siinä ole toinen; minä olla Salumu, ja tämä dollariseteli ole lapsi. Toi kanto ja te riitele siitä. Mitä minä teke? Kulke minä naapurien joukos ja kysele kumpi teistä se kuulu ja anta se oikealle, niin kuin kaikki järkevä ihminen teke? Ei minä leikka tämä seteli *kahtia* ja anta toinen puoli teille ja toinen se toinen nainen. Ja sillä lailla Salumu meina teke se lapsi. Nyt minä kysy: mitä hyöty teke puoli seteli? – Te ei voi osta sillä mitän. Ja mitä hyöty teke puoli lapsi! Minä ei maksa edes sentti, vaikka saisi kokonainen miljoona sellainen.
- Mutta, Jim, sinä et lainkaan älynnyt meininkiä – hitto vie, et sinne päinkään.
- Kuka? Minä? Älkä juttele. Älkä puhu mulle meingeistä- -

(Kivimies 89–90, kursiivi alkuperäinen)

Jimin itsepäisyydestä turhautunut Huck vaihtaa puheenaiheen Salomosta muihin kuninkaisiin. Hän kertoo Jimille ranskalaisesta kuninkaasta ja ranskan kielestä. Jim ei ota uskoakseen, että Ranskassa ei puhuta samaa kieltä kuin Yhdysvalloissa, ja pitää sitä kummallisena. Huck koettaa selittää asiaa hänelle huomauttamalla, että eläimetkin puhuvat eri tavalla, mutta hänen logiikkansa ontuu ja Jim tarttuu siihen.

- Eikö ole luonnollista ja ymmärrettävää, että kissa ja lehmä puhuvat eri tavalla kuin *me*?
- Juu, se ole aivan selvä.
- No, miksei sitten ole luonnollista ja ymmärrettävää, että *ranskalainen* puhuu eri lailla kuin me? Vastaahan siihen.
- Onko kissa ihminen, Huck?
- Ei.
- No, ei sitte vissin ole mitän järki siinä, että kissa puhu niinku ihminen. Onko lehmä ihminen? Tai onko lehmä kissa?
- Ei, ei se ole kumpikaan.
- No, ei sitte vissin ole sen asia puhu niinku ihminen tai kissa. Onko ranskalainen ihminen?
- On.
- Sepä se! Miks pentele hän ei *puhu* niinku ihminen? Vasta te *siihen*!

(Kivimies 91-91, kursiivi alkuperäinen)

Katkelma kertoo, että vaikka Huck on koulutetumpi kuin Jim ja tietää enemmän monista asioista, hänen järjenjuoksunsa ei automaattisesti ole sujuvampaa, vaan Jim saa viimeisen sanan puutteellisesta yleissivistyksestään huolimatta. Tähän perustuu myös osa teoksen ironisesta huumorista: Huck arvelee hieman kouluja käyneenä ymmärtävänsä asioita paremmin kuin täysin

kouluttamaton Jim, mutta ei tosi asiassa itsekään aina ymmärrä asioiden syy-seuraussuhteita. Molempien henkilöhahmojen karakterisaatiossa nousee siis koulutuksen puute ja rajoittunut tieto maailmasta erittäin oleelliseksi. Katkelma vahvistaa myös kuvaa Jimin ja Huckin tuttavallisesta suhteesta.

3. katkelma Kivimies 95–98, Laine 103–106

Huck on kadottanut lautan sumussa, mutta löytää sen lopulta ja päättää pilaillla väittämällä Jimille, ettei sumua eikä eksymistä ollut, vaan Jim on nähnyt unta. Jim uskoo lopulta väitteen lopulta ja kertoo Huckin pyynnöstä väritetyn tarinan ”unestaan”, minkä jälkeen Huck paljastaa totuuden osoittaen lautan sumussa saamia vaurioita. Jim suuttuu ja antaa Huckin kuulla kunniansa.

– Vai mitä merkittevä noi tosa? Kyl mää sanon mitä ne merkittevä. Ko mää ole ihan uupunu tyäst ja teiä huutelemisest ja menen nukkuma, nii mun syrän o iha murtunut teirä katomise tähre enkä mää enää välitä siit mitä tapahtuu mul ja lautal. Ja ko mää sit herään ja nään et te olet tullut takasi, iha terveenä ja kaik, niin kynelet vaa valuu pisin mun poskii ja mää voisi vaik pussata teiä jalkaa, nii kiitolline mää ole. Ja te vaa aattelette, et mite te voisitte valehrella ja tehre pilkkaa vanhast Jimist. Noi tosa o törkyy, ja törkyy o simmone ihminen ko kaataa rapaa ystäviens pääl ja saa ne häppeemä. (Laine 105–106)

Pilanteko kertoo Huckista pojanvintiönä, joka pitää hauskaa muiden kustannuksella. Se, että Jim uskoo Huckia, saattaa olla merkitsevää molempien karakterisaation sekä kaksikon suhteen kannalta: onko Jim herkkäuskoinen, pitääkö hän Huckia auktoriteettina vai uskooko hän yksinkertaisesti Huckin rehellisyyteen? Joka tapauksessa Huck on jälkeinpäin pahoillaan ja pyytää anteeksi, mikä kertoo tämän ystävällisestä luonteestaja/tai kiintymyksestä Jimiin. Jimin suuttuminen ja suorapuheisuus kertoo, että hänellä on sekä ylpeyttä että rohkeutta läksyttää Huckia. Jimin puhe on katkelmassa erittäin tunteikasta ja painokasta, mikä vaikuttaa merkittävästi kuvaan Jimistä itsenäisenä ja hyvinkin voimakasluonteisena yksilönä.

4. katkelma Kivimies 126–127, Laine 134–135

Höyrylaiva on törmännyt lauttaan ja vaurioittanut sitä. Huck ja Jim joutuvat veden varaan ja erilleen. Grangerfordien perheen luota majapaikan saanut Huck löytää sittemmin Jimin, josta perheen orja on pitänyt salaa huolta. Katkelmassa he puhuvat siitä, mitä Jimille ja lautalle on tapahtunut. Kyseinen katkelma on huomionarvoinen Jimin karakterisaation kannalta, sillä hänen puheestaan käy ilmi neuvokkuus: hän on suostutellut lautan löytäneet orjat antamaan sen takaisin, korjannut lautan ja hankkinut tarvikkeita lähtöä varten. Katkelmassa Jimin toiminta on myös korvaamattoman arvokasta sekä hänelle itselleen Huckille, joka ei itse ole vielä ehtinyt miettiä,

miten jatkaisi tilanteesta eteenpäin.

– Mää funteerasin, ettei mun kannata häiritä teit enneko me voitais tehreä jottaan – ja ny me voiraan. Mää ole ostan pannui ja kattiloi ja ruakaa ain sopivas tilaisuues ja paikan meijä lauttaa öisin, ko... (Laine 134)

Jim toteaa lainatussa kohdassa mielenkiintoisesti, ettei ole kertonut Huckille olinpaikkaansa aiemmin, koska hänen ei kannattanut ”häiritä” tätä ennen kuin ilmaantuisi tilaisuus toimia. Jimin karakterisaation kannalta voi miettiä, tarkoittaako hän sanoillaan kirjaimellisesti häiritsemistä, mikä muistuttaisi hänen orjan asemastaan, vai onko kyse käytännöllisyydestä, ehkä pelosta jäädä kiinni.

5. katkelma Kivimies 170–173, Laine 179–181

Jim ihmettelee Huckille herttuan ja kuninkaan toimintaa, kun nämä hankkivat rahaa huijaamalla, minkä voi tulkita niin, että hänellä on epäilyksiä heidän todellisesta henkilöllisyydestään. Huck kuitenkin väittää, että kaikki kuninkaat ovat yhtä pahoja ja kertoo Jimille historiallisten kuninkaiden edesottamuksista. Huckin selostuksesta käy ilmi, että hänellä on tarinat sekaisin: hän esimerkiksi sekoittaa Henrik VIII:n *Tuhannen ja yhden yön satuihin*. Näin puheen sisällöstä syntyy koominen vaikutelma kun Huck esiintyy tietävänä ymmärtämättä itse sekoittavansa asiat, ja kohta tus tuo myös Huckin jälleen lähemmäs Jimin tietotasoa vähentäen heidän erojaan.

– Hänen oli tapana mennä naimisiin joka päivä uuden naisen kanssa ja lyödä siltä pää poikki seuraavana aamuna. Ja hän teki sen yhtä välinpitämättömästi kuin olisi kuorinut munaa. - - Ja hän käski niiden jokaisen kertoa sadun joka yö; ja hän jatkoi sillä lailla, kunnes oli kaapinut kokoon tuhatyksi satua, ja sitten hän pisti ne kaikki erääseen kirjaan ja nimitti sitä Tuomiopäiväkirjaksi – mikä oli hyvä ja sopiva nimi. Sinä et tunne kuninkaita, Jim, mutta minä tunnen, ja tämä meidän vanha heittiö on siivoimpia mitä minä olen historiassa tavannut. (Kivimies 170–171)

Aamulla Huck ottaa puheeksi Jimin perheen, ja tämä kertoo muistaneensa juuri, kuinka oli kerran läimäyttänyt yhtä lapsistaan tottelemattomuuden takia. Paljastuu, että tottelemattomuus johtuikin lapsen kuuroutumisesta tulirokon seurauksena. Jim on vieläkin tapauksesta onneton, ja hänen kertomuksensa on varsin dramaattinen ja tunteisiin vetoava:

- - Voi, Huck, minä purskahta itkun ja otta häne sylin ja sano: ”Voi sinä lapsi parka! Anta Jumala anteks Jim-raukka, sillä ikinä hän ei voi anta itse anteeks!” Voi, hän ole umpi kuuro ja mykkä, Huck, umpi kuuro ja mykkä – ja minä, minä ole kohdellu häntä niin! (Kivimies 172)

Jimin kertomus osoittaa, että hän on tunteellinen, ja että hän voi kiivastua kovasti, mutta myös

välittää lapsistaan ja katu tehtyään väärin. Näin kuva Jimin ihmisyydestä vahvistuu Huckin silmissä ja Jimin karakterisaatio syvenee entisestään.

5.7 Huckin ja Jimin välinen suhde

Huckin ja Jimin dialogi täydentää kertojanäänen paljastamia asioita heidän suhteestaan. Kerronta paljastaa, että he ovat ystäviä, jotka välittävät toisistaan; dialogi kertoo tarkemmin heidän vuorovaikutuksestaan ja ystävyytensä dynamiikasta. Huckin ja Jimin suhde näyttää olevan varsin mutkaton. Kerronnasta saa vaikutelman, että he eivät romaanin alussa vielä tunne toisiaan hyvin, mutta tavatessaan ensi kerran karkulaisina he juttelevat jo huolettoman tuntuisesti ja luottavat toisiinsa helposti. Ruokaakin laitetaan ennen kuin kumpikaan tietää, mitä toinen saarella tekee. Karkumatkan jatkamisesta yhdessä ei edes keskustella, vaan he lyöttäytyvät yhteen kuin sanattomasta sopimuksesta.

Kaksikon erilaiset maailmat näkyvät heidän keskustelussaan: Huck suhtautuu joihinkin Jimin taikauskoihin uskomuksiin epäilevästi, ja Jim käsittää silloin tällöin väärin heidän keskustelunaiheensa. Jim ei kuitenkaan muuta mieltään helposti, ja Huck luopuu väittelystä. Sen, että Jim kertoo rohkeasti mielipiteensä ja pitäytyy siinä, voi tulkita kertovan varsin tasa-arvoisesta ja mutkattomasta suhteesta. Huck näyttäytyy tietävämpänä ja viisaampana ja onkin sitä kertoessaan Jimille kuninkaista ja ranskan kielestä, mutta sekoittaa toisinaan toden ja sadun sekä perustelee asioita ontuvalla logiikalla, mikä tuo hahmoon koomisuutta, ja antaa vaikutelman, ettei Huckin yleissivistys ole lopulta ratkaisevasti parempi kuin Jimillä. Jimillä puolestaan on taito osoittaa, ettei Huck lopulta tiedä kovin paljon hänkään.

Jimin ilahtuminen suuresti Huckin selvittyä sumusta kertoo kiintymyksestä, ja suuttuminen pilanteosta siitä, että Jim voi sanoa Huckille suorat sanat ja saada tämän katumaan pilaansa. Jim myös sanoo Huckia avoimesti ystäväkseen. Mikään ei viittaa siihen, ettei myös Huck pitäisi Jimiä ystävänsä, vaikkakin hän pitää omana tietonaan, että kuningas ja herttua ovat huijareita, ikään kuin hän pitäisi itseään kaksikon ”aivoina”, jonka ei välttämättä tarvitse kertoa toiselle olennaisiakaan asioita.

Sitä, kuinka paljon Huckin ja Jimin suhde muuttuu tarinan edetessä, on vaikea arvioida. Voidaan esimerkiksi kysyä, olisiko Jim tohtinut kiistellä Huckin kanssa jo aivan alussa, vai kertooko kuninkaisiin ja ranskan kieleen liittynyt topakka väittely välien muuttumisesta tuttavallisemmaksi tai läheisemmäksi. Samoin voidaan pohtia, olisiko Jim alkumatalla suuttunut ja puhunut niin

suoraan Huckin pilailtua hänen kustannuksellaan. Joka tapauksessa Jimin suuttumus ja Huckin reaktio näyttää merkitsevän käännekohtaa:

Kului viisitoista minuuttia ennen kuin mä pystyin pakottamaan itseni menemään ja nöyrytmään neekerin edessä – mutta mä tein sen, enkä katunut sitä jälkeenkään päin. En tehnyt sille enää tuollaisia halpamaisia temppuja, enkä olisi silloinkaan tehnyt, jos olisin tiennyt sen panevan sen niin kovasti pahakseen. (Laine 106)

Huck puhuu ”neekerin edessä nöyrytyksestä”, mikä viittaa siihen, että hänen ei ollut aivan helppo pyytää Jimiltä anteeksi. Siitä voi päätellä, että suhteen ilmeisestä tasa-arvoisuudesta ja välittömyydestä huolimatta Huck on katsonut Jimiä jossain määrin alaspäin. Toisaalta hän sanoo, ettei olisi pilailut jos olisi tiennyt sen loukkaavan Jimiä, mikä kertoo hänen välittävän tämän tunteista.

Kivimiehen ja Laineen käännosten väliset erot näyttävät vaikuttavan kaksikon suhteesta muodostuvaan kuvaan jonkin verran. Yhteistä siinä, miten Huck ja Jim toisilleen käänöksissä puhuvat, on Jimin käyttämä teitittely sekä tämän voimakas ilmaisu kaksikon väittelyssä ja sekä ilmeinen suuttumus Huckin pilasta. Kivimiehen Jim kuitenkin käyttää Huckin etunimeä enemmän, mikä antaa joskus tuttavallisen, joskus painokkaan vaikutelman. Jimin kertoessa tyttärestään etunimen mainitseminen antaa ikään kuin henkilökohtaisemman vaikutelman, niin kuin Jim tekisi tunnustusta Huckille, ja erityisesti jälkimmäisessä kohdassa painottaa Jimin sanoja. Laineen Jim ei mainitse Huckin nimeä, ja hänen kertomuksensa soljuu tasaisempana ilman muistutusta siitä, että hän puhuu Huckille. Kumpikin vuodatus on tunteikas, mutta Kivimiehen *voi, Huck* tekee hänen Jiminsä vuodatksesta kenties hieman tunteikkaamman.

– *Voi, Huck*, minä purskahta itkun ja otta häne sylin ja sano: ”Voi sinä lapsi parka! Anta Jumala anteks Jim-raukka, sillä ikinä hän ei voi anta itse anteeksi!” Voi, hän ole umpi kuuro ja mykkä, *Huck*, umpi kuuro ja mykkä – ja minä, minä ole kohdellu häntä niin! (Kivimies 172)

Sillo mää purskahrin itkusse ja otin tytön sylisseni ja sanosin: ”Voi sunt piänt raukkaa! Voi Hyvä Jumala senttä anna anteeks Jim-paral, ettei se koskaan elämässä unohtais mitä se o tehny!” Se tyttö oli iha kuuro ja mykkä, iha kuuro ja mykkä – ja mää olin kohdellu hänt sil tappaa! (Laine 183)

Äskeisessä katkelmassa on toinenkin ero käännosten välillä: Kivimiehen käänöksessä Jim pyytää Jumalalta anteeksiantoa, sillä ei usko voivansa ikinä antaa itse itselleen anteeksi. Laineen käänöksessä Jim puolestaan pyytää anteeksiantoa, ettei unohtaisi tekoaan. Molemmissa käänöksissä Jim siis näyttää suhtautuvansa itseensä ankarasti, mutta Laineen Jim vaikuttaa kenties tuomitsevammalta ilmaistessaan, ettei halua unohtaa tapahtunutta, kun taas Kivimiehen Jimillä

vaikuttaa korostuvan katumuksen tunne.

Kirjan alussa kaksikon kohdatessa saarella Kivimiehen Jim kysyy jokseenkin kursailematta, kuka Huckin sijasta murhattiin. Laineen Jim sen sijaan ikään kuin kysyy lupaa (*voisikste sanno*), mistä voi saada kohteliaan vaikutelman, kuin Jim ei haluaisi puuttua Huckin yksityisasioihin. Jos lukija tulkitsee kohdan niin, tulee Jimin ja Huckin välisestä suhteesta tarinan alussa hieman erilainen kuva kuin Kivimiehen käännöksessä.

– *Kuulkaas, Huck*, kukas siihen kämppä murhattiin, kun se ei ollut te? (Kivimies 51)

– *Voisikste sanno*, et kenelt siäl mökis sit viäti henki jossei kerta teilt? (Laine 57)

Kivimiehen käännös on kuitenkin monitulkintainen: vaikka hänen käyttämänsä ilmaus *kuulkaas* sekä Huckin etunimen käyttäminen saa ainakin omassa mielessäni aikaan hyvin epämuodollisen ja tuttavallisen kuvan, voi sanan *kuulkaas* lisääminen kysymyksen edelle tulkita myös tunnusteluksi, ikään kuin Jim haluaisi lähestyä aihetta varovaisesti.

Muutamassa kohdassa Laineen Huckin äänensävyssä näyttää olevan eroa. Tämä tulee esiin seuraavassa dialoginpätkässä:

- - Paljonko sellanen kuningas mahta saa?

– Mahtaa saada? sanoin minä. *Tietysti* se saa vaikka tuhat dollaria kuussa, jos se tahtoo; ne saavat niin paljon kuin tahtovat; niille kuuluu kaikki. (Kivimies 94)

- - Kui paljon tommonen kuninkas sit tianaa?

– Tienaa? Mä sanoin. – *Ne ny sais vaik* tuhat dollarii kuus, jos ne haluis; ne saa ihan niin paljon ku ne tahtoo, ne omistaa kaiken. (Laine 95)

Kivimiehen Huck vaikuttaa kovin tietäväiseltä ja tuntuu ajattelevan, että Jimin kysymä asia on itsestään selvä käyttäessään sanaa *tietysti*, kun taas Laineen Huckin puheesta ei synny vastaavaa vaikutelmaa, vaan hänen sanavalintansa *ne ny sais vaik* korostaa enemmänkin sitä, että kuninkailla on tavallisesti paljon rahaa.

Joissain kohdin Kivimiehen Huckin ja Jimin puhe kuulostaa kurssiivin käytön seurauksena painokkaammalta kuin Laineen käännöksessä. Seuraavassa esimerkissä painokkuus yhdistettynä Jimin nimen käyttämiseen saa Huckin suhtautumisen Jimin tietämättömyyteen kuulostamaan jokseenkin turhautuneelta tai ylimieliseltä Kivimiehen käännöksessä, niin kuin äänensävy olisi hyvin tiukka ja sanoisi ”etkö sinä tätäkään tiennyt”, kun taas Laineen Huck kuulostaa neutraalilta:

– Mitä Huck, eikö Ranska kansa puhu sama tapa kuin me?
– *Ei*, Jim. Sinä et ymmärtäisi sanaakaan niiden puheesta – et yhtä ainoata sanaa.
(Kivimies 91) (kursiivi alkuperäinen,)

– Kui nii? Eiks ranskalaiset ihmiset puhu samal tappa ko meki?
– Ei puhu. Sä et ymmärtäis sanaakaan siit mitä ne sanoo – et yhtään ainutta sanaa.
(Laine 98)

Huck ei ole ainoa, joka Kivimiehen käännöksessä puhuu toisinaan painokkaammin kuin Laineen versiossa, vaan myös Jim painottaa sanojaan. Huckin ja Jimin kiistassa ranskan kielestä Kivimiehen Jim vaikuttaa painokkaammalta kuin Laineen Jim ja jossain määrin kiihtyneeltä:

– Sepä se! Miks pentele hän ei *puhu* niinku ihminen? Vasta te *siihen*!
(Kivimies 92, kursiivi alkuperäinen)

– No nii! Siin sitä ollaan, miksei se puhu niinko ihminen? Vastakka te tähä! (Laine 99)

Sanan *pentele* sekä kursiivin käyttäminen Jimin puheessa tekee Kivimiehen Jimin ilmaisusta voimakkaampaa ja tunteikkaampaa kuin Laineen Jimin. Laineen versiossa Jim vaikuttaa pikemminkin keskittyvän mielipiteensä perusteluun (*siin sitä ollaan*) ja vaikuttaa tyynemmältä voimasanojen puuttuessa. Kivimiehen Jim puolestaan vaikuttaa suorastaan närkästyneeltä käyttäessään sanoja *miks pentele* yhdessä.

Kivimiehen Jim vaikuttaa muutenkin hermostuneemmalta väittelytilanteessa kuin Laineen Jim, minkä vaikutelman antaa sanavalinta seuraavassa sananvaihdossa:

– Sitähän hän juuri *sanoo*. Se on ranskalaisen *tapa* sanoa niin.
– Kirottu hölmö tapa, ja ei minä tahto enää kuulla siitä. Siin ei ole mitään järki.
(Kivimies 91, kursiivi alkuperäinen)

– Em mää muut san, ko et kyl o naurettava tapa, enkä mä tahro kuulla enää tommissii. Ei niis o mittä järkee. (Laine 98)

Jimin äskeisessä puheessa on merkitysero sanoissa kirottu ja naurettava. *Kirottu* on varsin vahva ilmaus, ja saa Jimin kuulostamaan jopa vihaiselta, kun taas *naurettava* ei yhtä helposti viesti suuttumusta vaikka kantaa melko kärkevää viestiä sekin. Käännöksissä on siis suoranaisia merkityseroja. Kaikki niistä eivät liity karakterisaatioon, mutta kuten äskeisessä, joskus yhdelläkin sanatason erolla voi olla merkitystä. Jimin kuvaus siitä, miten hän suhtautui Huckin sumuun katoamiseen sisältää käännöksissä yhden selvän merkityseron, jolla voi olla vaikutusta Jimistä tai kaksikon suhteesta muodostuvaan kuvaan:

- - minu sydän ole *melkein* särkynyt kun minä luulla, et te ole hukkunu- - (Kivimies 98)
- - mun syrän o *iha* murtunu teiä katomise tähre - - (Laine 105)

Laineen Jim sanoo sydämensä olleen *ihan* murtunut kun taas Laineen Jim *melkein* särkynyt; Laineen vaikuttaa kiintyneemmältä Huckiin kuin Kivimiehen Jim.

5.8 Yhteenveto

Analyysin kohteena olleista katkelmista saa kuvan, että kertojan ja dialogin osuus karakterisaatiossa on melko tasainen kokonaisuuden kannalta tärkeimmissä osissa. Koska kertojan osuudessa mukana olivat jotakuinkin kaikki Huckin kommentit Jimistä sekä tärkeimmät käänteet ja koska analyysin kohteena ollut dialogi edusti huomattavaa osaa Huckin ja Jimin välisestä dialogista, voi olettaa, että kertojan ja dialogin suhde ainakin Jimin karakterisaatiossa on samantapainen koko teoksessa.

Kerronnan ja dialogin suhdetta voi pitää osin vahvistavana, osin täydentävänä. Kertoja vahvistaa asioita, jotka lukija voi päätellä dialogista, kuten Jimin itsepäisyys, perheestä välittäminen, fiksuus ja kiintymys Huckiin. Kertoja myös täydentää dialogia kertomalla ”piilossa” olevia asioita, joita dialogi ei kerro, kuten se että Huck näkee Jimin usein etnisen ryhmän kautta, kokee tunnontuskia, on pahoillaan pilasta Jimin loukkaannuttua ja kasvaa matkan aikana henkisesti. Jimin kiltteyskään ei suoraan näy dialogista, sillä Jimin dialogissa ilmaisema ilo Huckin selviytymisestä kertoo enemmänkin heidän ystävyystään, ja kiltteyden kertoo Huck suorilla toteamuksilla tai kertomalla Jimin huolenpidosta ja ystävällisestä tavasta kohdella häntä.

Dialogi täydentää kerrontaa myös tuomalla ilmi henkilöhahmojen käyttämän kielimuodon, sekä hienovaraisempaa karakterisaatiota, kuten henkilöhahmoille ominaisen puhetavan sekä puheen ja keskustelun sävyjä, joiden kaikkien luomisessa kääntäjällä on tärkeä tehtävä. Ne vaikuttavat sekä karakterisaatioon että henkilöhahmojen suhteeseen. Kivimiehen Jimin puheessa oli tunnistettavissa idiolektiin luettavia piirteitä, kuten tietyt toistuvat sanat ja mietojen kiro sanojen käyttäminen. Myös Kivimiehen Huck käyttää voimasanoja, mietoja niin kuin Jim. Laineen Huckin ja Jimin puheessa ei esiinny vastaavia idiolektisia piirteitä, vaan toistuvat piirteet ovat lähinnä puheen varieteettiin liittyviä. Dialogin sisältö pysyy käänöksissä suunnilleen samana, lukuunottamatta joitakin sanatason merkityseroja, joista muutamalla voi katsoa olevan vaikutusta karakterisaatioon.

Dialogi paljastaa Jimin puheen varieteetin, joka on Kivimiehellä ulkomaalaispuheen ja lounaismurteiden sekä leimattomampien puhekielen piirteiden sekoitus. Myös Huckin puheen

varieteettia tarkasteltiin dialogin osalta, ja käännösratkaisut ovat jälleen erilaiset: Kivimiehellä joidenkin arkityylisten sanojen värittämä yleiskieli ja Laineella leimaton puhekieli. Varieteetti vaikuttaa osaltaan karakterisaatioon: kieliopin vastaiset muodot saattavat antaa Kivimiehen Jimistä haparoivan vaikutelman, kun taas Laineen lounaismurteita puhuvan Jimin puheelle tyypillinen topakkuus antavat henkilöahmasta päättäväisen kuvan. Varieteetti ei kuitenkaan kerro kaikkea, vaan voimasanojen käyttö sekä sanojen painotus ja muutoin tarkkaan valitut sanat saavat Kivimiehen Jimin kuulostamaan joissain kohdin hyvinkin pontevalta ja varmalta.

Puhekieli on luonteva valinta Huckille, irtolaiselämää viettäneelle, vain hieman koulutusta saaneelle nuorelle, kun taas yleiskielinen puhe voi tuntua ristiriitaiselta nuoren ikään ja taustaan nähden ja antaa hänestä pikkuvanhan tai muodollisen kuvan. Kaunokirjallisessa teoksessa toiminta, puhe, puheen sisältö ja muut karakterisaation keinot ovat monesti välittömässä vuorovaikutuksessa ja parhaimmillaan tukevat toisiaan ellei tarkoitus ole toinen. Laineen Huckin epämuodollinen puhekieli sopii hyvin yhteen Huckin taustan kanssa. Kivimiehen Huckin puheessa sen sijaan ilmenee ristiriita puheen sisällön ja yleiskielisyyden välillä, kun Huck ohuen yleissivistyksensä takia sekoittaa välillä sadun ja toden ilmeisesti tietämättä sitä itse. Kivimiehen Huckin muodollisuus antaa helposti ironisen tai koomisen kuvan, kun huolellisesti yleiskieltä puhuva Huck ei äkkiä tiedäkään mistä puhuu.

Henkilöhahmojen karakterisaation ja vuorovaikutuksen tarkasteleminen erillään ei ole aivan ongelmatonta, vaan useissa kohdissa jonkin kertojan tai dialogin ilmaiseman asian saattoi tulkita liittyvän kumpaan tahansa, tai yhtä aikaa molempiin. Esimerkiksi Jimin kiltteyden Huckia kohtaan saattoi tulkita sekä Jimin kiltiksi luonteeksi, ystävyudeksi Huckia kohtaan, tai molemmiksi. Siitä voidaan todeta, että karakterisaatio ja henkilöahmojen väliset suhteet limittyvät toisiinsa. Ehkäpä joitain näistä monitulkintaisista seikoista voisi määritellä varmemmin analysoimalla koko kirjan kannesta kanteen, mikä tähän tutkielmaan ei ollut mahdollista. Jimistä mainitun esimerkin kohdalla sekään ei ratkaisisi ongelmaa, sillä kaikki Jimin puhe on dialogia Huckleberryn kanssa, ja tarvittaisiin vuoropuhelua myös muiden henkilöahmojen kanssa, jotta paljastuisi, onko kyse Jimin kiltteydestä vai ystävydestä.

Käännösten dialogeissa on myös eroja, jotka ovat tulkittavissa sekä Jimin ja Huckin karakterisaatioon, että suhteeseen nähden. Väittelytilanteessa Jim osoittaa molemmissa käännöksissä uskaltavansa kertoa mielipiteensä ja pysyä siinä, mutta Kivimiehen Jimistä saa Laineen Jimiä tuimemman ja kiivaamman vaikutelman. Kivimiehen Huckilla puolestaan vaikuttaa olevan tietäväisempi asenne ja vähemmän kärsivällisyyttä Jimin tietämättömyyttä kohtaan, kun taas Laineen Huck vaikuttaa tässä suhteessa neutraalimmalta.

Käännökset ovat sisällöllisesti varsin samanlaisia ja erot ovat lähinnä henkilöhahmojen puheen variaatiossa ja muussa dialogissa esiintyvässä puheen illuusiossa sekä yksittäisissä sanavalinnoissa. Merkittävin yksittäinen erojen aiheuttaja on henkilöhahmojen käyttämä puheen variaatio. Kertojan äänessä karakterisaatioon liittyviä eroja ei juuri ole lukuun ottamatta Huckin puheen varieteettia. Pienikin ero, vaikka vain yhdessä sanassa tai kursiivin käytössä, voi olla merkitsevä puheen kautta syntyvässä karakterisaatiossa, mutta sen merkitys ei ole itsestään selvä teoksen kokonaisuuden kannalta. Koska koko teoksessa henkilöiden toiminnalla on tärkeä rooli karakterisaatiossa ja dialogia ei ole kerrontaa runsaammin, voisi päätellä, että kääntäjän vaikutus karakterisaatioon ei ole ainakaan alkuteoksen kirjoittajaa suurempi. Analyysissa paljastuneet käännösten erot henkilöhahmojen puheen varieteetin lisäksi ovat kohtalaisia, mutta lopullinen vaikutelma käännösten eroista voi silti lukijasta riippuen olla merkittävä, sillä jokainen lukija konstruoi henkilöhahmot omalla tavallaan: joku saattaa keskittyä toimintaan, kun taas joku toinen kiinnittää enemmän huomiota dialogiin.

6 LOPUKSI

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelin kahden käännöksen henkilöhahmojen karakterisaatiota sekä heidän keskinäistä suhdettaan dialogin kautta ja selvitin, millaisia eroja käännöksissä on. Lisäksi selvitin dialogin luoman karakterisaation suhteutumista, kokonaiskarakterisaatioon, jonka muita osa-alueita tutkielmassa ovat toiminta sekä kertojan ajatukset ja toteamukset. Teoksessa on suoraa karakterisaatiota eli henkilöiden ulkonäön, luonteen tai taustan eksplisiittistä kuvailua sangen vähän, joten karakterisaatio rakentuu pitkälti dialogin varaan ja kertojan äänelle, joka on minä-kertojana subjektiivinen ja rakentaakin sekin karakterisaatiota lähinnä epäsuorasti. Näin siis puhe ja tapahtumat saavat suuren merkityksen henkilöhahmojen rakentumisessa. Koska minä-kertoja on subjektiivinen, Huckin toteamukset Jimistä kertovat myös hänestä itsestään. Huckin ja Jimin välisen suhteenkin kuvaus on enimmäkseen implisiittistä; Huckleberry kuvaa suoraan suhdettaan Jimiin hyvin vähän, ja heidän suhteensa käy ilmi lähinnä siitä, miten he toisilleen puhuvat, sekä Huckleberryn Jimin luonnetta koskevista toteamuksista.

Kandidaatintutkielmani pohjalta oletin, että käännöksissä on henkilöhahmojen rakentumisen kannalta merkittäviä eroja, ja että kääntäjän käännösstrategia saattaa antaa erilaisen kuvan myös hahmojen suhteesta ja sen kehittymisestä romaanin aikana. Toisaalta oletin, että suomennoksissa samana pysyvät tapahtumat, sekä henkilöhahmojen puheen sisältö ja toiminta tasoittavat eroja, jolloin henkilöhahmojen ”ydin” pysyy samana. Vaikka tarkastelin käännöksiä tavoitteellisesti tiettyjen keinojen avulla, analyysini tulos on osittain subjektiivinen, sillä lukeminen on aina enemmän tai vähemmän subjektiivista toimintaa, ja joku toinen olisi voinut tehdä toisenlaisia päätelmiä. Analyysin tulos ei ole yleistettävissä, mutta sen pohjalta voi tehdä päätelmiä kääntäjän vaikutuksesta karakterisaatioon myös muissa kaunokirjallisissa teoksissa.

Kertoja ja dialogi karakterisoivat henkilöhahmoja toisiaan tukien ja täydentäen. Kertojan osuudessa ei ollut suuria eroja käännöksissä, vaan se vaikutti enemmänkin luovan koherenssia käännösten välille. Dialogissa puheen varieteetti oli käännösten suurin yksittäinen ero, mikä ei sinänsä ollut yllättävää. Sen sijaan muut puheen illuusion keinot ja kääntäjien yksittäiset ratkaisut dialogeissa tuottivat henkilöhahmojen karakterisaatioon vähemmän eroja kuin olin olettanut. Syynä on se, että kandidaatintutkielmassani analysoimani katkelma sisälsi merkittävämpiä eroja kuin muut katkelmat. Lopulta kertojan ääni osoittautui tärkeämmäksi karakterisaation kannalta kuin olin ajatellut: se kertoi Huckin ja Jimin suhteesta Huckin näkökulman selvemmin kuin dialogi. Samalla kertojan karakterisaation eroja tasoittava vaikutus vahvistui.

Nämä havainnot viittaavat siihen, että kääntäjän vaikutus karakterisaatioon voi vaihdella paljonkin sen mukaan, kuinka paljon teoksessa on dialogia, mikä on kertojan osuus, onko käännös uskollinen alkutekstille vai esimerkiksi mukaelma tai lyhennös, jota koskevissa päätöksissä kääntäjällä on merkittävä rooli. Tarkasteluni kohteena olleessa romaanissa kääntäjän vaikutus kokonaiskarakterisaatioon vaikutti olevan kohtalainen, eikä muuttavan henkilöahmoja liian dramaattisesti. Jos taas otetaan lähes yksinomaan dialogista koostuva teos, kääntäjällä voi olettaa olevan suurempi vaikutus. Vastaavasti runsaasti kerrontaa ja vähän dialogia sisältävää teosta käännettäessä kääntäjän vaikutuksen voi olettaa jäävän vähäisemmäksi siinä tapauksessa, että kertoja puhuu yleiskieltä ja itse kerronta antaa vähän tulkinnanvaraa.

Vaikutusta on myös puhujien käyttämällä varieteeteilla: mikäli puhe on melko yleiskielistä, käännösten erojen voi olettaa olevan pienempiä kuin kuin standardista poikkeavaa puhetta sisältävää teosta käännettäessä, kun kääntäjän on tehtävä tietoinen valinta, tuodako esiin puheen standardista poikkeavuus vai ei. Standardista poikkeavaksi puheeksi voi lukea myös voimakkaan idiolektin, jossa on yleiskielestä poikkeavia piirteitä, puhujan omia ”erikoisuuksia”. Omassa aineistossani voimasanat ja tietyt tiheässä käytössä olleet sanat muodostivat Kivimiehen käännöksen Jimille hienovaraisen idiolektin, jolle ei ollut vastinetta Laineen Jimin puheessa, mikä näyttäisi viittaavan siihen, että kääntäjä voi tehdä valintoja myös idiolektin suhteen.

Karakterisaation kannalta puheen kääntämisessä merkittäviä voivat olla sekä suuren linjan strategiat kuten variaation kääntäminen, että yksityiskohdat, kuten sanavalinnat. Huomionarvoista on myös se, ovatko kääntäjän valinnat harmoniassa ennalleen jäävien asioiden kanssa, kuten ”seurustelevatko” puheen varieteetti ja henkilön muu karakterisaatio keskenään – tukevatko ne toisiaan vai ovatko ne ristiriidassa. Esimerkiksi murteisiin liittyy erilaisia valmiita mielikuvia, jotka voivat kääntäjän tahtoen tai tahtomatta vaikuttaa karakterisaatioon. Yleiskieltä puhuvasta henkilöstä voi saada muodollisen kuvan, jos hänen puheensa on kontrastissa toiseen puhujaan, samoin puhekielen käyttö voi vaikuttaa karakterisaatioon merkittävästi kontrastiivisuuden kautta. Omassa aineistossani tämä oli nähtävissä niin, että Kivimiehen käännöksessä teinipoika Huckleberrystä tuli pikkuvanhan ja todellista koulutetumman oloinen, ja hänen yleiskielinen puheensa sai aikaan koomisen vaikutelman, kun hän selitti toiselle henkilöahmolle asioita, joita ei tosi asiassa itsekään ymmärtänyt. Laineen Huckleberry taas puhui nuorille ominaista leimatonta puhekieltä, joka vahvisti kuvaa Huckista kouluttamattomana, mutkattomana nuorena. Erilaisten puhemuotojen käytön on siis hyvä olla perusteltua ja harmoniassa hahmon muun karakterisaation kanssa, ellei ristiriidan luomiselle ole nimenomaista syytä.

Henkilöahmojen rakentuminen ei kuitenkaan ole ainoastaan kääntäjästä kiinni. Koska lukemista

voi ajatella subjektiivisena vuoropuheluna, jokainen lukija konstruoi henkilöhahmot omalla tavallaan ja saattaa kiinnittää huomiota eri asioihin kuin joku toinen. Yhden lukijan mielessä murteellinen puhe voi antaa sen puhujalle tiettyjä piirteitä, kun taas toinen ei tunnista murretta eikä liitä siihen mainittavia mielikuvia. Yhden lukijan huomio voi kiinnittyä sellaisiin puheen piirteisiin, jotka joku toinen ohittaa huomaamatta niitä lainkaan. Kolmas ei mieti henkilöiden puhetta lainkaan, vaan keskittyy tapahtumiin.

Kun itse luin aineistoni romaaneja, puheen variaatio kiinnitti alussa huomioni ja nousi välistä todella voimakkaasti esiin. Sain Kivimiehen Jimistä ensi alkuun jossain määrin yksinkertaisen vaikutelman, joka kuitenkin katosi kun totuin hänen puheeseensa. Katkelmia analysoidessa vaikutelma yksinkertaisuudesta palasi osittain. Samoin muut standardista poikkeavat puhemuodot alkoivat lukemisen edetessä tuntua aina vain luontevammilta ja muuttuivat huomion kiinnittävästä ”erikoisuuksista” osaksi kokonaisuutta. Tästä herää kysymys, onko yleisesti niin, että kun joku henkilö puhuu kokonaisen romaanin ajan tiettyä kielivarianttia, lukija tottuu siihen lopulta niin ettei se enää häiritse tai ”pistä silmään”, vaan esimerkiksi ulkomaalaispuhe muuttuukin puutteellisenä pidetystä kielestä yhdeksi muiden varieteettien joukossa, ja murre alkaa menettää leimallisuuttaan lukijan mielessä?

Kysymykseen lukijan suhtautumisesta murteisiin voi tehdä joitain päätelmiä Palanderin (2011) tutkimuksesta, johon sisältyivät myös aineistossani käytetyt lounaismurteet. Tutkimuksessa haastateltiin Itä-Suomesta ja pääkaupunkiseudulta kotoisin olevia 20–30 -vuotiaita henkilöitä heidän murrekäsityksistään. Molemmat ryhmät tunnistivat useita lounaismurteiden piirteitä, kuten *mää*, *sää* -muotoiset persoonapronominit, *si*-imperfektin ja *r:n* esiintymisen yleiskielen *d:n* vastineena. Kyseistä murretta luonnehdittiin haastatteluissa eri tavoin, esimerkiksi sekä ”nopearytmiseksi” että ”hitaaksi nysväämiseksi” (Palander 2011: 47–50.)

Niin itä- kuin eteläsuomalaisetkin kuvasivat lounaismurteita useammin negatiivisilla kuin positiivisilla adjektiiveilla. Karjalaisten käyttämiä sanoja olivat muun muassa ”letkeä”, ”iloinen”, ”hauska”, ”melodinen ja nasaali”, mutta vastapainona käytettiin esimerkiksi sellaisia kuvauksia kuin ”töksähtelevä”, ”kova ja koliseva”, ”ärsyttävä” ja ”korvaan särähtävä”. Pääkaupunkiseudun vastaajat käyttivät sanoja ”hyväntuulinen ja leppoisa”, ”hauska”, ”hyväilevän pehmeä”, mutta myös karjalaisten tavoin sanaa ”töksähtelevä” sekä esimerkiksi ”tyhmän kuuloinen”, ”huvittava” ja ”ylimielisen kuuloinen”. Palanderin mukaan lounaismurteiden poikkeaminen jyrkästi haastateltujen omasta murteesta on todennäköinen syy kriittisten kommenttien määrään. (Palander 2011: 51–52.)

Tämän tiedon valossa murteiden, ja erityisesti lounaismurteiden käyttäminen kaunokirjallisuudessa

vaikuttaa melkoiselta riskin ottamiselta lukijoiden suhtautumista ajatellen. Palanderin tutkimuksesta voi päätellä, että lukijoiden mielikuvat lounaismurretta puhuvasta henkilöahmosta saattavat muodostua varsin leimallisiksi ja toisistaan eroaviksi.

Ei siis ole yllättävää, että esimerkiksi Suojasen mukaan autenttiselta vaikuttavan murteen siirtämisen vieraan kulttuurin murteen tilalle voi mieltää suorastaan ääriesimerkiksi puhekielen käsittelystä (Suojanen 1979: 395–396). On varteenotettava kysymys, miksi Laine valitsi Jimin varieteetiksi lähes autenttisen murteen sen sijaan, että olisi luonut leimattoman, kuvitteellisen murteen. Kun kyseessä on erityisesti nuorille suunnattu kirja, onko kääntäjä ehkä ajatellut melko suppealla alueella puhutun murteen olevan useimmille lukijoille siinä määrin outo, ettei siihen liity heidän mielessään valmiita mielikuvia, jolloin kyseinen murre olisi lukijoille vain erilaista kieltä ja siten hyvä keino merkitä standardista poikkeavaa syntyperäisen puhetta? Palanderin tutkimuksessahan haastateltavat tunnistivat lounaismurteiden piirteitä ja kertoivat erilaisista mielikuvistaan, mutta olivat iältään jo hieman romaanin kohderyhmää vanhempia ja oletettavasti liikkuneet enemmän kuin kotona asuvat lapset ja nuoret. Ainakin Palanderin mukaan teini-ikäisten kokemukset murteista ovat tavallisesti niin vähäisiä, etteivät he tunnista murteita tai pysty muodostamaan käsityksiä vieraista murteista aikuisten tavoin (Palander 2011: 21).

Henkilöahmojen rakentuminen eri lukijoiden mielissä varieteetin perusteella voisi olla mielenkiintoinen tutkimuskohde, jota voisi tutkia vastaanottotutkimuksella. Juuri muunlaista menetelmää asian selvittämiseen ei ole, sillä lukeminen on alkuteoksen kirjoittajan, kääntäjän ja lukijan vuoropuhelua myös kaikessa, mikä liittyy karakterisaatioon, ja näin henkilöahmot rakentuvat uudelleen jokaisella lukukerralla. Palanderin toteamuksen perusteella voi tosin tehdä sellaisen yleisen päätelmän, että lukijoiden mielikuvat murteellisesti puhuvista henkilöahmoista todennäköisesti jakaantuvat iän ja elämäkokemuksen mukaan. Siten myös aineistoni Jim piirtynee varsin erilaisena vanhempien kuin nuorempien lukijoiden mielessä.

Käännösten nähdään joka tapauksessa vanhenevan lukijoiden silmissä ajan mukana, muutenhan teoksia ei olisi tarpeen kääntää uudelleen. Kivimiehenkin käännöksessä oli vanhahtavia sanoja ja ilmauksia, jotka nykylukijoilta voivat jäädä ymmärtämättä tai jotka kuulostavat vanhanaikaisilta. Laineen kieli voi olla nykylukijalle ymmärrettävämpää ja luontevampaa, kun taas Kivimiehen kieli luo ”vanhan ajan” vaikutelman, mikä toisaalta sopii menneisyyteen sijoittuvaan tarinaan. Käännökset heijastavat myös aikansa käännösnormeja: Kivimiehen Huckin yleiskielisyys ja Jimin ulkomaalaispuheen värittävä kieli sekä Laineen Huckin puhekielisyys ja Jimin murteisuus kertovat aikansa käsityksistä ja hyväksytyistä käännösratkaisuista. Uudelleenkäännöksissä siis myös henkilöahmot elävät ajan mukana.

Aineisto

Kivimies, Yrjö (suom.) 1989. *Huckleberry Finnin seikkailut*.
Lähdeteksti Mark Twain *The Adventures of Huckleberry Finn*. Juva: WSOY.

Laine, Jarkko (suom.) 2007. *Huckleberry Finnin seikkailut*.
Lähdeteksti Mark Twain *The Adventures of Huckleberry Finn*. Helsinki: Otava.

Lähteet

Anhava, Martti 2006. *Jarkko Laine*. Helsingin Sanomat.fi. Viitattu 5.1.2014.
<http://www.hs.fi/muistot/Jarkko+Laine/a1364356169424>

Bertills, Yvonne 2003. *Beyond Identification. Proper Names in Children's Literature*. Turku: Åbo Akademi University Press.

Chatman, Seymour 1980. *Story and Discourse. Narrative Structure in Fiction and Film*. Ithaca ja Lontoo: Cornell University Press.

Forster, E. M. 1927. *Aspects of the Novel*. Harmondsworth: Penguin Books.

Englund-Dimitrova, Birgitta 2004. *Orality, literacy, reproduction of discourse and the translation of dialect*. Teoksessa Schröder, Hartmut (toim.) *Dialekt-Übersetzung und Dialekte in Multimedia*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH Europäischer Verlag der Wissenschaften.

- - -.1996. *Translation of Dialect in Fictional Prose – Vilhelm Moberg in Russian and English as a Case in Point*. Teoksessa Norm, variation and change in language. Proceedings of the centenary meeting of the Nyfilologiska sällskapet. Tukholma: Almqvist & Wiksell International.

Forsman Svensson, Pirkko 1995. *Liitepartikkelit kin ja kaan, kään 1600-luvun teksteissä*. Kielikello 1. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=245>

Halliday, M. A. K. 1986. *Spoken and written language*. Burwood: Deakin University.

Hart, James D. 1965. *The Oxford Companion to American Literature*. New York: Oxford University Press.

Hormia, Osmo 1971. *Suomalaisen proosan dialogista*. Teoksessa Hallikainen Pertti (toim.) *Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 25*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Huckleberry. World Wide Words. Viitattu 3.5.2014.
<http://www.worldwidewords.org/qa/qa-huc1.htm>

Implied Author. The International Society for the Study of Narrative. Viitattu 6.5.2014.
http://narrative.georgetown.edu/wiki/index.php/Implied_author

Kajannes, Katriina 2000. *Kognitiivinen kirjallisuudentutkimus*. Kajannes, Katriina & Kirstinä, Leena (toim.) *Kirjallisuus, kieli ja kognitio*. Helsinki: Helsinki University Press.

Koski, Mauno, et al. 1989. *Kummottos: Turun murteen sanoja ja sanontoja*. Turku: Turkuseura.

Lehikoinen, Laila 2001. *Poika tulee ja pojat tulevat – subjektin ja predikaatin kongruenssi*. Kielikello 3 <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1280>

- - -. 2005. *Suomea ennen ja nyt. Suomen kielen kehitys ja vaihtelu*. Tampere: Finn Lectura.

Lindholm, Juhani. 2000. *Kuinka puhe kääntyy tekstiksi?* Suomen kääntäjien ja tulkkien liiton Tampereen paikallisosaston ja Nykysuomen seuran järjestämä esitelmätilaisuus 24.10.2000. Vanha kirjastotalo, Tampere. Teoksessa Ekholm-Tiainen, Cilla. 2003. *Fiktiivisen puheen poetiikka: suomentaja dialogin tulkitsijana ja tuottajana*. Tampereen yliopisto. Kieli- ja käännöstieteiden laitos. Pro gradu -tutkielma.

Lothe, Jakob 2000. *Narrative in Fiction and Film. An Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

Long, E. Hudson 1957. *Mark Twain handbook*. New York: Hendricks House.

Malcolm, Karen 1991. *Prose Dialogue and Discourse*. Ventola, Eija (toim.) *Approaches to the Analysis of Literary Discourse*. Turku: Åbo Akademis förlag.

Mannila, Markku 1983. *Kaunokirjallisuuden kääntäminen on illuusion luomista*. Teoksessa Pekkanen Hilka & al. (toim.) *Kielestä toiseen: Näkökulmia kaunokirjallisuuden kääntämiseen*. Helsinki: Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto.

Merriam-Webster online. s.v. huckleberry. Viitattu 6.1.2014.
<http://www.merriam-webster.com/dictionary/huckleberry>

Nikolajeva, Maria 2002. *The Rhetoric of Characters in Children's Literature*. Lanham, Maryland and London: Scarecrow Press.

Palander, Marjatta 2011. *Itä- ja eteläsuomalaisten murrekäsitykset*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Quinion, Michael. Huckleberry. World Wide Words. Viitattu 6.1.2014.
<http://www.worldwidewords.org/qa/qa-huc1.htm>

Railton, Stephen. *Adventures of Huckleberry Finn*. Mark Twain in His Times. Department of English, University of Virginia. Viitattu 28.4.2014.
<http://twain.lib.virginia.edu/huckfinn/huchompg.html>

Rapola, Martti 1961. *Johdatus suomen murteisiin*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Rimmon-Kenan, Shlomith 1991. *Kertomuksen poetiikka*. Suomentanut Auli Viikari. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Schwitalla, Johannes & Tiittula, Liisa 2009. *Mündlichkeit in literarischen Erzählungen. Sprach- und Dialoggestaltung in modernen deutschen und finnischen Romanen und deren Übersetzungen*. Tübingen: Stauffenburg.

Siitonen, Kirsti & Martin Maisa 2001. *Mämmilän mukun suomi – ulkomaalaispuhetta vai pelkkää fiktiota? Kielitieteen päivät Oulussa 19.–20.5.2000*. Teoksessa Helena Sulkala ja Leena Nissilä (toim.) *Acta Universitatis ouluensis. Humaniora*. Suomen kielen, Saamenkielen ja logopedian laitos, Oulun yliopisto.

Suojanen, M. K. 1979. *Puhekieli kääntäjän käsissä*. Teoksessa Kallio, Jussi et al. (toim.) *Sanomia. Juhlakirja Eeva Kangasmaa-Minnin 60-vuotispäiväksi 14.4.1979*. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja.

Suojanen, Päivikki & Suojanen, Matti K. 1993. *Kulttuurin kaleidoskoopista. Kirjoituksia kielestä ja kulttuurista*. Kangasala: Antrokirjat.

Scholes, Robert, et al. 2006. *The nature of narrative*. New York: Oxford University Press.
<http://site.ebrary.com/lib/tampere/docDetail.action?docID=10443142>
Tamminen, Petri 1995. *Yksilöt virrassa*. Teoksessa Salokannel, Juhani (toim.) *Kirjojen kirja*. Helsinki: Otava.

Tiittula, Liisa & Nuolijärvi, Pirkko 1997. *Puhuttu kieli kaunokirjallisuuden suomennoksissa*. Teoksessa Riikonen, H. K. (toim.) *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- - -. 2013. *Puheen illuusio suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tiittula, Liisa 1992. *Puhuva kieli: suullisen viestinnän erityispiirteitä*. Helsinki: Finn Lectura.

Tymoczko, Maria 1999: *Translation in a Postcolonial Context*. St. Jerome Publishing, Padstow.

Wall, Barbara 1991. *The Narrator's Voice*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London: MacMillan Academic and Professional.

ENGLISH SUMMARY

Translator and Characterisation: Translating *The Adventures of Huckleberry Finn* into Finnish

Introduction

Literary characters are an integral part of fictional prose. They provide the story with a topic and actors, and the readers with someone to relate to. That is why character construction is essential in almost any work of fiction both with respect to the work as a whole and the experience of the reader. Fictional works are often translated with tremendous care and fidelity so as to convey every important aspect into the translation. This sometimes renders the characters' speech rather difficult to translate. The level of difficulty increases in the translation of non-standard speech such as social or regional dialects. In this case the strategies used in the translation of speech will very likely be crucial to characterisation.

The aim of this study is to examine from a translator's point of view how the linguistic variation and the characteristics of fictional characters' speech affect their characterisation and a character's relationship with another character. For this purpose I chose two translations of Mark Twain's classic novel *The Adventures of Huckleberry Finn*, in which I analysed the dialogue between the titular character and a black slave called Jim. To present a broader picture and to achieve an understanding of the relationship between dialogue and other ways of characterisation, I included an analysis of the central narrative passages that contained information concerning the characters.

My presupposition was that the differences in the translations, especially in the dialogues, would have considerable impact on characterisation. However, I also presupposed that bringing other, less mutable ways of characterisation into the analysis would counterbalance the differences to some extent.

Speech in Literature

For the sake of literary characters' and the whole work's credibility it is essential that characters speak in an appropriate way. Sometimes credibility is achieved through vernacular dialogue, or both vernacular dialogue and narration. Authentic speech does not, however, appear in written works as it would render the text incomprehensible. Since readers anticipate clarity, intelligibility and ease of

reading, speech in a written text has to possess certain characteristics of literary language, most of all compactness. At the same time the reader has to be provided with all the necessary background information. (Suojanen & Suojanen 1993: 135.)

Some features of actual speech would look odd in a written text, such as hesitation and planning, which are common in speech but in a text would give an impression of stammering. Consequently, what matters is not actual authenticity, but an impression that there in fact is speech on the pages of a book. (Tiittula and Nuolijärvi 2013: 36.) This blend of literary and spoken language is what can be called an illusion of speech, created by means of, among others, short clauses and sentences, ordinary and colloquial words, simple constructions and word order (Tiittula and Nuolijärvi 1997: 400). An effective illusion of speech does not necessarily require pronounced devices. A skilful writer or translator can work subtle characteristics of speech into a predominantly standard language text and hence does not have to use actual characteristics of colloquial speech (Suojanen & Suojanen 1993: 137).

Linguistic variation exists in many forms. M. A. K. Halliday divides linguistic variation into two categories, social and functional variation. The former is called dialect, the latter register. A dialect connects its speakers to their social environment: the place where they live or were born, their social class, caste, age group, generation, sex, and so on. (Halliday 1986: 44.) To find a suitable linguistic variety when translating speech is often problematic. Translating regional dialects has even been considered impossible because of their connection with particular geographical locations. The translator's strategies may change or weaken the inner coherence of the work in question, and placing a familiar regional dialect in foreign setting may contradict the cultural environment of the text.

In spite of these problems, avoiding the use of a regional dialect is not much less problematic as something will be lost if a regional dialect is translated into standard language. In comparison to regional dialects, a sociolect tends to be easier to translate because the target language usually incorporates varieties that are marked by social group, age, sex, and so on. (Tiittula and Nuolijärvi 2013: 244.) When a regional dialect is chosen as a translation strategy, the dialect is not used in its original unaltered form, but the translator will create the linguistic variety with selected dialect features which best serve the function of the text (Mannila 1983: 35).

Literary Characters and Characterisation

As stated above, literary characters are an essential part of almost any work of fiction. Surprisingly, characters and characterisation have not been studied very extensively. One of the earliest studies on characters was written by E. M. Forster, who examined the traits of fictional characters and different ways of categorizing them. According to Forster, literary characters' traits are not easily generalized, as they are born in the minds of countless authors, who use various methods to create their characters (Forster 1927: 63). However, Forster and various other researchers have established certain categories to help illuminate the ways in which literary characters and characterisation devices can be defined.

First, the concept of characterisation can be divided into two main groups: direct and indirect characterisation. Direct characterisation involves describing a given trait with an adjective, an abstract noun or some other type of a noun, or a word belonging to another word class. Indirect characterisation involves presenting the trait in different ways without direct description or definition, and requires the reader to induce the trait. (Rimmon-Kenan 1991: 77–78). Consequently, characters' speech and dialogue are an essential part of indirect characterisation.

Second, characters themselves can be divided into two groups according to their depth. Shlomith Rimmon-Kenan discusses Forster's division of flat and round characters. The former are caricatures or “temperaments”, characters that possess very few traits. Accordingly, round characters can be defined as non-flat; characters who have many traits and who develop in the course of the narrative. According to Forster's definition, a flat character is both one-dimensional and static, while a round character is both complex and dynamic. Rimmon-Kenan criticises Forster's division, arguing that although these criteria often coincide, a fictive characters can nevertheless be complex but static, or one-dimensional but dynamic. (Rimmon-Kenan 1991: 54).

Third, literary characters can be defined according to their relationship with action. This distinction is more the matter of point of view than the former two and has been subject to a great deal of debate. According to Nikolajeva, characters tend to be seen from two extreme viewpoints which either define them as mere agents of the plot, or complete psychological beings (Nikolajeva 2002: 3). The theory of characters as “agents” has a long tradition: according to Seymour Chatman, Aristotle's character theory presents literary characters as completely subjected to action without any other function (Chatman 1978: 108–109). Chatman himself argues that characters should be seen as open, autonomous beings and not solely as agents of the plot, nor should they be considered as only words on the page of a book. He grounds his argument on the notion that it is possible for a

reader to remember a fictitious character very vividly, even if the reader cannot remember a word from the text.

As Nikolajeva states, the fundamental question here is whether literary characters should be treated as "real" people that represent the real world, or whether they should be treated as mere textual constructions. (Nikolajeva 2002: 7–8.) According to Nikolajeva, the viewpoint should be adopted according to the narrative in question. In some narratives the characters are the main interest of the work and can thus be psychologically motivated, while in others action may have a more central role. (Nikolajeva 2002: 18.)

Analysis

Analysing characterisation and speech in translations of *The Adventures of Huckleberry Finn* was a very interesting task as the source text contains a number of different vernacular varieties. In his preface, Mark Twain states that he used no less than three dialects and four modified varieties of one of these dialects. It is worth remarking that the novel is the first Anglo-American novel written solely in vernacular (Tamminen 1995: 366). This is interesting in respect to characterisation, as the novel contains very little direct characterisation. The abundant dialogue and the protagonist's role as narrator makes speech an important method of characterisation in the novel.

The Adventures of Huckleberry Finn has been translated into Finnish five times. I selected the translations of Yrjö Kivimies (1927) and Jarkko Laine (1972) as my research material because of the significant differences between their translation strategies. From these two translations I further selected five passages of dialogue between the two main characters, Huckleberry Finn and Jim. My main interest was to analyse how the differences between the translations affect characterisation and the relationship between the characters. On the other hand, I was also interested in the way the characterisation created by the dialogue would fit into the narrative frame and if the dialogue would have a decisive role in the characterisation. This interest arose from the fact that while the linguistic varieties used by Huckleberry and Jim are very different in the two translations, the content of the translations, such as characters' actions and the actual content of their speech, remain mostly the same. Thus the way in which the translators can have a considerable impact on the characterisation is *how* they choose to render the characters' speech. From this follows that other characterisation devices, such as actions, could reduce the translators' impact.

To find the answer to these questions, I included a review of the main events of the novel and analysed them to find out how Huckleberry and Jim's actions characterise the two of them. To

achieve an even more complete picture of their overall characterisation in the novel, I analysed Huck's narration in the passages where he comments on Jim's character or actions. Since Huckleberry is both a character and the narrator, these comments affect both Jim and Huck's characterisation and reveal aspects of their relationship. My analysis contains three main parts: dialogue, actions and narration. The analysis of the dialogue is further divided into the content of the speech and the illusion of speech. Thus I included four distinct characterisation devices: the characters' actions, the narrator's comments, the contents of the characters' speech, and the way the characters speak. By comparing the findings, I drew conclusions on the significance of the differences between the translations.

Results and Discussion

In my analysis, I concluded that the different linguistic varieties used in the dialogues had a significant impact on the characterisation. In Kivimies' translation, Huck speaks mostly standard Finnish. The translator created the illusion of speech in rather discrete ways, chiefly by using discourse markers and by adding some colloquial words to his speech. By contrast, Jim's speech is very non-standard, a combination of agrammatical features typical of non-native speakers and colloquial language with some regional dialect features. Laine's translation differs from Kivimies' both when it comes to Jim's speech and Huck's speech: Huck speaks with a very colloquial variety of Finnish, and Jim's speech is marked by a regional dialect spoken in the south west of Finland.

As a result, the characters' speech characterises them rather differently in the two translations. For example, in Kivimies' translation Huck's standard speech is in contrast with his young age and low education level, whereas in Laine's translation the colloquial features of Huck's speech are in line with his background. In Kivimies' translation, the agrammatical non-native features in Jim's speech may give an impression of a non-native, foreign, or deficient speaker, whereas Laine's Jim speaks with a native regional dialect.

At the level of individual word choices, the translations sometimes yield subtle differences that give a somewhat different idea of one of the characters or the relationship between the two characters. For example, in Kivimies' translation Jim sometimes seems more bewildered or more emotional than in Laine's translation, and Kivimies' Huck sometimes seems more condescending in his attitude towards Jim than Laine's Huck. Kivimies' Jim also emphasizes his opinions by using swear words, whereas Laine's Jim uses more discreet language, which gives a milder impression of the character.

In contrast to the significant differences in the dialogue, the translations are fairly similar in the passages where Huck as the narrator comments on Jim. As the characters' actions remain the same in both translations and the narrator's voice gives a similar impression of the characters and their relationship, the narrative passages counterbalance the differences in the dialogue. This indicates that the varieties of the characters' speech do not necessarily have a decisive impact on the overall characterisation. Furthermore, the level of impact of the varieties depends on the reader, too: some readers might concentrate on the characters' actions rather than their speech, and vice versa.

In my research material, the impact of the translator was highest in the dialogues between the characters. This is due to both the use of different linguistic varieties and different word choices, such as using or omitting swear words. As the narrative passages use one single variety, that of Huck's, the translators have not had to decide whether to use several varieties in the narrative passages. This suggests that in a literary work containing different linguistic varieties, the impact of the translator on the characterisation is likely to increase with the amount of dialogue in the literary work, provided that the narrative passages use one single variety. As the different translation strategies in rendering Huck's speech show, the linguistic varieties that the translator chooses may contradict or support the characterisation provided by the narration. Finally, the readers of a work have different backgrounds and experiences that affect the impression that the readers form of the characters. Thus a specific linguistic variety, for instance, may give distinct impressions to different readers according to their relationship with the variety.